

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΠΕΛΟΠΟΝΝΗΣΟΥ
ΣΧΟΛΗ ΑΝΘΡΩΠΙΣΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ
ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΣΜΙΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
ΤΜΗΜΑ ΦΙΛΟΛΟΓΙΑΣ

ΕΘΝΙΚΟ ΚΑΙ ΚΑΠΟΔΙΣΤΡΙΑΚΟ
ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΑΘΗΝΩΝ
ΦΙΛΟΣΟΦΙΚΗ ΣΧΟΛΗ
ΤΜΗΜΑ
ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ - ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΗΣ - ΨΥΧΟΛΟΓΙΑΣ

ΔΙΑΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΟ ΚΑΙ ΔΙΑΤΜΗΜΑΤΙΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ
ΣΠΟΥΔΩΝ «ΗΘΙΚΗ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ»

Ηθική του συλλέγειν

ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΗ ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

του

ΙΩΑΝΝΗ Π. ΚΑΚΟΥΡΟΥ

Διπλωματούχου Τμήματος Ιστορίας, Αρχαιολογίας και Διαχείρισης Πολιτισμικών
Αγαθών, Πανεπιστήμιο Πελοποννήσου (2008)

Επιβλέπουσα:

κα. Βασιλική Πέννα, Επίκουρος καθηγήτρια Πανεπιστημίου Πελοποννήσου

Συνεπιβλέποντες:

κα. Ιωάννα Σπηλιοπούλου, Επίκουρος καθηγήτρια Πανεπιστημίου Πελοποννήσου

κος. Παναγιώτης Πανταζάκος, Επίκουρος καθηγητής Καποδιστριακού
Πανεπιστημίου Αθηνών

Καλαμάτα, Μάιος 2013

Περιεχόμενα

ΕΙΣΑΓΩΓΗ.....	2
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1	
1.1 Η ιστορία του συλλέγειν.....	4
1.2. Τα πρώτα μουσεία.....	10
1.3. Οι αρχαιολογικές συλλογές στην Ελλάδα.....	17
1.4. Μεγάλα Αθηναϊκά Μουσεία.....	18
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2	
2.1. Η μέριμνα για τις ελληνικές αρχαιότητες και οι νόμοι περί αρχαιοτήτων και απόκτησης συλλογών.....	24
2.2. Παρουσίαση άρθρων των νόμων 5351/1932 και 3028/2002.....	28
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3	
3.1. Αρχαιοκαπηλία και εμπόριο αρχαιοτήτων	34
3.2. Κατάλογος και παραδείγματα λαθρανασκαφών και κλοπών	35
3.3. Νομιμοποίηση παράνομα διακινημένων αρχαιοτήτων	39
3.4. Αγορές – αποκτήσεις έργων τέχνης από τα Μουσεία.....	41
3.5. Συμβάσεις/ νόμοι για την προστασία αρχαιοτήτων.....	43
3.6. Αντιμετώπιση της αρχαιοκαπηλίας στην Ιταλία και στην Ελλάδα.....	45
3.7. Το προφίλ του αρχαιοκάπηλου	47
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4	
4.1 Ορισμός συλλογής.....	50
4.2. Κίνητρα απόκτησης συλλογών.....	51
4.3. Είδη συλλογών/ συλλεκτών	53
4.4. Χαρακτηριστικά παραδείγματα συλλεκτών.....	57
ΕΠΙΛΟΓΟΣ - ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ.....	65
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ.....	72

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Η ιστορία της συλλογής αντικειμένων, είτε πρόκειται για αρχαιότητες είτε για πίνακες ζωγραφικής και άλλα ποικίλα αντικείμενα, είναι μια πρωτογενής ανάγκη του ανθρώπου να συγκεντρώνει αντικείμενα, κυρίως του παρελθόντος. Η οργανωμένη δημιουργία και συνεπώς η εξάπλωση της συλλεκτικής δραστηριότητας εντοπίζεται αρχικά στον ευρωπαϊκό χώρο και εν συνεχεία επεκτείνεται παντού.

Οι λόγοι και τα κίνητρα που οδηγούν στη δημιουργία μιας συλλογής είναι πολλοί και ποικίλοι. Εξίσου πολλοί είναι και οι τύποι των συλλογών. Υπάρχουν συλλογές που οφείλουν τη δημιουργία τους στην επιθυμία για έρευνα και μελέτη, συλλογές που δημιουργούνται λόγω μιας συναισθηματικής ανάγκης του συλλέκτη ή και ακόμα συλλογές που δημιουργούνται με στόχο μακροπρόθεσμη οικονομική επένδυση. Αξίζει να σημειωθεί ότι τις περισσότερες φορές ο κάτοχος μιας συλλογής διακατέχεται από την επιθυμία να τη δείξει προς όλους τους ανθρώπους, επιζητώντας τον θαυμασμό, την έγκριση και την κοινωνική καταξίωση.

Η παρούσα εργασία αποτελεί μια προσπάθεια παρουσίασης του θέματος της *Ηθικής του συλλέγειν*. Το ερέθισμα για την επιλογή του θέματος δημιουργήθηκε μέσα από τα μαθήματα του μεταπτυχιακού προγράμματος της Ηθικής Φιλοσοφίας και ειδικότερα μέσα από τα μαθήματα *Ηθική και Χρήμα* (διδάσκουσα κα Βασιλική Πέννα) και *Ηθική και αρχαιολογία* (διδάσκουσα κα Ιωάννα Σπηλιοπούλου). Σκοπός της συγκεκριμένης εργασίας είναι να διερευνηθεί η ηθική διάσταση του συλλέγειν κυρίως αρχαιολογικών αντικειμένων, καθώς και έργων τέχνης. Ένα καίριο ερώτημα προς την κατεύθυνση αυτή είναι το κατά πόσο ο συλλέκτης, ιδιώτης ή πολιτισμικός φορέας, χρησιμοποιεί νόμιμους τρόπους απόκτησης των συλλογών του ή όχι;

Η εργασία διαρθρώνεται στα εξής τέσσερα κεφάλαια:

Στο πρώτο κεφάλαιο γίνεται αναφορά στην ιστορία γέννησης και ανάπτυξης των συλλογών. Σημείο έναρξης αποτελούν οι πρώτες συλλογές που εντοπίζονται στον ελληνικό κόσμο (κυρίως της ελληνιστικής εποχής), καθώς και στον ρωμαϊκό. Στη συνέχεια αναφορά θα γίνει στις περιόδους της Αναγέννησης και του Διαφωτισμού, φτάνοντας έως τον 20ο αιώνα. Τέλος, επιχειρείται και μια παρουσίαση της ανάπτυξης των πρώτων μουσείων στον ευρωπαϊκό και τον ελλαδικό χώρο.

Το δεύτερο κεφάλαιο αφορά την μέριμνα για τις ελληνικές αρχαιότητες, καθώς και την εξέλιξη του νόμου περί αρχαιοτήτων και απόκτησης συλλογών, από την ίδρυση του ανεξάρτητου ελληνικού κράτους έως τις μέρες μας. Επίσης, παρουσιάζονται οι δύο τελευταίοι νόμοι περί αρχαιοτήτων και ιδιαίτερα επικεντρώνεται το ενδιαφέρον στα άρθρα των νόμων 5351/1932 και του ισχύοντος νόμου 3028/2002, που αναφέρονται στους συλλέκτες, στους αρχαιοπώλες και τους εμπόρους αρχαιοτήτων.

Στο τρίτο κεφάλαιο γίνεται λόγος περί της αρχαιοκαπηλίας και του εμπορίου αρχαιοτήτων. Δίνονται χαρακτηριστικά παραδείγματα λαθρανασκαφών, όπως επίσης και του τρόπου με τον οποίο νομιμοποιείται μια παράνομη συλλογή, δηλαδή το πώς μια παράνομη αρχαιότητα αποκτά βιβλιογραφική τεκμηρίωση. Ακόμη, παρουσιάζονται σημαντικές συμβάσεις για την προστασία των πολιτιστικών αγαθών, καθώς και των ενεργειών που έχουν πραγματοποιήσει οι ελληνικές και οι ιταλικές αρχές για τον επαναπατρισμό αρχαιοτήτων τους από το εξωτερικό.

Στο τέταρτο τελευταίο κεφάλαιο αναφερόμαστε στην δεοντολογία του συλλέκτη. Δηλαδή στο πώς ένας συλλέκτης αποκτά και διαχειρίζεται μια συλλογή. Ακόμη, ποια είναι τα κριτήρια δημιουργίας μια συλλογής, καθώς και ποια είναι τα είδη των συλλεκτών. Τέλος, παρουσιάζονται παραδείγματα συλλεκτών που ανήκουν σε διάφορες κατηγορίες.

Στο σημείο αυτό θα ήθελα να ευχαριστήσω θερμά για την έκβαση της παρούσης εργασίας την Επίκουρο Καθηγήτρια κυρία Βασιλική Πέννα, επιβλέπουσα της πτυχιακής εργασίας, για την άψογη συνεργασία που είχαμε και την υπομονή που επέδειξε κατά τη διάρκεια της έρευνας και της τελικής της συγγραφής. Ακόμη, θα ήθελα να εκφράσω τις ευχαριστίες μου και στην Επίκουρο Καθηγήτρια κυρία Ιωάννα Σπηλιοπούλου, για τις χρήσιμες υποδείξεις της. Οι παραδόσεις και των δύο στο πλαίσιο των μαθημάτων που είχαν αναλάβει στο Πρόγραμμα Μεταπτυχιακών Σπουδών «Ηθική Φιλοσοφία» με όπλισαν με ουσιαστική και κριτική γνώση σε ό,τι αφορά το ηθικό έρεισμα της διατήρησης, διαφύλαξης και διαχείρισης, του αρχαιολογικού και εν γένει του πολιτιστικού πλούτου της πατρίδας μας. Τέλος, θα ήθελα να ευχαριστήσω και τον Επίκουρο καθηγητή Παναγιώτη Πανταζάκο για το ενδιαφέρον που έδειξε για την επιλογή του θέματος και δέχτηκε να γίνει μέλος της εξεταστικής επιτροπής.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1

1.1. Η ιστορία του συλλέγειν

Θα μπορούσε να υποστηριχθεί ότι οι πρώτες συλλογές αντικειμένων εντοπίζονται στους αρχαίους ελληνικούς ναούς και τα ιερά της αρχαϊκής και κλασικής εποχής. Στους αρχαίους ναούς της Ελλάδας και άλλους δημόσιους χώρους βρίσκονταν συγκεντρωμένα πλήθος αναθημάτων, ενώ γνωστοί ήταν επίσης οι ελληνικοί θησαυροί στα πανελλήνια ιερά. Σύμφωνα, μάλιστα με μαρτυρίες του Πausανία, μια αίθουσα των Προπυλαίων της Ακρόπολης λειτούργησε ως πινακοθήκη, ως δηλαδή χώρος, έκθεσης πινάκων ζωγραφικής¹.

Κατά την ελληνιστική εποχή οι συνεχιστές βασιλείς του Αλεξάνδρου δημιούργησαν συλλογές για ποικίλους λόγους. Κυρίως, γιατί θαύμαζαν την ανατολίτικη πολυτέλεια, αλλά και διότι επεδίωκαν να διατηρήσουν στενούς δεσμούς με το ελληνικό παρελθόν, να αποδείξουν τη συνέχεια του ελληνικού πολιτισμού στα απομακρυσμένα βασίλειά τους και ταυτόχρονα, μέσω των συλλογών τους, να εξασφαλίσουν τον τίτλο του μοναδικού διαδόχου του Μ. Αλεξάνδρου. Οι δραστηριότητες τους αυτές, στόχο είχαν να δημιουργήσουν ένα πολιτιστικό «εκπαιδευτικό» αντίκρισμα, όπως επίσης και κάλυψη των προσωπικών τους φιλοδοξιών². Σημαντικοί συλλέκτες αυτής της περιόδου υπήρξαν ο Άτταλος Α΄ Σωτήρ στην Πέργαμο, που προσπάθησε να πλουτίσει την πόλη κυρίως με γλυπτά της ελληνικής τέχνης και με σημαντικά έργα της εποχής του. Παρόμοιες προσπάθειες παρατηρούνται και από άλλους ηγέτες της ελληνιστικής εποχής, όπως του Άρατου από την Σικυώνα και φυσικά του Πτολεμαίου Σωτήρα κατά τον 3ο αιώνα στην Αλεξάνδρεια³. Ο τελευταίος μάλιστα, δημιούργησε το πρώτο μουσείο και συγκέντρωνε αγάλματα και εκμαγεία, αστρονομικά και χειρουργικά όργανα. Ακόμη περιελάμβανε βοτανικό και ζωολογικό κήπο⁴.

Επόμενος σημαντικός σταθμός είναι η Ρώμη, που κατακλύζεται με έργα τέχνης που είχαν φτάσει εκεί ως λάφυρα πολέμου, κυρίως έπειτα από την κατάκτηση της

---

¹Pearce 2002: 135. Οικονόμου 2003: 31.

²Μπούνια 1999: 42.

³Μπούνια 1999: 31. Οικονόμου 2003: 31. Μάντης 2012: 172.

⁴Η κύρια λειτουργία του μουσείου του δε σχετίζεται με το σύγχρονο μουσείο αλλά φαίνεται πως είναι αντίστοιχη με αυτήν του πανεπιστημίου ή μια φιλοσοφικής σχολής, όπου η μάθηση σχετίζεται άμεσα με την παρατήρηση και το πείραμα. Οικονόμου 2003: 31.

Σικελίας και την εγκατάσταση των Ρωμαίων στην Ελλάδα. Οι Ρωμαίοι συνήθιζαν να εκθέτουν τα λάφυρα από τις κατακτήσεις τους σε δημόσιους χώρους, όπως αγορές, λουτρά και κήπους⁵. Τα περισσότερα όμως κοσμούσαν ιδιωτικές συλλογές. Αφετηρία για τη δημιουργία ιδιωτικών συλλογών αποτέλεσε η κατάκτηση της Κορίνθου από τον Λεύκιο Μόμμιο, το 146 π.Χ. Σταδιακά, σημειώθηκαν σημαντικές αλλαγές ως προς την αντιμετώπιση της ελληνικής τέχνης από λάφυρα πολέμου, σε πολιτιστικά αντικείμενα άξια θαυμασμού. Αυτό επετεύχθη με την διάδοση της ελληνικής παιδείας στις ανώτερες τάξεις των Ρωμαίων και της οικονομικής άνεσης στους πλουσίους της ρωμαϊκής κοινωνίας⁶.

Τα αντικείμενα των ρωμαϊκών συλλογών χωρίζονται σε δύο μεγάλες κατηγορίες, σύμφωνα με την Μπούνια⁷: 1. Στα έργα τέχνης, δηλαδή πίνακες ζωγραφικής, έργα μικροτεχνίας, αγάλματα διαφόρων τύπων, καθώς και αντικειμένων που δημιουργούνται ειδικά για να αποτελέσουν μέρος μιας συλλογής (σε αυτή την κατηγορία ανήκουν αντίγραφα έργων τέχνης σε φυσικό ή το συνηθέστερο σε μικρογραφία). 2. Στα «αξιοπερίεργα ή αξιοθαύμαστα» αντικείμενα. Το εύρος της κατηγορίας αυτής ήταν εκτενέστατο και συμπεριελάμβανε αντικείμενα του φυσικού κόσμου, αντικείμενα κατασκευασμένα από τον άνθρωπο, καθώς και αντικείμενα που συσχετιζόνταν με μυθικά ή ιστορικά θέματα.

Παρατηρείται ότι την περίοδο αυτή στη Ρώμη διαφαίνεται μια συλλεκτική μανία από τους ιδιώτες συλλέκτες. Μάλιστα είναι τέτοιο το ενδιαφέρον τους, που τα αποθέματα των ελληνικών αρχαιοτήτων είναι περιορισμένα για την ανάπτυξη των μεγάλων τους συλλογών. Έτσι, στρέφονται και σε έργα της σύγχρονης εποχής τους. Καθώς και στη δημιουργία αντιγράφων σημαντικών έργων από καλλιτέχνες ελληνικής καταγωγής. Ο σκοπός της επανάληψης συγκεκριμένων τύπων αγαλμάτων αποσκοπούσε στην δημιουργία *«θετικών συνειρμών για το πνευματικό, οικονομικό επίπεδο του συλλέκτη, μια και το αντίγραφο ενός οικείου τύπου εξασφάλιζε στον ιδιοκτήτη του κοινωνική αποδοχή και του προσέφερε ένα αίσθημα πολιτιστικής ένταξης, του romanitas. Ήταν απόδειξη της καλλιέργειάς του, της γνώσης του και της οικονομικής του επιφανείας»*⁸.

Αξίζει, να σημειωθεί ότι δημιουργείται για πρώτη φορά το εμπόριο αρχαιοτήτων κατά τον 1ο αιώνα π.Χ., καθώς και οι πρώτες δημοπρασίες έργων τέχνης σε ειδικές

⁵ Δρανδάκης 1933: 503. Οικονόμου 2003: 32. Σιμόπουλος 2010: 74, 81.

⁶ Μπούνια 1999: 42. Σιμόπουλος 1999α: 124-125.

⁷ Μπούνια 1999: 41-42.

⁸ Μπούνια 1999: 43.

αίθουσες (*atria auctionaria*)⁹. Σημαντικές προσωπικότητες που δημιούργησαν μεγάλες συλλογές στη Ρώμη, υπήρξαν α.) ο Κικέρων, που πλούτισε τις συλλογές του με αγάλματα και εικόνες αθλητών και προτομές φιλοσόφων. β.) ο Ουέρης, που προτιμά να συλλέγει πολύτιμους λίθους, μαργαριτάρια και γενικά αντικείμενα με μεγάλη αξία. γ.) Τέλος, ο Αύγουστος υπήρξε ο μεγαλύτερος συλλέκτης ελληνικών έργων τέχνης και ιδιαίτερα το πάθος του ήταν τα κορινθιακά αγγεία¹⁰.

Από τα παραπάνω μπορούμε να διακρίνουμε τρεις τύπους συλλεκτών στην ρωμαϊκή περίοδο: τους «παθιασμένους συλλέκτες», τους διανοούμενους ουμανιστές και τους εγκυκλοπαιδιστές¹¹.

Στην πρώτη κατηγορία ανήκουν οι συλλέκτες που φτιάχνουν συλλογές με φετιχιστικό περιεχόμενο¹². Δηλαδή, εκείνοι που επεδίωκαν να ορίσουν την προσωπικότητά τους μέσω της ανάπτυξης των συλλογών τους και είχαν μια κτητική θέση απέναντι στα αντικείμενα που την αποτελούσαν. Το πάθος των συλλεκτών αυτών ήταν τέτοιο που ούτε στο πεδίο της μάχης δεν αποχωρίζονταν τις συλλογές τους. Χαρακτηριστικά παραδείγματα τέτοιων συλλεκτών ήταν ο ύπατος Γάιος Κέντιος, όπως αναφέρει ο Πλίνιος, καθώς και ο Ουέρρης (Βέρρης), που υπήρξε Ρωμαίος αξιωματικός και απογύμνωσε τη Σικελία από πάρα πολλούς θησαυρούς της. Οι συλλέκτες αυτής της κατηγορίας ενδιαφέρονται επίσης για την οικονομική αξία των συλλογών τους και για το λόγο αυτό, προτιμούσαν να αποκτούν πολύτιμους λίθους και άλλα αντικείμενα μεγάλης χρηματικής αξίας.

Στη δεύτερη κατηγορία βρίσκονται οι «διανοούμενοι ουμανιστές», συλλέκτες που αντιμετωπίζουν τα αντικείμενα των συλλογών τους με μια διαφορετική οπτική προσέγγιση. Πρόκειται για άτομα που είχαν αποκτήσει από την επίδρασή τους από τον ελληνιστικό κόσμο τη διάθεση για την απόλαυση της τέχνης, σε συνδυασμό με την ελληνική φιλοσοφία, τη λογοτεχνία και τη ρητορική. Αντιμετώπιζαν τις συλλογές τους ως έκφραση της *humanitas* (ανθρωπισμός), της *nobilitas* (αριστοκρατική παράδοση), της *virtus* (αρετή), και της *dignitas* (αξιοπρέπεια). Οι συλλέκτες αυτής της κατηγορίας προσπαθούν μέσω της συλλογής κυρίως αγαλμάτων¹³, να επιβάλουν στη ρωμαϊκή κατοικία τους μια αίσθηση πως οι συλλογές αυτές έχουν το προσωπικό

⁹ Σιμόπουλος 2010: 262.

¹⁰ Μπούνια 1999: 44. Σιμόπουλος 2010: 262-270.

¹¹ Μπούνια 1999: 43-44.

¹² Pearce 2002: 123.

¹³ Η επιλογή των αγαλμάτων για τις συλλογές των Ρωμαίων αποτελούσαν χαρακτηριστικό στοιχείο της διακόσμησης των κατοικιών τους και βασίζονταν πολύ στην έννοια του *decorum*, που παίζει σημαντικό ρόλο στη ρωμαϊκή καλλιτεχνική σκέψη. *Id.* 43.

πνεύμα και διάθεση των ιδιοκτητών τους, δημιουργώντας έναν τόπο ελληνικού πολιτισμού. Χαρακτηριστικός συλλέκτης αυτής της κατηγορίας υπήρξε ο Κικέρων.

Στην τρίτη κατηγορία ανήκουν οι εγκυκλοπαιδιστές, οι οποίοι προσπάθησαν να καθιερωθούν ως καλλιεργημένα άτομα στην ενασχόλησή τους με την επιστήμη. Οι συλλέκτες αυτής της κατηγορίας επεδίωκαν μέσω της υιοθέτησης της ουσίας του ελληνικού πολιτισμού να επεκτείνουν το ρωμαϊκό μεγαλείο και να ενδυναμώσουν με τη σοφία τους όλη την αυτοκρατορία. Οι άνθρωποι αυτοί συνέλεξαν σπάνια και «αξιοπερίεργα» αντικείμενα και όχι έργα τέχνης. Χαρακτηριστικοί εκπρόσωποι ήταν ο Αύγουστος και ο Πλίνιος.

Στην αναγεννησιακή Ιταλία ένας μεγάλος αριθμός συλλογών σχηματίζεται από οικογένειες ευγενών και πλούσιων αστών, στις σημαντικότερες ιταλικές πόλεις. Οι Ιταλοί αναδεικνύονται σε σημαντικούς συλλέκτες, αλλά και πάτρωνες της τέχνης¹⁴. Για ένα μεγάλο χρονικό διάστημα στα τέλη του 14ου και σχεδόν ολόκληρο τον 15ο αιώνα, η έννοια της συλλογής για τους Ιταλούς ευγενείς περιορίζεται αποκλειστικά στα αντικείμενα του αρχαίου κόσμου, κυρίως ελληνορωμαϊκά αγάλματα, νομίσματα και μετάλλια. Σταδιακά, αυτή η αντίληψη αλλάζει και διευρύνεται. Παράλληλα, η έμφαση που δίνεται από τους ουμανιστές¹⁵ στην παρατήρηση και στο πείραμα, δημιουργεί τη βάση και τις προϋποθέσεις στη συνέχεια για τη δημιουργία πολλών επιστημονικών συλλογών¹⁶.

Στα μέσα του 15ου αιώνα δημιουργούνται δύο νέοι τύποι συλλογών που αποτελούσαν αποκλειστική ενασχόληση των βασιλέων, πριγκίπων και των πλουσίων. Η πρώτη αφορούσε συλλογές ζωγραφικών πινάκων και γλυπτών, οι οποίες συγκεντρώνονταν προς έκθεση σε μια μεγάλη μακρόστενη αίθουσα, φωτισμένη από το πλάι γνωστή ως *galleria* (*gallery*). Η δεύτερη περιλάμβανε συνήθως ταριχευμένα ζώα, δείγματα βοτάνων και φυτών, έργα μικροτεχνίας και άλλα αξιοπερίεργα αντικείμενα του ζωϊκού και φυσικού πλούτου και τα οποία φυλάσσονταν σε ένα τετράγωνο κλειστό δωμάτιο το *gabinetto* (*cabinet*)¹⁷.

---

¹⁴ Οι Μέδικοι, ο Φραγκίσκος και ο Λαυρέντιος, αποτελούν ίσως το χαρακτηριστικότερα παράδειγμα συλλεκτών της περιόδου. Πλούσιοι επιχειρηματίες και τραπεζίτες που διοικούσαν τη Φλωρεντία, αποτέλεσαν μια δυναστεία ισχυρών και διάσημων συλλεκτών, συγκροτώντας μια από τις σημαντικότερες συλλογές που περιλάμβανε ανάμεσα στα άλλα αρχαία αγάλματα, βυζαντινές εικόνες, πίνακες ζωγραφικής και γλυπτά, νομίσματα, κοσμήματα, βιβλία, όπλα, αλλά και πολύτιμους λίθους, πετρώματα, δείγματα φυσικής ιστορίας και επιστημονικά όργανα. Stoneman 1996: 71. Οικονόμου 2003: 32.

¹⁵ Σιμόπουλος 2010: 271. Τόλιας 2012: 82.

¹⁶ Σιμόπουλος 1999α: 41-43.

¹⁷ Κούρια 2002: 3-4. Pearce 2002: 136-137.

Οι ιταλικές συλλογές αποκτούν τεράστια φήμη και σε ορισμένες περιπτώσεις είναι προσιτές στο κοινό. Ωστόσο, στην πλειονότητά τους αποτελούσαν κλειστά σύνολα με δυνατότητα πρόσβασης μόνο σε κάποιους προνομιούχους. Κάποιες όμως από τις ιδιωτικές συλλογές ήταν ανοιχτές προς το κοινό αντί μικρού αντιτίμου και φαίνεται πως υπήρξαν πολύ δημοφιλείς ώστε να περιλαμβάνονται ακόμα και σε ταξιδιωτικούς οδηγούς. Οι χώροι όπου φυλάσσονται δεν είναι μόνο χώροι παρουσίασης, αλλά και χώροι μελέτης¹⁸ και αυτή ακριβώς η διπλή λειτουργία τους κληρονομήθηκε και στα πρώτα μουσεία. Σύμβολα κύρους, εξουσίας και επιβολής αντανακλούν τη φιλοδοξία των κατόχων τους για την απόκτηση μιας όσο το δυνατόν πιο ολοκληρωμένης εικόνας για τον άνθρωπο και τη φύση, την αναζήτηση της γνώσης και την κυριαρχία πάνω σ' αυτήν¹⁹.

Από τον 16ο αιώνα τέθηκε σε μια αρχικά πρώιμη μορφή το θέμα της οργάνωσης των επιστημονικών συλλογών και της κατάταξής τους. Διατυπώθηκαν επίσης θεωρίες – οδηγίες, ότι μια ιδανική συλλογή θα πρέπει να αντιπροσωπεύει μια συστηματική και ιεραρχημένη ταξινόμηση του σύμπαντος, του κόσμου συνολικά, είτε του φυσικού (*naturalia*), αντικείμενα δηλαδή που προέρχονται από το φυσικό κόσμο είτε του δημιουργημένου από τον άνθρωπο (*artificilia*)²⁰. Από τον 16ο αιώνα και στις αρχές του 17ου αιώνα δημιουργούνται στην Ευρώπη προθήκες με αξιοπερίεργα αντικείμενα, τα γνωστά *cabinets of curiosities*²¹. Παράλληλα, με την Ιταλία, ιδιαίτερα τον 16ο αιώνα, η συλλεκτική δραστηριότητα εκτείνεται σε ολόκληρη την Ευρώπη.

Ο 17ος αιώνας στάθηκε καθοριστικής σημασίας. Οι συλλογές του Καρόλου της Αγγλίας, των Γάλλων βασιλιάδων²² και των Αψβούργων, εντυπωσιάζουν με τον πλούτο τους, έρχονται να επιβεβαιώσουν την εξουσία, τη σοφία και τις αρετές των ηγεμόνων, να ενισχύσουν και να μεγεθύνουν το μεγαλείο της δόξας τους. Στη διάρκεια του αιώνα αυτού αναπτύσσεται στην Ευρώπη ο περιηγητισμός, κυρίως προς

---

¹⁸ Κούρια 2002: 3.

¹⁹ Stoneman 1996: 74.

²⁰ Pearce 2002: 144. Οικονόμου 2003: 32-33. Τόλιας 2012: 83.

²¹ Σε αυτούς τους χώρους αποσύρονταν οι συλλέκτες για να απολαύσουν και να περιεργαστούν με ησυχία και αυτοσυγκέντρωση τα πολύτιμα αντικείμενα των συλλογών τους. Οι συλλέκτες αυτής της περιόδου όπως ο Φραγκίσκος Α΄ των Μεδίκων στο *Palazzo Vecchio* της Φλωρεντίας είχε τοποθετήσει τα αντικείμενα των συλλογών του μέσα σε περίτεχνες σκαλιστές και ζωγραφισμένες προθήκες. Αυτοί οι χώροι αποτελούσαν έναν κλειστό χώρο, έναν ιδιωτικό μικρόκοσμο, μέσα στον οποίο συγκεντρώνονταν τα χαρακτηριστικότερα δείγματα αντικειμένων των συλλεκτών. Μέσω της ανάπτυξης των συλλογών τους διαφαίνεται η προσωπικότητα (*persona*) των εκλεπτυσμένων συλλεκτών. Κούρια 2002: 3. Pearce 2002: 136-144. Οικονόμου 2003: 32.

²² Σιμόπουλος 2010: 275-276.

την Ελλάδα και ιδιαίτερα την Αθήνα. Η πόλη θα υπάρξει κέντρο του ευρωπαϊκού συλλεκτικού, αρχαιοθηρικού ενδιαφέροντος και θα προσελκύσει Άγγλους και Γάλλους επισκέπτες, που ενδιαφέρονται να εμπλουτίσουν τις συλλογές τους²³.

Ιδιαίτερη αναφορά πρέπει να γίνει στον Κάρολο της Αγγλίας, ο οποίος καταγράφεται ως ο μεγαλύτερος συλλέκτης του 17ου αιώνα. Η συλλογή του, η πιο πολυάριθμη συγκέντρωση έργων τέχνης που έγινε ποτέ στην Ευρώπη, αποτελούσε με τα σημερινά δεδομένα μια αρχαιολογική συλλογή δυτικής τέχνης, που περιλάμβανε τα σημαντικότερα δείγματα ζωγραφικής, αλλά και γλυπτικής του 15ου, 16ου και του α΄ μισού του 17ου αιώνα, κυρίως από την Ιταλία και τις Κάτω Χώρες²⁴.

Γύρω στα 1650 η συλλεκτική δραστηριότητα αποτελεί μια διαδεδομένη «μανία» σε όλες σχεδόν τις χώρες της Ευρώπης. Ο κύκλος των συλλεκτών μεγαλώνει, το ίδιο και τα ενδιαφέροντά τους και οι συλλογές αρχίζουν να εξειδικεύονται όλο και περισσότερο. Ειδικότερα για τις καλλιτεχνικές συλλογές, η διεύρυνση της αγοράς και του εμπορίου της τέχνης δημιουργεί νέα δεδομένα²⁵. Σε χώρες όπως π.χ. η Γαλλία και οι Κάτω Χώρες, η συλλεκτική δραστηριότητα γίνεται καθιερωμένη και κοινή πρακτική για κοινωνικές ομάδες, που ζουν πάνω από κάποιο όριο άνεσης και προνομίων. Η έννοια της συλλογής ωριμάζει όχι μόνο ως επένδυση, αλλά και ως κοινωνική συνήθεια και πολιτιστικό φαινόμενο²⁶. Το ίδιο αυξημένα είναι και τα ταξίδια προς την Ελλάδα και η ανάπτυξη του περιηγητισμού²⁷.

---

²³ Τσιγκάκου 2007: 22-23.

²⁴ Stoneman 1996: 74-75.

²⁵ Ήδη πριν από πολλούς αιώνες είχαν ξεκινήσει τα ταξίδια προς την Ελλάδα. Οι πρώτες περιηγητικές διαδρομές είχαν ως στόχο την ανάκαμψη και μεταφορά αρχαιοτήτων στη Δύση. Τώρα οι Ευρωπαίοι ευγενείς βασιλείς και λοιποί αριστοκράτες, Άγγλοι και Γάλλοι, αναζητούν στον ελλαδικό χώρο αρχαιολογικούς θησαυρούς, που θα κοσμήσουν και θα διανθίσουν τις προσωπικές τους συλλογές. Κόκκου 2009: 6-7.

²⁶ Stoneman 1996: 72-73. Τόλιας 2012: 83.

²⁷ Κόκκου 2009: 7.

1.2. Τα πρώτα μουσεία

Στα τέλη του 17ου αιώνα έχουμε την ίδρυση των πρώτων ανοιχτών προς το κοινό μουσείων. Πρόκειται για ιδιωτικές συλλογές λογίων και ηγεμόνων, που αποκτούν σταδιακά δημόσιο χαρακτήρα²⁸. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αυτής της νέας τάσης αποτελεί το *Ashmolean Museum* της Οξφόρδης, το οποίο ιδρύθηκε το 1683²⁹. Πρόκειται για το πρώτο πανεπιστημιακό μουσείο με ελεύθερη πρόσβαση του κοινού³⁰. Τον πυρήνα των συλλογών του μουσείου αποτέλεσαν τα αντικείμενα που είχαν συλλέξει κατά το 17ο αιώνα η οικογένεια των Tradescant, του Τόμας Χάουραντ, Κόμη του Άραντελ και του Elias Ashmole.

Μέλη της οικογένειας των Tradescant υπήρξαν βασιλικοί κηπουροί και συλλέκτες για λογαριασμό Άγγλων αριστοκρατών. Περιόδευαν σε ολόκληρη την Ευρώπη με σκοπό να συλλέξουν σπάνια είδη φυτών για λογαριασμό των αφεντικών τους. Εκτός από την απόκτηση νέων αντικειμένων από τα ταξίδια τους, επεδίωκαν να διανθίσουν τις συλλογές τους με ανταλλαγές με άλλους συλλέκτες, καθώς επίσης και με δωρεές. Επηρεασμένοι από τις συλλογές με αξιοπερίεργα αντικείμενα ίδρυσαν το δικό τους μουσείο, που το ονόμασαν *Κιβωτό*.

Το όνομα και οι συλλογές των Tradescant συνδέθηκαν γρήγορα με τον Elias Ashmole, από τον οποίο και πήρε το όνομα του το μουσείο της Οξφόρδης. Πρόκειται, για έναν άνθρωπο ταπεινής καταγωγής, τυχοδιώκτη, αλλά με πολλά ταλέντα και γνώσεις, που γρήγορα μπήκε στην υπηρεσία του βασιλιά της Αγγλίας Καρόλου Β΄. Υπήρξε αγγελιοφόρος, αστρολόγος, αρχαιόφιλος και συλλέκτης. Οι συλλογές του αποτελούντο από νομίσματα, σφραγιδόλιθους και λίθινα εργαλεία. Μετά τον θάνατό των Tradescant προσπάθησε και απόκτησε τις συλλογές τους, οι οποίες περιήλθαν στο *Ashmolean Museum*.

Το πανεπιστημιακό μουσείο της Οξφόρδης περιλάμβανε συλλογές με νομίσματα, μετάλλια, βιβλία, χειρόγραφα, πετρώματα, ζωολογικά και βοτανικά δείγματα και όλα αυτά μέσα σε περίτεχνες προθήκες. Κύριος στόχος του μουσείου ήταν να προωθήσει τη μελέτη των φυσικών επιστημών, ενώ ήταν στενά συνδεδεμένο και με τη διδασκαλία και το πείραμα³¹.

---

²⁸ Μπόλης 2002: 8. Οικονόμου 2003: 33.

²⁹ Τόλιας 2012: 83.

³⁰ Pearce 2002: 145.

³¹ Οικονόμου 2003: 35-36.

Τέλος, αξίζει να σημειωθεί πως μια σημαντική συλλογή του μουσείου της Οξφόρδης ήταν αυτή του Τόμας Χάουαρντ, Κόμη του Άραντελ. Υπήρξε ένας σημαντικός συλλέκτης, αρχαιοδίφης των αρχών του 17ου αιώνα, που είχε στην κατοχή του αρχαία ελληνικά και ρωμαϊκά γλυπτά, νομίσματα, σφραγιδόλιθους, επιγραφές, σχέδια και πίνακες ζωγραφικής. Ύστερα από πολλούς αγώνες και περιπέτειες, τα περισσότερα αντικείμενα της συλλογής του περιήλθαν στο μουσείο του Πανεπιστημίου της Οξφόρδης, σε ειδικά διαμορφωμένη αίθουσα με την ονομασία *Marmora Arundeliana*³².

Κατά τον 18ο και 19ο αιώνα, το ενδιαφέρον των Ευρωπαίων για τις ελληνικές αρχαιότητες αυξάνεται με εντυπωσιακούς ρυθμούς, λόγω των ιδεών του Διαφωτισμού και της Γαλλικής Επανάστασης³³, ενώ ενδεικτικό είναι το ενδιαφέρον για την ταξινόμηση και την επεξεργασία ολοκληρωμένων σειρών. Σημαντικός παράγοντας αύξησης του ενδιαφέροντος υπήρξαν τα πρότυπα του κλασικού αρχαιοελληνικού ιδεώδους³⁴. Εκατοντάδες αφοσιωμένοι συλλέκτες συγκέντρωσαν και διατήρησαν έργα τέχνης και αντικείμενα, το μεγαλύτερο μέρος των οποίων σήμερα βρίσκεται σε μουσεία. Το πάθος τους κυρίως για τα αρχαία γλυπτά ήταν τέτοιο που διψούσαν ακόμη και για αντίγραφα ή παραλλαγές των αρχαίων έργων³⁵ σε μικρή κλίμακα.

Την περίοδο αυτή πληθαίνουν επίσης τα ταξίδια προς την Ελλάδα και την Ιταλία, καθώς και ο περιηγητισμός³⁶. Είναι γνωστές οι μεγάλες αποστολές της Εταιρείας των *Dilettanti* προς την Ελλάδα και τη Μ. Ασία (που δημιουργήθηκε στο Λονδίνο στο πρώτο μισό του 18ου αιώνα) αποτελούμενη από μέλη της αριστοκρατικής τάξης, με ενδιαφέρον για τις τέχνες και τα γράμματα³⁷. Με το πρόσχημα της επιτόπιας έρευνας προέβησαν στην αρπαγή πολλών αρχαιοτήτων και χειρογράφων. Επίσης, στη Ιταλία αναπτύσσεται το λεγόμενο «*Grand Tour*», όπου λόγιοι και αριστοκράτες της Ευρώπης πηγαίνουν εκεί για να ολοκληρώσουν δήθεν την εκπαίδευσή τους, αλλά

---

³² Stoneman 1996: 75-81. Κόκκου 2009: 7. Σιμόπουλος 2010: 280. Χατζηδημητρίου 2012: 60-63.

³³ Brodie, Apostolidis 2007: 16.

³⁴ Χατζηδημητρίου 2012: 33-34.

³⁵ Η μανία τους ήταν τέτοια, που φημολογείται ότι χύτευαν μαζικά πολλά αντικείμενα σε χαλκό. Έτσι, πολλά από αυτά τα χάλκινα αγαλματίδια συντρόφευαν τους συλλέκτες στη μελέτη τους. Κούρια 2002: 4.

³⁶ Σιμόπουλος 1999β: 5-18. Σιμόπουλος 1999γ: 7-21.

³⁷ Μερκούρη 2012: 141-142.

κύριος στόχος τους ήταν η λεηλασία των μνημείων³⁸. Παράλληλα με τη συλλογή αρχαίων γλυπτών και αντιγράφων, οι πλούσιοι αριστοκράτες κατά τη διάρκεια του ταξιδιού τους στο Grand Tour, αγόραζαν και πίνακες ζωγραφικής των Παλαιών Δασκάλων (13ος έως 17ος αιώνας)³⁹.

Οι συλλογές που σχηματίζονται αυτή την περίοδο, των πλουσίων ιδιωτών συλλεκτών, αποτέλεσαν τον πυρήνα και τη βάση της δημιουργίας των πρώτων μεγάλων μουσείων της Ευρώπης⁴⁰. Καθιερώνεται πλέον, η έννοια του δημοσίου μουσείου και παύει να είναι υπόθεση μιας μικρής κοινωνικής ομάδας και αρχίζει να απευθύνεται σε ευρύτερο κοινό. Τα πρώτα μουσεία που ιδρύθηκαν με αυτή τη φιλοσοφία ήταν το Βρετανικό Μουσείο στο Λονδίνο και το Μουσείο του Λούβρου στο Παρίσι.

- **Βρετανικό μουσείο (Λονδίνο)**

Το Βρετανικό Μουσείο ιδρύθηκε το 1753 με ειδική νομοθετική πράξη της Βουλής των Κοινοτήτων. Βάση για την ίδρυσή του αποτέλεσαν οι εκτεταμένες συλλογές φυσικής ιστορίας, εθνογραφίας, αρχαιοτήτων καθώς και 71.000 βιβλίων, του Sir Hans Sloane, διαπρεπούς φυσικού της εποχής⁴¹. Το 1860 ιδρύθηκε στο Βρετανικό το τμήμα ελληνικών και ρωμαϊκών αρχαιοτήτων, για να φιλοξενήσει αρχαιότητες από την Ελλάδα, την Ιταλία, την Τουρκία και άλλες περιοχές της Μεσογείου, που χρονολογούνται από το 3000 π.Χ. μέχρι και το 300 μ.Χ.

Οι συλλογές του μουσείου εμπλουτίστηκαν σημαντικά με την απόκτηση ιδιωτικών συλλογών. Τέτοιες συλλογές είναι η προϊστορική συλλογή με ελληνικές αρχαιότητες, όπως οι πρωτοκυκλαδικές αρχαιότητες από τις Κυκλάδες κατά τα έτη 1883-1884 και ο «Θησαυρός της Αίγινας» το 1892.

---

³⁸ Κατά το δεύτερο μισό του 18ου αιώνα η προτίμηση για την αρχαία γλυπτική γνώρισε μεγάλη άνοδο στην τότε κυριαρχία της συλλογικής ευρωπαϊκής συνείδησης. Σημαντικοί Ιταλοί γλύπτες αυτής της περιόδου αναπαράγουν σε μάρμαρο ή μέταλλο ελληνικές αρχαιότητες και ρωμαϊκά αντίγραφα για λογαριασμό κυρίως πλουσίων Άγγλων αριστοκρατών και πατρώνων της τέχνης. Αυτοί οι πλούσιοι ταξίδευαν στη Ιταλία, στα πλαίσια του Grand Tour. Κάποιοι από τους Ιταλούς γλύπτες προέβησαν στην κατακρεούργηση/ διαμελισμό αρχαίων γλυπτών, με την προτροπή και υποστήριξη των Άγγλων πρακτόρων, για λογαριασμό πλουσίων συλλεκτών. Ιδιαίτερα σημαντικό είναι πως τον 18ο αιώνα αναπτύσσεται ένα μεγάλο ρεύμα Άγγλων περιηγητών, το οποίο διαμόρφωσε την αγορά αρχαιοτήτων και αντιγράφων τους. Κούρια 2002: 4-5. Brodie, Apostolidis 2007: 18. Κόκκου 2009: 7-10, 14-16.

³⁹ Οι Ιταλοί και οι Φλαμανδοί ζωγράφοι διεκδικούσαν την προσοχή και το θαυμασμό τους. Οι ζωγράφοι αυτοί του παρελθόντος σχετίζονταν με την κομψότητα και την εκλέπτυνση στις οποίες απέβλεπαν οι πλούσιοι καλλιεργημένοι προνομιούχοι άνθρωποι του 18ου και 19ου αιώνα. Οι άνθρωποι με μια οικονομική δύναμη, ένιωθαν μια έντονη ανάγκη να ζουν με την τέχνη και να την νοιώθουν ως αναπόσπαστο κομμάτι της ζωής τους. Κούρια 2002: 5.

⁴⁰ Χατζηδημητρίου 2012: 76.

⁴¹ Οικονόμου 2003: 38.

Μια από τις σημαντικότερες συλλογές αρχαιοτήτων που απέκτησε το Βρετανικό Μουσείο ήταν αυτή του Sir William Hamilton⁴², ο οποίος διετέλεσε πρέσβης για τρεις δεκαετίες στην αυλή των Βουρβόνων στη Νάπολη. Λόγω της θέσης του κατόρθωσε να σχηματίσει μια μεγάλη συλλογή από ελληνικά και ετρουσκικά αγγεία, χάλκινα αντικείμενα, νομίσματα και σφραγιδόλιθους, τα οποία πούλησε στο Βρετανικό Μουσείο⁴³. Το παράδειγμα του Hamilton ακολούθησαν και άλλοι συλλέκτες, που βρίσκονταν στην Ιταλία και την Τουρκία.

Φυσικά το Βρετανικό Μουσείο έγινε περισσότερο γνωστό με τα μάρμαρα του Παρθενώνα και τη μαρμάρινη ζωφόρο του ναού του Επικουρίου Απόλλωνος στις Βάσσεις Φιγαλείας καθώς και με τις αρπαγές που πραγματοποίησαν ο λόρδος Elgin το 1801-1804 και ο Cockerell το 1811 αντίστοιχα⁴⁴.

• Μουσείο του Λούβρου (Παρίσι)

Στη Γαλλία, το 1793 ιδρύεται το Λούβρο, που στην ουσία μπορεί να θεωρηθεί ως το πρώτο Εθνικό Μουσείο Τέχνης (*Musée Central des Arts*)⁴⁵, με σκοπό να στεγάσει τις εθνικοποιημένες πλέον, μετά τη Γαλλική Επανάσταση, συλλογές της βασιλικής οικογένειας και των αριστοκρατών. Ωστόσο, το μουσείο ουσιαστικά ανοίγει προς το κοινό το 1801 και δέχεται πλήθος έργων τέχνης από όλη την Ευρώπη – πολεμικά λάφυρα από τις εκστρατείες του Ναπολέοντα.

Το μεγάλο οικοδόμημα του Λούβρου υπήρξε αρχικά ένα μεσαιωνικό φρούριο και μετά από πολλές προσθήκες και αλλαγές αποτέλεσε έως τον 17ο αιώνα το βασιλικό συγκρότημα και στη συνέχεια μουσείο. Το ενδιαφέρον των Γάλλων ηγεμόνων για έργα τέχνης και για αρχαιότητες αρχίζει αυτή την περίοδο. Στις συλλογές του μουσείου περιλαμβάνονται ελληνικές, ετρουσκικές και ρωμαϊκές αρχαιότητες, όπως αγγεία, γλυπτά, επιτύμβιες στήλες και επιγραφές.

Στις συλλογές γλυπτών ιδιαίτερο ενδιαφέρον κατέχει η μαρμάρινη πλάκα από τη ζωφόρο του Παρθενώνα, στην οποία απεικονίζονται οι αποκαλούμενες «Εργαστίνες» από την πομπή των Παναθηναίων⁴⁶. Η πλάκα ανήκε στον Γάλλο πρέσβη στην Κωνσταντινούπολη επί Λουδοβίκου ΙΣΤ΄, τον Choiseul-Gouffier. Στην πλούσια

⁴² Stoneman 1996: 235, 255-258, 287.

⁴³ Watson, Todeschini 2007: 105-106.

⁴⁴ Τσιγκάκου 2007: 53-56. Κόκκου 2009: 16-18. Σιμόπουλος 1999γ: 557-582. Χατζηδημητρίου 2012: 34-40.

⁴⁵ Ένα μνημείο αφιερωμένο στην αγάπη και τη μελέτη των τεχνών, που απηχούσε απόλυτα το πνεύμα του Διαφωτισμού και της Γαλλικής Επανάστασης.

⁴⁶ Μάντης 2012: 37-38.

συλλογή του, που απαριθμούσε πάνω από διακόσιες αρχαιότητες, θα περιέλθει αργότερα και ένα ανάγλυφο από τις μετόπες του Παρθενώνα με παράσταση Κεντραυρομαχίας, από τη νότια πλευρά του ναού.

Από τις σημαντικότερες αρχαιότητες του Λούβρου το 19ο αιώνα είναι το περίφημο άγαλμα της Αφροδίτης της Μήλου, το οποίο αποκτήθηκε επί βασιλείας του Λουδοβίκου ΙΗ΄, έργο του τέλους του 2ου αιώνα π.Χ. Το άγαλμα μεταφέρθηκε στο Παρίσι από τον κόμη de Marcellus το 1821⁴⁷. Μια δεύτερη σημαντική αρχαιότητα του Λούβρου υπήρξε η Νίκη της Σαμοθράκης, έργο του 200 π.Χ., το οποίο μεταφέρθηκε από τον Charles Champoiseau⁴⁸. Και τα δύο αγάλματα είναι σπουδαία έργα της ελληνιστικής πλαστικής, τα οποία αύξησαν το γόητρο του μουσείου του Λούβρου⁴⁹.

Τέλος, το Λούβρο υπήρξε το πρώτο μουσείο που οργάνωσε και εξέθεσε τις συλλογές ζωγραφικής του κατά σχολές. Επιπλέον, ο κάθε πίνακας συνοδευόταν από ένα σύντομο επεξηγηματικό κείμενο για τον καλλιτέχνη και για το περιεχόμενο του έργου του. Μια άλλη καινοτομία ήταν και η έκδοση ενός απλού οδηγού-καταλόγου προς χρήση των επισκεπτών. Το Λούβρο υπήρξε ένα πραγματικά δημόσιο μουσείο με ελεύθερη είσοδο για το κοινό.⁵⁰

Στα τέλη του 18ου και στις αρχές του 19ου αιώνα σημαντικές βασιλικές συλλογές σε ολόκληρη την Ευρώπη και στην Αμερική ανοίγουν για το κοινό, όπως η Γλυπτοθήκη του Μονάχου, το Fitzwilliam Museum στο Κέιμπριτζ, το State Heritage Museum στην Αγία Πετρούπολη, το Μουσείο Καλών τεχνών της Βοστώνης και το Μητροπολιτικό Μουσείο της Νέας Υόρκης⁵¹. Το γεγονός αυτό αποτέλεσε από μόνο του μια σημαντική μεταβολή και σταδιακά οι συλλογές αυτές μέσα από πολιτικές αλλαγές μετατράπηκαν κυρίως σε κρατικά ή ιδιωτικά μουσεία⁵².

- **Η Γλυπτοθήκη του Μονάχου (Münchner Glyptothek)**

Η γνωστή Γλυπτοθήκη του Μονάχου είναι ένα έργο του αρχιτέκτονα Leo von Klenze και εγκαινιάστηκε το 1830 για να στεγάσει τη συλλογή γλυπτών από τον ναό της

---

⁴⁷ Σαμαρά-Κάουφμαν 2007α: 318-321.

⁴⁸ Σαμαρά-Κάουφμαν 2007β: 322-325.

⁴⁹ Οικονόμου 2003: 39-41. Χατζηδημητρίου 2012: 40-47.

⁵⁰ Οικονόμου 2003: 39.

⁵¹ Χατζηδημητρίου 2012: 55-74.

⁵² Τόλιας 2012: 83-84.

Αθηνάς Αφαιίας στην Αίγινα⁵³. Κτίστηκε στο πλαίσιο της φιλοδοξίας του Λουδοβίκου Α΄ της Βαυαρίας που αποσκοπούσε να κάνει την πόλη αυτή καλλιτεχνική πρωτεύουσα της Ευρώπης⁵⁴.

Σημαντικό ρόλο στον εμπλουτισμό της συλλογής με γλυπτά κατέχει ο ζωγράφος Johann Martin von Wagner, που από το 1810 έως το 1858 προσπάθησε να εμπλουτίσει τη συλλογή με πρωτότυπα ελληνικά έργα που ήταν σπάνια στη Ρώμη.

Η Γλυπτοθήκη του Μονάχου περιέχει εκτός από τα αετωματικά γλυπτά της Αφαιίας της Αίγινας⁵⁵, αγάλματα, επιτύμβια μνημεία και αναθηματικά ανάγλυφα των κλασικών χρόνων, τα οποία κατά κύριο λόγο προέρχονταν από τον ελλαδικό χώρο και περιήλθαν στην κατοχή του μουσείου είτε μέσω δωρεών είτε μέσω αγορών⁵⁶.

• **Staatliche Antikensammlungen (Κρατικές Συλλογές Αρχαιοτήτων του Μονάχου)**

Το Μουσείο Staatliche Antikensammlungen του Μονάχου φιλοξένησε μια από τις σημαντικότερες συλλογές της ελληνικής, ετρουσκικής και ρωμαϊκής μικροτεχνίας. Η συλλογή αποτελείται από αγγεία, πήλινα και χάλκινα ειδώλια, κοσμήματα και γυάλινα αντικείμενα, τα οποία χρονολογούνται από το 3000 π.Χ. έως το 400 μ.Χ. Το κτήριο όπου στεγάστηκε η συλλογή, δημιουργήθηκε κατά παραγγελία του Λουδοβίκου Α΄, μεταξύ του 1838 και του 1848, από τον αρχιτέκτονα G. Friedrich Ziebland, και είχε τη μορφή ενός ελληνικού κορινθιακού ναού⁵⁷.

• **Museum of Fine Arts (Βοστώνη)**

Το Μουσείο Καλών Τεχνών της Βοστώνης (*Museum of Fine Arts Boston*) δημιουργήθηκε το 1876. Συγκροτεί την πρώτη του συλλογή με ελληνικά και ρωμαϊκά έργα στην Αμερική από αρχαιότητες προερχόμενες από αγορές και δωρεές. Σημαντικό ρόλο στη δημιουργία των συλλογών έχει ο Edward Robinson, απόφοιτος

---

⁵³ Πρόκειται για έναν περίπτερο δωρικό ναό του 500-480 π.Χ. των αρχαϊκών χρόνων. Τα αετώματα του ναού περιέχουν γλυπτά με παραστάσεις του α΄ και β΄ Τρωικού πολέμου (Το 500 π.Χ. κατασκευάζεται το ανατολικό αέτωμα με παραστάσεις του Α΄ Τρωικού πολέμου και αντίστοιχα το 480 π.Χ. κατασκευάζεται το δυτικό αέτωμα με τον Β΄ Τρωικό πόλεμο). Κοκκορού-Αλευρά 1990: 65, 95.

⁵⁴ Ο Λουδοβίκος υπήρξε μεγάλος συλλέκτης έργων τέχνης και ιδιαίτερα ελληνικών και ρωμαϊκών γλυπτών. Το 1811 πληροφορείται για την ανεύρεση των γλυπτών του ναού της Αφαιίας, από Γερμανούς απεσταλμένους και προβαίνει στην αγορά των γλυπτών της Αίγινας από τις τοπικές αρχές. Stoneman 1996: 294, 352, 413-414. Gruben 2000: 129-135. Κόκκου 2009: 17-18.

⁵⁵ Gruben 2000: 134-135.

⁵⁶ Σιμόπουλος 2010: 444. Χατζηδημητρίου 2012: 55-57.

⁵⁷ Κόκκου 2009: 57-58.

του Χάρβαρντ, ο οποίος διετέλεσε επιμελητής του μουσείου από το 1885 έως το 1904. Οι συλλογές του μουσείου κυρίως των κλασικών αρχαιοτήτων αυξάνονται με γοργούς ρυθμούς, μέσω της αγοράς ενός μεγάλου αριθμού μαρμάρινων κεφαλών, πορτραίτων, πήλινων ειδωλίων, νομισμάτων και αγγείων⁵⁸.

- **Metropolitan Museum of Art (Νέα Υόρκη)**

Το Μητροπολιτικό Μουσείο της Νέας Υόρκης ιδρύθηκε το 1880 και αναπτύχθηκε γρήγορα σε ένα μεγάλο μουσείο στο οποίο συγκεντρώνονται πλήθος αρχαιοτήτων, μέσω της δωρεάς συλλογών από ιδιώτες συλλέκτες. Πρόκειται για μοναδικά γλυπτά, χάλκινα και πήλινα ειδώλια, αγγεία και κοσμήματα. Από πολύ νωρίς το ενδιαφέρον του κοινού στράφηκε στη συλλογή Cesnola⁵⁹. Η συλλογή αυτή αποτελείται από κυπριακές αρχαιότητες, από την πρώιμη εποχή του Χαλκού έως το τέλος της αρχαιότητας⁶⁰.

Από το 1906 και έως το 1972 τα αντικείμενα που αποκτά το Μητροπολιτικό Μουσείο Τέχνης ελληνικής προελεύσεως είναι ελάχιστα. Τα περισσότερα είναι προϊόντα παράνομων ενεργειών⁶¹. Χαρακτηριστικότερη περίπτωση είναι η αγορά από το μουσείο ενός καλυκωτού κρατήρα, έργο του αττικού ζωγράφου Ευφρονίου, που εικονίζει το Θάνατο και τον Ύπνο να μεταφέρουν τον νεκρό Σαρπηδόνα⁶².

Παράλληλα με τα μουσεία που συγκροτούν και διευρύνουν τις συλλογές τους, η ιδιωτική συλλεκτική δραστηριότητα μεγεθύνθηκε κατά το 19ο αιώνα και 20ο αιώνα και ταυτόχρονα διευρύνθηκε ακόμη περισσότερο η κοινωνική προέλευση των συλλεκτών, αλλά και οι κατηγορίες των αντικειμένων που συλλέγουν. Έτσι, ο συλλεκτισμός μετατρέπεται σε «μόδα», αυξάνοντας το ενδιαφέρον για περισσότερες αρχαιότητες, με αποτέλεσμα την ανάπτυξη του εμπορίου αρχαιοτήτων και της αρχαιοκαπηλίας⁶³.

---

⁵⁸ *Id.* 69-71.

⁵⁹ Ο Luigi Palma di Cesnola (1832-1904), ιταλικής καταγωγής, υπήρξε πρόξενος της Αμερικής στην Κύπρο κατά το διάστημα 1865-1876. Κατά τη διάρκεια αυτής της περιόδου, δημιούργησε μια μεγάλη συλλογή αρχαιοτήτων, μέσω της διενέργειας ανασκαφών και αγορών. Η συλλογή του συμπεριλάμβανε 35.500 αντικείμενα, τα οποία έβγαλε σε δημοπρασία το 1870. Τα αντικείμενα αγοράστηκαν από το Μητροπολιτικό μουσείο μέσω της βοήθειας πλουσίων ιδιωτών. *Id.* 71.

⁶⁰ *Id.* 71-74, Κιοσσέ 2006: 8-9.

⁶¹ Watson, Todeschini 2007: 201-221.

⁶² Βλ. Κεφ. 3 Αρχαιοκαπηλία και εμπόριο αρχαιοτήτων.

⁶³ Μερκούρη 2012: 141-145.

1.3. Οι αρχαιολογικές συλλογές στην Ελλάδα

Η ιστορία των ελληνικών συλλογών είναι άρρηκτα συνδεδεμένη με την προστασία των αρχαιοτήτων και ξεκινά με την ίδρυση του ελληνικού κράτους. Οι αρχαιολογικές αυτές συλλογές του 19ου αιώνα, μικρές ή μεγάλες, αποτέλεσαν στη συνέχεια τους πυρήνες των οργανωμένων μουσείων σε ολόκληρη την Ελλάδα, κυρίως από τις αρχές του 20ου αιώνα⁶⁴. Για το νέο ελληνικό κράτος οι αρχαιότητες αποτελούν σύμβολα εθνικής ταυτότητας και υπερηφάνειας και η διαφύλαξή τους αποτελεί ηθική υποχρέωση όλων των Ελλήνων.

Το πρώτο Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο ιδρύθηκε στην Αίγινα από τον Καποδίστρια τον Οκτώβριο του 1829 και στεγάστηκε στο κτήριο του Ορφανοτροφείου της Αίγινας έως το 1834. Η διεύθυνση του μουσείου ανατέθηκε στον Κερκυραίο λόγιο Ανδρέα Μουστοξύδη, ο οποίος φρόντισε για τον εμπλουτισμό του με όλους τους τρόπους. Οι συλλογές του μουσείου προέρχονταν από κτερίσματα τάφων του νησιού και από δωρεές ιδιωτών. Τα αντικείμενα που φιλοξενήθηκαν σε αυτούς τους χώρους ήταν αγγεία, αγάλματα, ανάγλυφα, επιγραφές, μικροαντικείμενα όπως ειδώλια, λύχνοι, υάλινα και πήλινα σκεύη. Στις αίθουσες του μουσείου βρίσκονταν τα πρώτα βιβλία της Εθνικής Βιβλιοθήκης και μια μικρή συλλογή νομισμάτων, που αποτέλεσε τον πυρήνα του Νομισματικού Μουσείου. Η σημασία του μουσείου είναι ιδιαίτερα σημαντική, διότι αποτέλεσε το πρώτο μουσείο της χώρας και φανερώνει τον αγώνα μιας ολόκληρης εποχής για τη διάσωση των αρχαιοτήτων⁶⁵.

Ήδη πολύ νωρίς, από το 1834⁶⁶, δημιουργούνται στην Αθήνα οι πρώτες δημόσιες αρχαιολογικές συλλογές. Για τη στέγασή τους χρησιμοποιήθηκαν στην αρχή τα αρχαία μνημεία και αργότερα τα τότε νεόδμητα νεοκλασικά ιδρύματα, οι συλλογές στην Ακρόπολη, στο Θησείο, στη Βιβλιοθήκη του Αδριανού, στο Γραφείο της Γενικής Εφορίας και στον Πύργο των Ανέμων⁶⁷.

---

⁶⁴ Κόκκου 2009: 149-153.

⁶⁵ Κόκκου 2009: 61-68.

⁶⁶ Το 1834 ψηφίστηκε ο πρώτος αρχαιολογικός νόμος, στον οποίο προβλέπονταν η δημιουργία μουσείων και στις επαρχιακές πόλεις. Λόγω όμως της έλλειψης χρηματοδότησης δεν αναπτύχθηκε αυτή η δραστηριότητα. Έτσι, τα ευρήματα των πρώτων ανασκαφών στεγάζονταν σε εκκλησίες, σχολεία και άλλα δημόσια κτίρια. (βλ. επόμενο κεφάλαιο, Περί μέριμνας...).

⁶⁷ Κόκκου 2009: 154-178.

Το 1846 δημιουργείται στην Αθήνα μια συλλογή εκμαγείων από ελληνικά έργα που βρίσκονταν στο Βρετανικό Μουσείο. Η συλλογή στεγάστηκε από το 1846 έως το 1874 σε ένα τούρκικο λουτρό, που βρισκόταν στη Ρωμαϊκή Αγορά της Αθήνας⁶⁸.

Μετά τα μέσα του 19ου αιώνα δημιουργούνται στην Αθήνα το μουσείο της Ακρόπολης, το Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο, καθώς και πλήθος άλλων μουσείων⁶⁹. Στα πρώιμα αθηναϊκά μουσεία συγκαταλέγονται και εκείνα της εν Αθήναις Αρχαιολογικής Εταιρείας, οι συλλογές της οποίας στεγάστηκαν διαδοχικά στο Πανεπιστήμιο και στο Βαρβάκειο Λύκειο⁷⁰.

Αξίζει να σημειωθεί πως ένας μεγάλος αριθμός αρχαίων βρίσκονταν στις συλλογές ιδιωτών στην Αθήνα τον 19ο αιώνα. Πρόκειται, για Ευρωπαίους, που είχαν εγκατασταθεί στην Αθήνα και αργότερα για Έλληνες μεγαλοαστούς και ομογενείς⁷¹. Σημαντικές είναι οι συλλογές των Μίλλερ και άλλων σύγχρονων ταξιδιωτών, καθώς και του Όθωνα και της Αμαλίας και πολλών άλλων⁷².

1.4. Μεγάλα Αθηναϊκά Μουσεία

• Μουσείο Ακροπόλεως

Το Μουσείο της Ακροπόλεως υπήρξε το πρώτο οργανωμένο μουσείο στην Ελλάδα κατασκευασμένο πάνω στον Ιερό βράχο. Οι εργασίες θεμελίωσης του μουσείου ξεκίνησαν το 1864 και ολοκληρώθηκαν το 1874, σε σχέδια του Παναγιώτη Κάλκου. Το μουσείο εμπλουτίστηκε ιδιαίτερα μετά τις μεγάλες ανασκαφές στην Ακρόπολη, οπότε και ανακαλύφθηκαν οι αρχαϊκές κόρες και άλλα πρώιμα γλυπτά. Στα 1888 κατασκευάστηκε και μια μικρότερη πτέρυγα δίπλα στον αρχικό χώρο για να στεγάσει μικρότερα ευρήματα. Η κατάταξη των έργων γινόταν με χρονολογική σειρά, έτσι ώστε κάθε αίθουσα αντιστοιχούσε σε μια περίοδο της αρχαίας ελληνικής τέχνης⁷³.

---

⁶⁸ *Id.* 179-182.

⁶⁹ *Id.* 194-303.

⁷⁰ *Id.* 182-187.

⁷¹ Μπόλης 2002: 7-8.

⁷² Κόκκου 2009: 190-193.

⁷³ Μπίρης, Καρδαμίτση-Αδάμη 2001:58-62. Μαλλούχου-Tufano 2007: 48-53. Κόκκου 2009: 195-201.

• **Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο**

Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει η ιστορία του Εθνικού Αρχαιολογικού Μουσείου. Γνωστοί αρχιτέκτονες αναλαμβάνουν να κάνουν σχέδια και ταυτόχρονα πολλοί εκφράζουν τη γνώμη τους για την τοποθεσία και την αρχιτεκτονική του μουσείου, καθώς και για την παρουσίαση των εκθεμάτων. Τα πρώτα σχέδια έγιναν από τον Leo von Klenze στα 1834 και ακολουθούν στη συνέχεια τα σχέδια του Ludwig Lange⁷⁴. Η τελική λύση ήρθε στα 1866 με τη δωρεά ενός μεγάλου οικοπέδου στην οδό Πατησίων από την Ε. Τοσίτσα. Τα θεμέλια του μουσείου μπήκαν το 1866 και ολοκληρώθηκε το 1889 από τον Ερνέστο Τσίλλερ.

Στα 1903-έως το 1906 προσετέθη μια ακόμη πτέρυγα στα ανατολικά του κτηρίου, ενώ έγιναν και αρκετές άλλες προσθήκες έως ότου πάρει την τελική μορφή που έχει σήμερα. Στις αρχές του αιώνα οι συλλογές ήταν οργανωμένες με χρονολογική και τυπολογική σειρά. Έτσι, κάθε αίθουσα ή ακολουθία αιθουσών αντιπροσώπευε μια περίοδο της ελληνικής τέχνης. Είχε γίνει μάλιστα προσπάθεια να συνοδεύονται τα εκθέματα από κάποιες στοιχειώδεις πληροφορίες: κάθε αίθουσα είχε το όνομά της, που γραφόταν στον τοίχο, οι προθήκες είχαν τίτλους και πολλά εκθέματα συνοδεύονταν από λεζάντες⁷⁵.

• **Νομισματικό Μουσείο**

Το Νομισματικό Μουσείο είναι ένα από τα παλαιότερα κρατικά μουσεία της Ελλάδος. Θεσμοθετήθηκε το 1834, την ίδια χρονιά με το Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο. Την οργάνωση της συλλογής ανέλαβε ο νομισματολόγος Giede. Το 1843, το Μουσείο συστεγάζεται με την Εθνική Βιβλιοθήκη σε μία αίθουσα του Πανεπιστημίου Αθηνών. Το 1856, διορίζεται ο πρώτος Έλληνας νομισματολόγος ο Αχιλλέας Ποστόλακας, ο οποίος θα αποσυρθεί από τη διεύθυνση του Μουσείου το 1888. Ο Ποστόλακας θέτει τις βάσεις της επιστημονικής οργάνωσης του Μουσείου, μεριμνά για την αύξηση των συλλογών του, καταγράφει και δημοσιεύει νομισματικές συλλογές και επιμελείται συστηματικά τον εμπλουτισμό της Βιβλιοθήκης.

Το 1867, το Νομισματικό Μουσείο ορίζεται επίσημα με νόμο ως παράρτημα της Εθνικής Βιβλιοθήκης, ενώ το 1890, διορίζεται νομισματολόγος ο Ιωάννης Ν.

⁷⁴ Ο Klenze είχε διαλέξει την περιοχή του Αγίου Αθανασίου στον Κεραμικό και σχεδίασε ένα ασύμμετρο κτήριο που το ονόμασε *Παντεχνείον*. Τα σχέδια και των δύο δεν υλοποιήθηκαν.

⁷⁵ Μπίρης, Καρδαμίτση-Αδάμη 2001:146-149. Κόκκου 2009: 201-258.

Σβορώνος ο οποίος θα παραμείνει διευθυντής του μέχρι το 1922. Το Μουσείο μεταφέρεται στην ανατολική πτέρυγα του κτηρίου της Ακαδημίας Αθηνών, όπου οργανώνεται η πρώτη έκθεση νομισμάτων. Το 1893 το Μουσείο αποκτά την αυτοτέλειά του και υπάγεται στην Πρυτανεία του Πανεπιστημίου Αθηνών υπό την εποπτεία του Γενικού Εφόρου Αρχαιοτήτων, ενώ το 1910 μαζί με όλα τα άλλα Μουσεία θα υπαχθεί στο Αρχαιολογικό Τμήμα του Υπουργείου Παιδείας. Ο Σβορώνος φροντίζει για τον εμπλουτισμό του Μουσείου με πολλές νομισματικές συλλογές και «θησαυρούς»⁷⁶.

Το Μουσείο παρέμεινε στην Ακαδημία Αθηνών έως το 1940, οπότε η διευθύντρια Ειρήνη Βαρούχα μεριμνά ώστε οι συλλογές να μεταφερθούν για ασφάλεια στην Τράπεζα της Ελλάδος, λόγω του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου. Το 1946 η Νομισματική Συλλογή μεταφέρεται στον πρώτο όροφο του Εθνικού Αρχαιολογικού Μουσείου, όπου ολοκληρώνεται το 1956 η νέα έκθεση. Το 1964 τη διεύθυνση του Μουσείου αναλαμβάνει η Μάντω Οικονομίδου. Το 1965 αποφασίζεται η διοικητική αυτοτέλεια της Νομισματικής Συλλογής και το 1977 της αποδίδεται ο παλαιός τίτλος του Νομισματικού Μουσείου.

Ο εμπλουτισμός του μουσείου συνεχίζεται και γίνονται πολύ σημαντικά βήματα στην καταγραφή και διαχείριση των συλλογών του⁷⁷. Η ανασύσταση και δημοσίευση των αρχαίων ελληνικών και βυζαντινών «θησαυρών» που υπήρχαν στο μουσείο, σημαντικών εργαλείων για την προσέγγιση της νομισματικής κυκλοφορίας της κάθε εποχής, τεκμηριώνουν τη συμμετοχή του Μουσείου στις νέες τάσεις έρευνας. Παράλληλα, στη δεκαετία του 1970, οργανώνεται το εργαστήριο συντήρησης, ενώ τη δεκαετία του 1980 πραγματοποιούνται τα πρώτα εκπαιδευτικά προγράμματα. Το 1984 παραχωρείται στο Υπουργείο Πολιτισμού το Ιλίου Μελάθρου για τη στέγαση του Νομισματικού Μουσείου⁷⁸.

---

⁷⁶ Παράλληλα, το πλούσιο συγγραφικό του έργο, όπως και οι θεμελιώδεις μελέτες του για τα νομίσματα της Κρήτης, των Αθηνών και των Πτολεμαίων – όπου γίνεται μια πιο συνθετική προσέγγιση του αρχαίου νομίσματος- και η έκδοση από το 1898 του επιστημονικού περιοδικού Διεθνής Εφημερίς της Νομισματικής Αρχαιολογίας συμβάλλουν ώστε το Νομισματικό Μουσείο να αναδειχθεί σε επιστημονικό κέντρο με διεθνή προβολή.

⁷⁷ Σημαντική είναι η προσφορά των ευεργετών του ελληνικού έθνους, των τραπεζιτών, πλουσίων, φοιτητών, επαγγελματιών και επιχειρηματιών, οι οποίοι ποτέ δεν έπαψαν να επικουρούν το μουσείο. Με τις δωρεές και τις χορηγίες τους βοήθησαν στον καλύτερο εμπλουτισμό των συλλογών του Νομισματικού Μουσείου. Κουνελάκη 1999: 12-13.

⁷⁸ Μπίρης, Καρδαμίτση-Αδάμη 2001: 219, 222-223. Κόκκου 2009: 258-265.

- **Επιγραφικό Μουσείο**

Οι πρώτες ενέργειες για τη συγκέντρωση των επιγραφών αρχίζουν στα χρόνια του Καποδίστρια στο Αρχαιολογικό Μουσείο της Αίγινας και με διευθυντή τον Α. Μουστοξύδη. Η σημαντικότερη προσωπικότητα που έχει σχέση με το Επιγραφικό Μουσείο ήταν ο Κυριάκος Πιττάκης, ο οποίος συγκέντρωσε πλήθος επιγραφών πάνω στην Ακρόπολη και σε άλλες αρχαιολογικές συλλογές από το 1832 έως το 1863.

Αργότερα, με βασιλικό διάταγμα του 1885, ορίζεται πως πρέπει να μεταφερθούν στο Εθνικό Μουσείο οι επιγραφές που φυλάσσονταν στην Ακρόπολη. Τη μεταφορά των επιγραφών αναλαμβάνει το 1886, ο Γερμανός αρχαιολόγος Lolling αλλά δεν την ολοκληρώνει λόγω θανάτου. Λίγο αργότερα, στα 1893 πάλι με βασιλικό διάταγμα, θα οριστεί ότι η συλλογή των επιγραφών αποτελεί τμήμα του Εθνικού Αρχαιολογικού Μουσείου με την επωνυμία «Επιγραφικόν Μουσειόν»⁷⁹.

- **Μουσείο Κεραμικού**

Το σημαντικότερο νεκροταφείο των Αθηνών υπήρξε αυτό του Κεραμικού, το οποίο βρίσκεται εκτός των τειχών της πόλης και εκτεινόταν κοντά στις όχθες του ποταμού Ηριδανού και των οδών που ξεκινούσαν από το Δίπυλο και την Ιερή Πύλη. Στο αρχαίο νεκροταφείο πραγματοποιούνταν ταφές ήδη από τη μυκηναϊκή εποχή. Η μεγάλη του ακμή ήταν στον 5ο - 4ο αιώνα π.Χ., ενώ από τον 3ο αιώνα π.Χ. αρχίζει η παρακμή του.

Ήδη από τον 19ο αιώνα αναφέρεται ότι βρέθηκαν τα πρώτα ανάγλυφα από την περιοχή του Κεραμικού. Οι πρώτες συστηματικές ανασκαφές ξεκινούν το 1870 από την Αρχαιολογική Εταιρεία και συνεχίζονται μέχρι το 1913, όπου το ελληνικό κράτος τις παραχωρεί στο Γερμανικό Αρχαιολογικό Ινστιτούτο. Οι γερμανικές ανασκαφές διεξήχθησαν κατά τα έτη 1913-1916, το 1926-1939 και από το 1956 έως τις μέρες μας.

Η ανέγερση του Μουσείου του Κεραμικού ξεκινά το 1936 και ολοκληρώνεται το 1938. Στις αίθουσες του μουσείου εκτίθενται οι περίφημες αρχαϊκές και κλασικές στήλες, γλυπτά και διάφορα αρχιτεκτονικά μέλη, ενώ πλούσιες είναι και οι συλλογές των αγγείων που προέρχονται από τα κτερίσματα των τάφων⁸⁰.

---

⁷⁹ Κόκκου 2009: 266-269.

⁸⁰ Πετράκος 2007: 21-22. Stroszeck 2007: 58-69. Κόκκου 2009: 269-273.

- **Στοά του Αττάλου ή Μουσείο Αρχαίας Αγοράς**

Η Στοά του Αττάλου ήταν προσφορά του βασιλιά της Περγάμου Αττάλου Β΄ στον αθηναϊκό λαό και αποτελούσε μια από τις μεγαλύτερες και πιο μνημειώδεις στοές της αρχαίας πόλης, από την εποχή της οικοδομήσεώς της τον 6ο αιώνα, έως και την καταστροφή της από τους Ερούλους, το 267 π.Χ. Βρισκόταν στην ανατολική πλευρά του πολιτικού, θρησκευτικού κέντρου της Αρχαίας Αγοράς.

Οι πρώτες συστηματικές ανασκαφές στον χώρο της Αρχαίας Αγοράς έγιναν από την Αρχαιολογική Εταιρεία το διάστημα από το 1859 έως το 1912. Το κύριο όμως ανασκαφικό έργο αναλαμβάνει από το 1931 και με μικρά διαστήματα διακοπής έως τις μέρες μας, η Αμερικανική Σχολή Κλασικών Σπουδών. Τα ανασκαφικά δεδομένα είναι ιδιαίτερα σημαντικά τόσο σε κτηριακά κατάλοιπα όσο και σε ευρήματα.

Έτσι, από πολύ νωρίς έγιναν προσπάθειες ανέγερσης ενός τοπικού μουσείου. Ύστερα από πολλά σχέδια και αποτυχημένες προσπάθειες, το 1948 αποφασίζεται, να αναστηλωθεί η Στοά του Αττάλου και να χρησιμοποιηθεί ως μουσείο. Η απόφαση αυτή θεωρήθηκε η πιο κατάλληλη λύση. Αφενός μεν, διότι απέφευγαν να δημιουργήσουν ένα καινούργιο μοντέρνο μουσείο, αφετέρου δε, θα γινόταν γνωστή η μορφή ενός χαρακτηριστικού κτηρίου των αρχαίων αγορών. Το έργο της αναστήλωσης ξεκίνησε το 1953 από τον αρχιτέκτονα και αρχαιολόγο Ι. Τραυλό και ολοκληρώθηκε το 1956. Το 1957 ξεκινά η μεταφορά των εκθεμάτων στους χώρους του ισόγειου της Στοάς.

Το Μουσείο της Αρχαίας Αγοράς αποτελεί έναν μοναδικό στο είδος του χώρο. Στις αίθουσές του εκτίθενται ποικίλα αντικείμενα, που χρονολογούνται από τα Νεολιθικά χρόνια έως την Τουρκοκρατία. Πρόκειται για γλυπτά και επιγραφές, κτερίσματα τάφων, αφιερώματα προς τους θεούς, νομίσματα, σκευή της καθημερινότητας, καθώς και μέτρα και σταθμά⁸¹.

Στην Αθήνα δημιουργούνται και άλλα μουσεία, όπως το Εθνικό Ιστορικό Μουσείο, το οποίο οφείλει την ίδρυσή του σε ιδιωτική πρωτοβουλία και στεγάστηκε προσωρινά στο κτήριο της Παλαιάς Βουλής⁸². Επίσης, το Βυζαντινό Μουσείο οφείλει και αυτό την ίδρυσή του σε ιδιωτική πρωτοβουλία και αποτέλεσε το πρώτο μουσείο για έργα της βυζαντινής τέχνης⁸³.

---

⁸¹ Βαλαβάνης 2007: 202-219. Κόκκου 2009: 273-279.

⁸² Κόκκου 2009: 280-283.

⁸³ *Id.* 283-288.

Στα χρόνια του Όθωνα γίνονται και οι πρώτες προσπάθειες για τη συλλογή ζωγραφικών έργων το 1834 στην Αίγινα. Οι πρώτες επίσημες προσπάθειες δημιουργίας της Εθνικής Πινακοθήκης έγιναν το 1897. Μετά από πολλές περιπέτειες, το νέο κτήριο της Εθνικής Πινακοθήκης θεμελιώθηκε το 1964 και ολοκληρώθηκε το 1975. Σε αυτό στεγάζονται μοναδικά έργα Ελλήνων και ξένων καλλιτεχνών⁸⁴.

Το πρώτο μουσείο που στεγάζει έργα της ελληνικής λαϊκής τέχνης ιδρύεται το 1918 με πρωτοβουλία του αρχαιολόγου Κ. Κουρουνιώτη και του ποιητή Γ. Δροσίνη⁸⁵. Επιπλέον, έχουμε τη δημιουργία του Πολεμικού Μουσείου, το οποίο εγκαινιάζεται το 1975⁸⁶. Τέλος, σχηματίζονται και δύο άλλα μουσεία, που οφείλουν την ίδρυσή τους στους συλλέκτες τους. Πρόκειται για τα Μουσεία Μπενάκη⁸⁷ και Κανελλοπούλου⁸⁸.

---

⁸⁴ *Id.* 289-293.

⁸⁵ *Id.* 294-297.

⁸⁶ *Id.* 302.

⁸⁷ Βλ. Κεφ. 4 *Δεοντολογία του συλλέκτη*.

⁸⁸ Κόκκου 2009: 297-302.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2

2.1. Η μέριμνα για τις ελληνικές αρχαιότητες και η εξέλιξη του νόμου περί αρχαιοτήτων και απόκτησης συλλογών

Η μέριμνα για τις αρχαιότητες στην Ελλάδα εκδηλώθηκε και πριν ακόμη από την δημιουργία του νέου ανεξάρτητου ελληνικού κράτους το 1830. Η χώρα υπέστη εκτεταμένες διαρπαγές και λεηλασίες των πολιτιστικών της θησαυρών, ήδη από τα χρόνια της ρωμαϊκής κατακτήσεως, στα νεώτερα όμως χρόνια το συλλεκτικό πάθος που γεννήθηκε σε πολλούς ηγεμόνες και ευγενείς οδήγησε σε αποστολές που με ή χωρίς το κάλυμμα των ερευνών οδήγησαν στην λεηλασία αρχαιολογικών χώρων και μνημείων. Μέχρι τις αρχές του 20ου αιώνα τα μεγάλα μουσεία της δυτικής Ευρώπης στο Λονδίνο, στο Παρίσι, στο Βερολίνο, στο Μόναχο κλπ. εμπλουτίζονται από τις διαρπαγές αυτές στις ελληνικές χώρες, ενώ τον 20ο αιώνα προστίθενται και τα μουσεία των ΗΠΑ.

Έχει προηγηθεί αναφορά για το ενδιαφέρον των Ευρωπαίων αναφορικά με τα αρχαία μνημεία ήδη από τον 14ο – 15ο αιώνα, έως την αναγωγή του κλασικού ιδεώδους σε πρότυπο της νεώτερης τέχνης κατά τον 17ο αιώνα, καθώς και για το κίνημα επιστροφής στις αισθητικές και ηθικές αξίες της αρχαιότητας κατά τον β' μισό του 18ου αιώνα. Οι παράγοντες αυτοί, σε συνδυασμό με την γέννηση της επιστήμης της Αρχαιολογίας, αύξησαν το ενδιαφέρον των ξένων για τα ελληνικά μνημεία και επομένως και τα ταξίδια τους προς την Ελλάδα⁸⁹.

Οι Έλληνες δεν έμειναν απαθείς απέναντι στην προσπάθεια αυτή της απογυμνώσεως της χώρας τους από την προγονική τους κληρονομιά. Ήδη από πολύ νωρίς αντιλήφθηκαν ότι έχουν άμεση σχέση με τα αρχαία μνημεία τους, στοιχείο που τους ώθησε να κατανοήσουν την εθνική ιδιοκτησία επί των αρχαίων μνημείων τους⁹⁰. Αποκτούν επομένως μια εθνική αντίληψη και μια συνείδηση της ελληνικής τους ταυτότητας και καταγωγής⁹¹.

---

⁸⁹ Ματθαίου 2012α: 15-16.

⁹⁰ *Id.* 17-18, Ματθαίου 2012β: 126.

⁹¹ Η σχέση τους μάλιστα με τα αρχαία μνημεία παρατηρείται ήδη από τα προεπαναστατικά χρόνια, όταν οι Έλληνες τα χρησιμοποιούσαν είτε ως οικοδομικά υλικά, είτε διακοσμούσαν τις εξωτερικές όψεις των σπιτιών είτε προσέδιδαν σε αυτά δεισιδαιμονικό χαρακτήρα (χρήση αρχαίων μνημείων στη χριστιανική λατρεία). Είχαν αντιληφθεί πως αυτός ήταν ο τρόπος διάσωσης των μνημείων του αρχαίου ελληνικού πολιτισμού. Κόκκου 2009: 22-23. Ματθαίου 2012α: 116-17. Ματθαίου 2012β: 126.

Ο Αδαμάντιος Κοραΐς, λόγιος του Ελληνικού Διαφωτισμού της διασποράς, σε υπόμνημά του το 1807 προς το Οικουμενικό Πατριαρχείο προτείνει μέτρα για την καταγραφή των μνημείων και των αρχαιοτήτων από τις κατά τόπους αρχές στην Οθωμανική Αυτοκρατορία. Αφορμή για το κείμενο αυτό ήταν οι συνεχόμενες αρπαγές πολιτιστικών αγαθών από τον ελλαδικό χώρο και ιδιαίτερα η λεηλάτηση των χειρογράφων της Πάτμου από τον Edward D. Clarke⁹². Προτείνει την ίδρυση ενός «Ελληνικού Μουσείου», που σκοπό του έχει τη συλλογή ελληνικών χειρογράφων και αρχαιοτήτων⁹³.

Το 1813 ιδρύεται στην Αθήνα η “Φιλόμουσος Εταιρεία”⁹⁴, που σκοπό της έχει την δημιουργία μουσείου, όπου θα αποθηκεύονται αρχαιότητες και θα βρίσκονται «πρὸς θέαν τῶν περὶ ταῦτα ἐραστῶν»⁹⁵.

Κατά την διάρκεια της Ελληνικής Επανάστασης (1821-1829), οι κυβερνήσεις δεν αμέλησαν να λάβουν μέτρα για τις αρχαιότητες. Διάταγμα της 10ης Φεβρ.1825, ορίζει την περισυλλογή και φύλαξή τους σε σχολεία και άλλο της 22ας Φεβρ. 1826 προβλέπει μέτρα για την εξασφάλιση των μνημείων των Αθηνών. Το ΙΗ΄ άρθρο του Συντάγματος της Γ΄ Εθνοσυνέλευσης της Τροιζήνης ορίζει ότι “ὁ Διοικητὴς χρεωστεῖ νὰ φροντίζῃ νὰ μὴν πωλῶνται ἢ νὰ μὴν μεταφέρωνται ἐκτὸς τῆς Ἐπικρατείας αἱ Ἀρχαιότητες”⁹⁶.

Ο κυβερνήτης Ιωάννης Καποδίστριας απαγορεύει με διάταγμα του (αριθ. 2400/12.5.1828) την εξαγωγή αρχαιοτήτων και στις 21.10.1829 ιδρύει το “Ἐθνικὸν Μουσεῖον Αἰγίνης” με πρώτο Ἐφορο τον Ανδρέα Μουστοξύδη⁹⁷, στον οποίο οφείλεται η εγκύκλιος αριθ. 953/23.6.1829 για τις αρχαιότητες (8 άρθρα), στην ουσία προσχέδιο του αρχαιολογικού νόμου⁹⁸. Παρά τις προσπάθειες του Καποδίστρια και τις αυστηρές διατάξεις του, το πρόβλημα της παράνομης μεταφοράς/εξαγωγής αρχαιοτήτων δεν έπαψε να υπάρχει⁹⁹.

Με την εκλογή του Όθωνος ως βασιλέως της Ελλάδος στο ανεξάρτητο πλέον νεοελληνικό κράτος, αρχίζει η συστηματική προσπάθεια προστασίας των

---

⁹² Το κείμενο του Κοραΐ είναι ιδιαίτερα σημαντικό. Όχι μόνο διότι αποτελεί το πρώτο κείμενο για τη μέριμνα των αρχαιοτήτων και των χειρογράφων, αλλά και διότι σε μια τόσο πρόωμη φάση διαχειρίζεται τις καταστάσεις με υπευθυνότητα και ρεαλισμό. Κόκκου 2009: 27-32. Τόλιας 2012: 102.

⁹³ Ματθαίου 2012α: 20

⁹⁴ Κόκκου 2009: 32-46.

⁹⁵ *Id.* 32.

⁹⁶ *Id.* 34-46.

⁹⁷ Πετράκος 1987: 17. Πετράκος 2007: 19.

⁹⁸ Κόκκου 2009: 49-68.

⁹⁹ *Id.* 50, Σιμόπουλος 2010: 393-394.

αρχαιοτήτων και των μνημείων. Με το διάταγμα της 3/15.4.1833 ιδρύεται η αρχαιολογική υπηρεσία¹⁰⁰ ως μέρος του Υπουργείου Παιδείας και με τον νόμο της 10/22.5.1834 της Αντιβασιλείας του Όθωνος, έργο του G. L. von Maurer, θεσπίζεται ο πρώτος αρχαιολογικός νόμος¹⁰¹, νόμος πρωτοποριακός σε πανευρωπαϊκό επίπεδο.

Ο νόμος «Περὶ τῶν ἐπιστημονικῶν καὶ τεχνολογικῶν συλλογῶν, περὶ ἀνακαλύψεως καὶ διατηρήσεως τῶν ἀρχαιοτήτων καὶ τῆς χρήσεως αὐτῶν» διακηρύσσει ότι “ὅλαι αἱ ἐντὸς τῆς Ἑλλάδος Ἀρχαιότητες, ὡς ἔργα τῶν προγόνων τοῦ Ἑλληνικοῦ λαοῦ, θεωροῦνται ὡς κτῆμα ἐθνικὸ ὄλων τῶν Ἑλλήνων”. Ο νόμος ορίζει τα θέματα ιδιοκτησίας των αρχαιοτήτων υπό του Κράτους, της δηλώσεως των νεωστὶ ἀνακαλυπτομένων ἀρχαιοτήτων, των ἀνασκαφῶν, της διαθέσεως και χρήσεως των ἀρχαιοτήτων, της ιδρύσεως μουσείων, των ἀρμοδιοτήτων του Γενικοῦ Εφόρου Ἀρχαιοτήτων και των χρονικῶν ορίων της προστασίας, που τίθενται στο τέλος του μεσαίωου (το οποίο ὅπως ερμηνεύθηκε, τίθεται συμβατικῶς για την Ελλάδα στο ἔτος 1453, ἔτος της ἀλώσεως της Κωνσταντινουπόλεως και τέλους της Ανατολικῆς Ρωμαϊκῆς Αυτοκρατορίας). Δυστυχῶς, ὁμως σε αὐτὸν τον νόμο υπάρχουν ἄρθρα που ευνοοῦν την εξαγωγή ἀρχαιοτήτων στο εξωτερικό, καθὼς και την ἀρχαιοκαπηλία¹⁰².

Το 1837 ιδρύεται στην Αθήνα η «ἐν Ἀθήναις Ἀρχαιολογικὴ Ἐταιρεία», που σκοπὸς της εἶναι: « ἐν γένει μὲν νὰ πλουτισθῆ ἡ ἐπιστήμη ὅ,τι πλεῖστον τάχιστον, ἐν μέρει δὲ νὰ ἐπιταχυνθοῦν αἱ ἀνασκαφαί, αἱ ἀνεγέρσεις καὶ συμπληρώσεις τῶν ἀρχαίων ἑλληνικῶν μνημείων»¹⁰³.

Ο νόμος του 1834 διατηρήθηκε σε ἰσχὺ μέχρι το 1899, ὁπότε ψηφίσθηκε ο ν. ΒΧΜΣΤ' (2646), ο δεύτερος ἀρχαιολογικός νόμος της χώρας, με τον οποίο εισηχθη η πλήρης ιδιοκτησία του Κράτους ἐπὶ ὄλων ἀνεξαιρέτως των ἀρχαιοτήτων και το δικαίωμα αὐτοῦ νὰ ἀφαιρῆ ἀναγκαστικῶς ἐναντι ἀμοιβῆς την κατοχὴ οιουδήποτε σημαντικοῦ ἀρχαίου¹⁰⁴. Ο νόμος αὐτὸς συμπληρώθηκε ἀμέσως με σειρά διαταγμάτων

¹⁰⁰ Κόκκου 2009: 70-71.

¹⁰¹ Πετράκος 1987: 17-18. Πετράκος 2007: 19. Κόκκου 2009:72. Σιμόπουλος 2010: 394-395. Ματθαίου 2012α: 31.

¹⁰² Στο ἄρθρο 64 του παρόντος ἀρχαιολογικοῦ νόμου ορίζεται, ὅτι ἀπαγορεύεται η εξαγωγή ἀρχαιοτήτων στο εξωτερικό χωρὶς κυβερνητικὴ ἄδεια, ἐνὼ ἐπιτρέπεται το εμπόριο στο εσωτερικό. Ἀκόμη, το ἄρθρο 76 ἐπιτρέπει την εξαγωγή ἀρχαιοτήτων στο εξωτερικό με τη χορήγηση ἄδειας, η οποία χορηγείται ἀπὸ τον Γενικὸ Ἐφορο και τους εφόρους των κατὰ τόπους εφοριῶν. Αὐτὸς με τη σειρά του μπορεῖ νὰ ορίσει ποιες ἀρχαιότητες εἶναι σημαντικές και ποιες ὄχι. Ἐπίσης, μπορεῖ νὰ ἐπιτρέψει το εμπόριο στο εσωτερικό (ἄρθρο 78), καθὼς και τη χορήγηση ἀδειῶν ἀνασκαφῶν σε ιδιώτες (ἄρθρο 79). Πετράκος 2007: 19-20. Σιμόπουλος 2010: 395. Μερκούρη 2012: 149-150.

¹⁰³ Πετράκος 1987: 20-21. Πετράκος 1989: 27.

Σημαντικὲς προσωπικότητες της υπῆρξαν ο Ἀλέξανδρος Ραγκαβῆς, ο Κυριακὸς Πιττάκης και ο Στέφανος Κουμανοῦδης. Μαλλοῦχου-Tufano 2007: 42-49. Πετράκος 2007: 19. Ματθαίου 2012: 127.

¹⁰⁴ Κόκκου 2009: 143. Μερκούρη 2012: 153.

που καθόρισαν λεπτομερώς τις διαδικασίες δηλώσεως εξαγωγής και εισαγωγής αρχαίων, εμπορίας αρχαίων εντός του Κράτους, πώλησεως και εξαγωγής απομιμήσεων αρχαίων και αντιτύπων, εκτελέσεως ανασκαφών, αποζημιώσεως και αμοιβής εις τους ιδιοκτήτας και ευρέτας αρχαίων κλπ. Και με αυτό το νόμο συνεχίζεται το φαινόμενο της αρχαιοκαπηλίας και της ανάπτυξης συλλογών στο εξωτερικό, κυρίως με τη διάταξη περί εξαγωγής «άχρηστων/ περιττών αρχαιοτήτων»¹⁰⁵. Φυσικά, γεννάται το ερώτημα, ποιος ορίζει τι είναι άχρηστο ή όχι.

Το 1932 (κωδικοποιημένος νόμος 5351/1932) έγινε η τρίτη σημαντική μεταβολή στην αρχαιολογική νομοθεσία, κυρίως λόγω των παρεμβάσεων των συλλεκτών στην τότε κυβέρνηση. Οι βασικές διατάξεις του νόμου του 1899 παρέμειναν, όμως αναγκαστική απόκτηση δηλουμένων αρχαίων από το Κράτος έναντι αποζημιώσεως επιτρέπεται μόνον σε περίπτωση δηλώσεως από εμπόρους αρχαιοτήτων. Προσετέθησαν όμως σημαντικές διατάξεις για την προστασία των αρχαιοτήτων και διευθετήθηκαν τα θέματα των ανασκαφών από όλους τους φορείς¹⁰⁶.

Ο κωδικοποιημένος νόμος 5351/1932 έμελλε να ισχύσει μέχρι το 2002, οπότε αντικατεστάθη από τον νόμο 3028/2002 “για την προστασία των αρχαιοτήτων και εν γένει της πολιτιστικής κληρονομιάς”¹⁰⁷. Ο τέταρτος αυτός κατά σειράν αρχαιολογικός νόμος της χώρας καλύπτει το σύνολο της πολιτιστικής κληρονομιάς, από των αρχαιοτάτων χρόνων μέχρι σήμερα, με εσωτερικές χρονολογικές διακρίσεις, που διαφοροποιούν και τον βαθμό της προστασίας. Διατηρείται η ιδιοκτησία του Κράτους επί κινητών και ακινήτων αρχαίων, χρονολογούμενων μέχρι του 1453, ενώ επανέρχεται ο κανών της αναγκαστικής αποκτήσεως από το κράτος των αξιόλογων δηλουμένων αρχαίων. Τα θέματα των συστηματικών, δοκιμαστικών και σωστικών ανασκαφών ρυθμίζονται λεπτομερώς, ενώ λαμβάνεται πρόνοια ενσωματώσεως των υποχρεώσεων που έχει αναλάβει η χώρα με την κύρωση των σχετικών διεθνών και ευρωπαϊκών συμβάσεων, οι διατάξεις των οποίων - κατά ρητή συνταγματική επιταγή - έχουν από της κυρώσεως αυξημένη τυπική ισχύ. Ο νέος νόμος εισάγει επίσης βαρύτερες κυρώσεις για μία σειρά ποινικών αδικημάτων σχετικών με τα μνημεία και τα πολιτιστικά αγαθά. Πρόκειται για μία αρκετά προωθημένη νομοθεσία στον τομέα της προστασίας και της διαχειρίσεως της πολιτιστικής κληρονομιάς, η οποία συνεχώς

¹⁰⁵ Πετράκος 2007: 28. Σιμόπουλος 2010: 398-399, 401. Μερκούρη 2012: 152.

¹⁰⁶ Πάντος 2001: 265-303, 403-406. Πετράκος 2007: 30. Κόκκου 2009: 143. Σιμόπουλος 2010: 400-401.

¹⁰⁷ Αυγουστιανάκης 2004: 415-435. Καρύμπαλη-Γσίπτσιου 2009: 140-184.

συμπληρώνεται με την έκδοση σειράς προεδρικών διαταγμάτων και υπουργικών αποφάσεων για διάφορα επί μέρους θέματα.

2.2. Παρουσίαση άρθρων των νόμων 5351/1932 και 3028/2002

Στο κεφάλαιο αυτό παρουσιάζονται οι δύο τελευταίοι νόμοι περί αρχαιοτήτων και ιδιαίτερα επικεντρώνεται το ενδιαφέρον στα άρθρα των νόμων 5351/1932¹⁰⁸ και του ισχύοντος νόμου 3028/2002¹⁰⁹, που αναφέρονται στους συλλέκτες, στους αρχαιοπώλες και τους εμπόρους αρχαιοτήτων.

✓ Ν. 5351/1932

Περί αρχαιολογικών συλλογών

Στο **Άρθρο 23**. Όσοι επιθυμούν να δημιουργήσουν ιδιωτικές συλλογές δι' αγοράς αρχαίων από την Ελλάδα ή το εξωτερικό, οφείλουν να ζητήσουν άδεια από το Υπουργείο Παιδείας.

Άρθρο 24. Οι έχοντες ιδιωτικές συλλογές οφείλουν να έχουν ακριβή περιγραφικό κατάλογο συνοδευόμενο με φωτογραφίες των κατεχόμενων αρχαίων. Αντίγραφο αυτού αποστέλλεται στο Υπουργείο. Αν δεν κατατεθεί από τον ιδιώτη αντίγραφο, τιμωρείται με χρηματικό πρόστιμο.

Άρθρο 25. Οι έχοντες ιδιωτικές συλλογές οφείλουν να παρέχουν εις τους έχοντας παρά του Υπουργείου κάθε ευκολία προς ειδική μελέτη και φωτογράφιση των αρχαίων. Αλλά το δικαίωμα δημοσιεύσεως κάθε νέας εμφανιζόμενης αρχαιότητας έχει για την πρώτη τριετία ο ίδιος ο ιδιώτης συλλέκτης.

Άρθρο 26. Οι ιδιώτες συλλέκτες οφείλουν, πάντα με απόφαση του Υπουργείου, να παρέχουν ευκολία επίσκεψης της συλλογής. Δύναται για το λόγο αυτό η καταβολή αντιτίμου εις την είσοδο της συλλογής, το ποσό ορίζεται μετά από έγκριση του Υπουργείου.

---

¹⁰⁸ Νόμος 5351/1932, διαθέσιμο σε: www.nsk.gov.gr/webnsk/pdf.jsp?fileid=30649970, τελευταίος έλεγχος 22/4/2013.

¹⁰⁹ Νόμος 3028/2002, διαθέσιμο σε: http://www.yppo.gr/files/g_1950.pdf, τελευταίος έλεγχος 22/4/2013.

Άρθρο 27. Οι έχοντες ιδιωτικές συλλογές ή είναι κάτοχοι αρχαίων έχουν το δικαίωμα «να κατασκευάζωσι φωτογραφίας ή άλλας προς εμπορίαν ωρισμένας εικόνας», των κατεχόμενων αρχαίων να τις πωλούν.

Άρθρο 28. Επίσης, έχουν το δικαίωμα δημιουργίας εκμαγείων, έχοντας σχετική άδεια από το Υπουργείο και υπό την επίβλεψη αρχαιολογικού εφόρου.

Άρθρο 29. Απαγορεύεται η κατασκευή εκμαγείων από τρίτους.

Άρθρο 30. Προκειμένου να πωληθούν αρχαιότητες στον ελλαδικό χώρο προτιμώνται επί ίση τιμή μετά το δημόσιο, οι κάτοχοι ιδιωτικών συλλογών.

Άρθρο 31. Κάθε πώληση αρχαίου που βρίσκεται σε ιδιωτική συλλογή, γίνεται μετά από άδεια του Υπουργείου Παιδείας.

Άρθρο 32. Ο αγοράζων αρχαία από αναγνωρισμένο συλλέκτη, οφείλει να δηλώσει τούτο εις το Υπουργείο.

Άρθρο 33. Σε περίπτωση όπου οι κάτοχοι ιδιωτικών συλλογών θέλουν να μετακινήσουν κάποια από τα αρχαία της συλλογής του σε άλλη πόλη στην Ελλάδα οφείλουν να ζητήσουν άδεια από το Υπουργείο.

Άρθρο 55. Οι έχοντες άδεια σχηματισμού ιδιωτικών συλλογών δεν μπορούν να έχουν και άδεια εμπόρου αρχαιοτήτων.

Περί εμπορίας αρχαίων

Άρθρο 54. Άδεια εμπορίας αρχαίων εντός του κράτους παρέχεται μετά από έγκριση του Υπουργείου, μετά από πρόταση του αρχαιολογικού συμβουλίου μόνο σε εμπόρους εγκατεστημένους στην Αθήνα, Θεσσαλονίκη και Ηράκλειο της Κρήτης. Το Υπουργείο μπορεί να μην παρέχει άδεια σε όσους έχουν καταδικασθεί για παράβαση των διατάξεων του αρχαιολογικού νόμου ή σε εμπόρους που έχουν αναμειχθεί σε αρχαιοκαπηλικές πράξεις. Επίσης, κανένα αρχαίο αντικείμενο δε δύναται να διατεθεί προς εμπορίαν, αν δεν διαθέτει σχετική άδεια. Εκτός, εάν θεωρηθεί ως «ευτελής», σύμφωνα με το άρθρο 5 του παρόντος νόμου ή πρόκειται για «περιττό ή άχρηστο» με σχετική απόφαση των μουσείων της χώρας.

Άρθρο 55. Ως έμποροι αρχαιοτήτων χαρακτηρίζονται κατά την κρίση του αρχαιολογικού συμβουλίου, εκτός των εχόντων ήδη καταστήματα πωλήσεων αρχαίων και οι συχνά αγοράζοντες και μεταπωλούντες αρχαιότητες.

Άρθρο 56. Οι έμποροι αρχαιοτήτων πρέπει να υποβάλλουν κάθε μήνα πίνακα με τις αγορές και τις πωλήσεις αρχαίων. Ακόμη, στο άρθρο 57 ορίζεται πως οι έμποροι

βρίσκονται κάτω από την διαρκή επίβλεψη της αστυνομίας και των αρχαιολογικών υπαλλήλων.

Τέλος, στα **άρθρα 58 -59** ορίζεται ότι ο εμπορευόμενος αρχαία χωρίς άδεια τιμωρείται και εάν ένας έμπορος τιμωρηθεί για παραβίαση του αρχαιολογικού νόμου, μπορεί να του αφαιρεθεί η άδεια εμπορίας.

✓ **N. 3028/2002**

Συλλέκτες μνημείων

Το **άρθρο 31** του παρόντος νόμου αφορά τους συλλέκτες μνημείων και διαρθρώνεται σε 14 παραγράφους. Σύμφωνα με τις διατάξεις του άρθρου αυτού συστηματοποιείται, οριοθετείται και προσδιορίζεται επακριβώς η έννοια και το περιεχόμενο του συλλέκτη. Έτσι, ως συλλέκτης μπορεί να αναγνωρίζεται όχι μόνο ο κάτοχος ή και κύριος αρχαίων μνημείων αλλά και ο κύριος νεότερων κινητών μνημείων, υπό την προϋπόθεση ότι τα κινητά μνημεία, πρέπει να συνθέτουν ενιαίο σύνολο ή ενιαία σύνολα από καλλιτεχνική, ιστορική ή επιστημονική άποψη.

Η σχετική άδεια χορηγείται, εφόσον υπάρχουν οι κατάλληλες προϋποθέσεις και εγγυήσεις ότι ο συλλέκτης παρέχει εχέγγυα για την προστασία, ασφάλεια και διατήρηση των αντικειμένων της συλλογής. Τα εχέγγυα αυτά δεν παρέχονται σε καταδικασθέντες για τα εγκλήματα που αναφέρονται στην παράγραφο 1 του άρθρου. Στην παράγραφο 2 ορίζεται ότι τα πρόσωπα που συσχετίζονται ή συσχετίζονταν με την προστασία μνημείων ή είναι αρχαιοπώλες ή έμποροι έργων τέχνης.

Στις παραγράφους 3, 4, 5 και 6, για την καλύτερη παρακολούθησή τους από την Υπηρεσία των αντικειμένων της συλλογής, επιβάλλονται στο συλλέκτη οι υποχρεώσεις και τα δικαιώματα των κατόχων. Οι συλλέκτες οφείλουν να τηρούν πλήρη κατάλογο των αντικειμένων της συλλογής και να εμπλουτίζουν τη συλλογή τους με πολιτιστικά αγαθά, που δεν προέρχονται από παράνομες δραστηριότητες (άρθρα 24 ή 33), όπως κλοπή ή λαθρανασκαφή.

Η παράγραφος 7 αναφέρεται στην υποχρέωση που έχουν οι συλλέκτες να διευκολύνουν τη φωτογράφιση και μελέτη της συλλογής από τους έχοντες προς τούτο ειδικές άδειες, καθώς και να διευκολύνουν την επίσκεψη της συλλογής τους, όταν πρόκειται για κάτι σημαντικό. Πρέπει να τονίσουμε πως στους συλλέκτες, αντίθετα με τους κατόχους, αναγνωρίζονται και συγκεκριμένα δικαιώματα, όπως

είναι η αναπαραγωγή και διάθεση φωτογραφιών και απεικονίσεων μνημείων, κατασκευή εκμαγείων ή άλλων αντιγράφων προς διάθεση, παραχώρηση δικαιώματος πρώτης δημοσίευσης και επιβολή εισιτηρίου για την επίσκεψη της συλλογής. Όλα τα παραπάνω πραγματοποιούνται πάντα με την άδεια, την έγκριση ή ενημέρωση της Υπηρεσίας (παράγραφοι 8 και 9).

Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει η παράγραφος 10, όπου εντοπίζεται στην πρόθεση του νόμου να διατηρήσει και να διαφυλάξει την ενότητα της συλλογής, καθιστώντας κύριο υπεύθυνο τον συλλέκτη, ο οποίος μπορεί να διασπάσει την ενότητα μόνο μετά από σχετική άδεια του ΥΠΠΟ. Αν δοθεί άδεια μεταβίβασης των επιμέρους κινητών μνημείων, αναλόγως του χαρακτήρα τους και του χρόνου στον οποίο ανάγονται, θα πρέπει να εφαρμοστούν οι διατάξεις που συσχετίζονται με τη μεταβίβαση των μνημείων. Αν γίνεται πώληση, πρέπει να γνωστοποιείται και η τιμή πώλησης, προκειμένου το Δημόσιο να ασκήσει δικαιώματα προτιμήσεώς του.

Στην παράγραφο 11 επισημαίνεται πως καθίσταται πιο εύκολη η μεταβίβαση των αντικειμένων της συλλογής στο σύνολό τους που γίνεται στο Δημόσιο ή στα αναγνωρισμένα μουσεία ή συλλέκτες, οπότε γνωστοποιείται η πρόθεση αυτή στην Υπηρεσία, μαζί με τα στοιχεία του προσώπου προς το οποίο θα γίνει η μεταβίβαση. Προκειμένου για συλλογές που ανήκουν σε Ο.Τ.Α. ή νομικά πρόσωπα Δημοσίου δικαίου ή ιδιωτικού δικαίου του ευρύτερου δημοσίου Τομέα, η μεταβίβαση επιτρέπεται να γίνει στο Δημόσιο ή κατόπιν εγκρίσεως του ΥΠΠΟ σε μουσεία ή σε συλλέκτες.

Στη συνέχεια το άρθρο αυτό (παράγραφος 12-13) ρυθμίζει την τύχη των συλλογών σε περίπτωση θανάτου του προσώπου του συλλέκτη ή τη λύση του νομικού προσώπου, που έχει αναγνωρισθεί ως συλλέκτης.

Τέλος, το άρθρο αυτό ρυθμίζει τις περιπτώσεις ανάκλησης της άδειας αναγνώρισης του συλλέκτη καθώς και τις συνέπειες της ανακλήσεως.

Αρχαιοπώλες και έμποροι νεωτέρων μνημείων

Με το άρθρο 32 δίδεται ο ορισμός των αρχαιοπωλών και των εμπόρων νεωτέρων μνημείων, οι δραστηριότητες των οποίων βρίσκονται πάντα υπό την άμεση εποπτεία και παρακολούθηση του ΥΠΠΟ. Η άσκηση των δραστηριοτήτων αυτών είναι δυνατή μετά από σχετική άδεια και αυστηρές προϋποθέσεις.

Για να θεωρηθεί κάποιος αρχαιοπώλης και έμπορος νεωτέρων μνημείων και να του χορηγηθεί σχετική άδεια πρέπει να συντρέχουν οι εξής προϋποθέσεις:

- Να αποκτά την κατοχή ή την κυριότητα κινητών αρχαίων, με σκοπό την περαιτέρω μεταβίβασή τους, ή
- Να μεσολαβεί απλώς στην μεταβίβασή τους,
- Να διενεργεί τις παραπάνω πράξεις με τρόπο συστηματικό και επαγγελματικό,
- Η απόκτηση των κινητών αρχαίων, να γίνεται με νόμιμο τρόπο

Στον Ν. 5351/1932 γινόταν λόγος για τη δημιουργία παλαιοπωλείων σε τρεις μεγάλες πόλεις, ενώ στον ισχύοντα νόμο, επιτρέπεται η λειτουργία τους και σε άλλες πόλεις, αρκεί να εδρεύουν σε αυτές αρμόδιες υπηρεσίες του Υπουργείου.

Ο αρχαιολογικός νόμος περιέχει κυρίως διατάξεις που αναφέρονται τόσο στους αρχαιοπώλες όσο και στους εμπόρους νεωτέρων μνημείων.

Έτσι, ως αρχαιοπώλης ορίζεται το φυσικό ή νομικό πρόσωπο, που είτε αποκτά την κατοχή ή την κυριότητα κινητών αρχαίων, με σκοπό την περαιτέρω μεταβίβασή τους, είτε μεσολαβεί στη μεταβίβαση της κατοχής ή της κυριότητας αυτών. Ενώ έμπορος νεωτέρων μνημείων, είναι το φυσικό ή νομικό πρόσωπο, που είτε αποκτά την κυριότητα νεωτέρων κινητών μνημείων, με σκοπό την περαιτέρω μεταβίβαση, είτε μεσολαβεί στην μεταβίβασή τους.

Στις παραπάνω περιπτώσεις, και οι δύο πρέπει να ενεργούν με τρόπο συστηματικό και όχι ευκαιριακά, ενώ τα διακινούμενα είδη πρέπει να έχουν αποκτηθεί νομίμως, πράγμα που σημαίνει πως απαγορεύεται η παράνομη διακίνηση αποκτηθέντων αρχαιοτήτων και νεωτέρων μνημείων. Επιπλέον για την άσκηση αμφοτέρων των δραστηριοτήτων τους απαιτείται ειδική άδεια και υπό συγκεκριμένες προϋποθέσεις:

1. Να έχουν σχετική εμπειρία, άσκηση του επαγγέλματος του αρχαιοπώλη ή του εμπόρου.
2. Να διαθέτουν κατάλληλους χώρους στους οποίους θα αναπτύσσεται η δραστηριότητά τους, καθώς και αποθηκευτικούς χώρους.
3. Δεν έχουν αναγνωριστεί ως συλλέκτες και δεν ασκούν επάγγελμα, που συσχετίζεται με την προστασία μνημείων.
4. Παρέχουν τα εχέγγυα για την καλή τέλεση των υποχρεώσεών τους. Επίσης, πρέπει να τηρούν βιβλίο θεωρημένο από την Υπηρεσία, στο οποίο καταχωρούνται με λεπτομερή τρόπο τα κινητά μνημεία.

Ακόμη, για κάθε μεταβίβαση της κατοχής ή της κυριότητας, υποχρεούνται να εκδίδουν νόμιμα παραστατικά, στα οποία αναγράφεται ότι τα εν λόγω κινητά δεν μπορούν να εξαχθούν χωρίς άδεια. Απαγορεύεται η διακίνηση πολιτιστικών αγαθών, για τα οποία υπάρχουν και απλές ενδείξεις, ότι προέρχονται από παράνομες δραστηριότητες. Για το λόγω αυτό απαγορεύεται να πωλούν εκμαγεία ή αντίγραφα πολιτιστικών αγαθών.

Για τη διοργάνωση δημοπρασιών χρειάζεται άδεια από την Υπηρεσία, η οποία κάθε φορά καλύπτει τον συγκεκριμένο κατάλογο αντικειμένων.

Η άδεια του αρχαιοπώλη ή του εμπόρου ανακαλείται σύμφωνα με την παράγραφο 10, προσωρινά ή οριστικά, εάν συντρέχουν οι παραπάνω λόγοι.

Τέλος, στην τελευταία παράγραφο, ορίζονται τα πρόσωπα, τα οποία δεν επιτρέπεται να συμμετέχουν αμέσως ή εμμέσως στην εμπορία μνημείων ή άλλων πολιτιστικών αγαθών, εκτός εάν τους ανατεθεί αρμοδίως.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3

3.1. Αρχαιοκαπηλία και εμπόριο αρχαιοτήτων¹¹⁰

Η αρχαιοκαπηλία είναι η τρίτη επικερδέστερη μορφή παράνομης δραστηριότητας σε παγκόσμιο επίπεδο μετά από το παράνομο εμπόριο όπλων και τη διακίνηση ναρκωτικών. Άλλωστε ο αυξανόμενος αριθμός μουσείων, όπως και η μεγάλη ζήτηση για αρχαιότητες από συλλέκτες στην Ευρώπη και ιδιαίτερα στη Β. Αμερική, στην Αυστραλία και στην Ιαπωνία έχουν εξαντλήσει τα αποθέματα του νόμιμου εμπορίου¹¹¹. Στην παγκόσμια αγορά κυκλοφορούν πια ελάχιστα αντικείμενα από παλαιές συλλογές, με αποτέλεσμα το εμπόριο αρχαιοτήτων και έργων τέχνης να στηρίζεται κυρίως στη λαθρανασκαφή, την κλοπή και τη λεηλασία¹¹².

Στην Ελλάδα η αρχαιοκαπηλία ξεκινά ήδη από την αρχαιότητα, με συστηματικές λαθρανασκαφές, όπως η κάθαρση της Δήλου πρώτα από τον Πεισίστρατο και στη συνέχεια κατά τον Πελοποννησιακό Πόλεμο. Και στις δύο περιπτώσεις ξέθαψαν τους ενταφιασμένους στη Δήλο και τους ξανάθαψαν κοντά στη Ρήνεια, κρατώντας όμως τα πολύτιμα κτερίσματα. Επίσης, επί Ιουλίου Καίσαρα, το 44 π.Χ., ξαναχτίστηκε η κατεστραμμένη πόλη της Κορίνθου από το Μόμμιο Λούκιο, το 146 π.Χ. Κατά την ανοικοδόμηση νέων κτηρίων βρέθηκαν πολλές αρχαιότητες, οι οποίες μεταφέρθηκαν προς πώληση στη Ρώμη.

Κατά την περίοδο της Αναγεννήσεως και ιδιαίτερα κατά τον 18ο και 19ο αιώνα, η αρχαιοκαπηλία γνωρίζει μεγάλη άνοδο και συστηματοποιείται, κυρίως με τους περιηγητές. Η λεηλασία της Ακρόπολης στην Αθήνα, της Αφαιάς στην Αίγινα και του Επικούρειου Απόλλωνος στη Φιγαλεία, είναι από τις πιο γνωστές περιπτώσεις.

Αξίζει, να σημειωθεί ότι μεγάλες λαθρανασκαφές πραγματοποιήθηκαν στα αρχαία νεκροταφεία της Τανάγρα περίπου το 1870. Σε αυτή την περίπτωση, οι αρχαιοκάπηλοι εκμεταλλεύτηκαν τις χαλαρές διατάξεις περί κυριότητας των αρχαίων,

---

¹¹⁰ Αφορμή του παρόντος κεφαλαίου αποτέλεσαν δύο ντοκιμαντέρ για το θέμα της αρχαιοκαπηλίας, το ένα του Ανδρέα Αποστολίδη «*Το Κύκλωμα*» και το άλλο του Νικόλα Ζηργάνου «*Τυμβωρύχοι των Θεών*». Μέσα σε αυτά καταγράφονται η πορεία και η δράση των αρχαιοκάπηλων και των εμπόρων στη διακίνηση των παράνομα εξαχθέντων αρχαιολογικών αντικειμένων, κυρίως από την Ελλάδα και την Ιταλία, την τελευταία δεκαετία. Αποστολίδης 2005: http://www.dailymotion.com/video/xetz30_yy-yyyyyy_people, τελευταίος έλεγχος: 30/5/11. Ζηργάνος 2010: <http://vimeo.com/25709988>, τελευταίος έλεγχος: 30/5/11.

¹¹¹ Brodie, Apostolidis 2007: 30-31.

¹¹² Σιμόπουλος 2010: 366-367.

στον αρχαιολογικό νόμο του 1834¹¹³. Χιλιάδες τάφοι λεηλατήθηκαν και τα κλοπιμαία διοχετεύθηκαν σε αρχαιοπωλεία και ιδιωτικές συλλογές στην Ευρώπη¹¹⁴.

Σύμφωνα με τον Κόλιν Ρένφριου, καθηγητή του Πανεπιστημίου του Κέιμπριτζ, μεγάλα μουσεία όπως το Μητροπολιτικό Μουσείο της Νέας Υόρκης, το Μουσείο Γκετί του Λος Άντζελες, το Μουσείο Καλών Τεχνών της Βοστώνης και το Μουσείο Μίχο της Ιαπωνίας, δηλαδή μεγάλοι πολιτιστικοί οργανισμοί, καταγγέλλονται ως ηθικοί αυτουργοί για την «άνθηση» της αρχαιοκαπηλίας. Και αυτό διότι, όπως σημειώνει, υπήρξαν αποδέκτες αρχαιοτήτων, αδιαφορώντας για την προέλευσή τους. *«Μουσεία χωρίς αρχές και ασυνείδητοι συλλέκτες αποτελούν τον πρώτο και βασικό κίνδυνο για την παγκόσμια πολιτιστική κληρονομιά. Γιατί με την αρχαιοκαπηλία δεν χάνονται μόνο αρχαία αντικείμενα, χάνονται και σημαντικά στοιχεία και πληροφορίες»*¹¹⁵.

Στη συνέχεια, θα γίνει παρουσίαση χαρακτηριστικών παραδειγμάτων λαθρανασκαφών, όπως επίσης και του τρόπου με τον οποίο νομιμοποιείται μια παράνομη συλλογή, δηλαδή για το πώς μια παράνομη αρχαιότητα αποκτά βιβλιογραφική τεκμηρίωση. Ακόμη, θα παρουσιαστούν σημαντικές συμβάσεις και νόμοι για την προστασία των πολιτιστικών αγαθών, καθώς και τις ενέργειες που έχουν πραγματοποιήσει οι ελληνικές και οι ιταλικές αρχές για τον επαναπατρισμό αρχαιοτήτων τους από το εξωτερικό. Τέλος, θα παρουσιαστεί η σκιαγράφηση του προφίλ του αρχαιοκάπηλου και η ηθική διάσταση της παράνομης εξαγωγής αρχαιοτήτων στο εξωτερικό.

3.2. Κατάλογος και παραδείγματα λαθρανασκαφών και κλοπών

Είναι γνωστό ότι μέχρι τη δεκαετία του '70 υπήρχε έξαρση της αρχαιοκαπηλίας τόσο στην Ελλάδα όσο και στο εξωτερικό. Οι μεγάλοι οίκοι δημοπρασιών στο Λονδίνο, όπως οι Κρίστι'ς και οι Σόθμπυ'ς, πουλούσαν μεγάλες ποσότητες αρχαιοτήτων που προέρχονταν από λεηλασίες. Μέχρι τότε δεν τους ενδιέφερε από πού προέρχονταν οι

---

¹¹³ Βλ. Κεφ. 2, (Περί μέριμνας...).

¹¹⁴ Πετράκος 2007: 22.

¹¹⁵ Θερμού 2011.

αρχαιότητες ή το πώς αποκτήθηκαν¹¹⁶, αλλά το κόστος των αντικειμένων, η αυθεντικότητα και το πόσο σημαντικό και όμορφο είναι¹¹⁷.

Στα τέλη της δεκαετίας του '80 και στις αρχές του '90 υπήρξε στην Ελλάδα ένα μπαράζ κλοπών και ληστειών στους αρχαιολογικούς χώρους και τα μουσεία της Σπάρτης, της Σικυώνας, της Τεγέας, των Ωρεών Ευβοίας, του Αιγίου, του Θουρρείου Αιτωλοακαρνανίας, της Θεσσαλονίκης, της Ολύνθου, της Ρόδου, της Ρωμαϊκής Αγοράς των Αθηνών, των Θερμών Σάμου, του Αμφιαρείου και της Σκάλας Ωροπού, της Επιδαύρου, της Μυτιλήνης, της Αίγινας, των Θηβών, της Πάρου, της Γόρτυνας, της Νεμέας και της Κορίνθου¹¹⁸.

✓ **Κέρος**

Το πιο παλιό και χαρακτηριστικό παράδειγμα είναι αυτό της Κέρου¹¹⁹, που ολόκληρο το νησί είχε λεηλατηθεί και ένας τεράστιος αριθμός κυκλαδικών ειδωλίων είχε διοχετευθεί στο εξωτερικό στους Σόθμπυ'ς και είχαν εκτεθεί στο μουσείο της Καρλσρούης το 1976. Δυστυχώς, πάρα τις προσπάθειες του C. Renfrew και της ελληνικής πρεσβείας του Λονδίνου, δεν κατόρθωσε το ελληνικό κράτος να κερδίσει πίσω τις αρχαιότητες¹²⁰. Ο καθηγητής επισημαίνει ότι τη λεηλασία του νησιού την έκανε ο κρητικής καταγωγής αρχαιοκάπηλος και έμπορος αρχαιοτήτων Νικολά Κουτουλάκης, τον οποίο θα δούμε και στη συνέχεια¹²¹.

Ήδη από τη δεκαετία του '20 και του '30 είχε υπάρξει εμπορικό ενδιαφέρον, το απόγειο ωστόσο της λεηλασίας πραγματοποιήθηκε κατά τις δεκαετίες του '60 και '70. Εκτός από το Λονδίνο, ένας μεγάλος αριθμός κυκλαδικών ειδωλίων παρουσιάστηκε στην Νέα Υόρκη, όπου μόνο 143 είχαν τόπο προέλευσης, ενώ το υπόλοιπο 90% ήταν αγνώστου προελεύσεως¹²².

Αυτό σημαίνει πως έχει χαθεί το αρχαιολογικό τους παρελθόν και η τοποθεσία στην οποία βρίσκονταν (δηλαδή το context), στοιχεία απαραίτητα για τους αρχαιολόγους, βάσει των οποίων μπορούν να ανασυνθέσουν το αρχαίο παρελθόν. Χωρίς τα στοιχεία προέλευσης ενός κυρίως αρχαιολογικού αντικειμένου, χάνονται

¹¹⁶ Brodie, Doole, Watson 2000: 8-9. Αποστολίδης 2006: 44-45. Brodie 2006: 4-6.

¹¹⁷ Ζηργάνος 2010.

¹¹⁸ Δημακοπούλου, Διβάρη-Βαλάκου 1997: 10-11. Αποστολίδης 2006: 269.

¹¹⁹ Χατζηδημητρίου 2012: 77.

¹²⁰ Το 1963 επισκέφτηκε για πρώτη φορά το νησί και διαπίστωσε το μέγεθος της καταστροφής. Θερμού 2011α.

¹²¹ Πουρναρά 2011α.

¹²² Αποστολίδης 2006: 195-198. Brodie, Apostolidis 2007: 29.

πληροφορίες και άρα το αντικείμενο έχει αξία μόνο ως έργο τέχνης¹²³. Στοιχείο βέβαια που κάνει την πώλησή του πιο εύκολη¹²⁴.

✓ Μινωική συλλογή στο Μουσείο των Χωρών της Βίβλου

Το 1992 εγκαινιάστηκε στα Ιεροσόλυμα ένα καινούργιο ιδιωτικό μουσείο, που φέρει τον τίτλο «Μουσείο των Χωρών της Βίβλου» (*Bible Lands Museum Jerusalem*). Ιδρυτής του υπήρξε ένα αμφιλεγόμενο πρόσωπο: ο Elie Borowski (Ελία Μπορόφσκυ)¹²⁵. Μια από τις αίθουσές του είναι αφιερωμένη σε ελληνικές αρχαιότητες. Ήταν αρχαιοπώλης και έμπορος αρχαιοτήτων, με έντονη τη φήμη του αρχαιοκάπηλου, κυρίως σε σχέση με αντικείμενα από την Ελλάδα¹²⁶. Δραστηριοποιήθηκε σε Ευρώπη, Μεσόγειο και ΗΠΑ για πάνω από 50 χρόνια, συγκεντρώνοντας αρχαιότητες.

Το 2001 πραγματοποιήθηκε στην Καρλσρούη μια μεγάλη έκθεση μινωικών αρχαιοτήτων. Ανάμεσα στα μουσεία που έλαβαν μέρος ήταν και το Αρχαιολογικό Μουσείο Ηρακλείου, καθώς και του Μουσείου των Χωρών της Βίβλου με ένα τμήμα της συλλογής Μπορόφσκυ (38 αδημοσίευτα αντικείμενα και χωρίς τόπο προέλευσης) υπό την αιγίδα του τότε Προέδρου της Δημοκρατίας, Κ. Στεφανόπουλου. Την ίδια περίοδο ο αείμνηστος αρχαιολόγος Γιάννης Σακελλαράκης, με επιστολή του προς τον τότε υπουργό Πολιτισμού Ευάγγελο Βενιζέλο, του επισημαίνει πως η συλλογή Μπορόφσκυ είναι προϊόν λαθρανασκαφής¹²⁷. Δυστυχώς και σε αυτή την περίπτωση το ελληνικό κράτος δεν αντέδρασε καθόλου. Με τη σιωπή του νομιμοποίησε την αμφισβητούμενη συλλογή. Το μεγαλύτερο λάθος πέραν της αντιδράσεως της Ελλάδας, ήταν η πολιτική του ίδιου του Μουσείου της Καρλσρούης, που δέχτηκε να εκθέσει το υλικό¹²⁸.

---

¹²³ Μέχρι και τη δεκαετία του '80 τα μουσεία αγόραζαν όποια αρχαιότητα ήθελαν, χωρίς να ελέγχουν την προέλευσή της. Μετά την υπογραφή της σύμβασης της Unesco, υποχρεώθηκαν να αγοράζουν μόνο αντικείμενα που πιστοποιούνταν η προέλευσή τους, μολονότι κάποια συνέχισαν την αγορά παράνομα διακινημένων αρχαιοτήτων.

Οι αγορές που κάνουν σήμερα τα μουσεία διέπονται από τους κανόνες του ICOM (International Council of Museums). Αρχή του ICOM είναι τα μουσεία να προβαίνουν μόνο σε αγορές που πιστοποιείται η προέλευση των αντικειμένων και να ελέγχεται ότι δεν είναι προϊόντα παράνομων συναλλαγών. Επίσης, πρέπει να δημοσιεύουν τις συλλογές τους. Brodie, Doole, Watson 2000: 45-49. Watson, Todeschini 2007: 258-259. ICOM 2013: 3-6.

¹²⁴ Brodie 2006: 4-6.

¹²⁵ Brodie 1998: 9.

¹²⁶ Ήδη το 1968 εκδόθηκε ένταλμα σύλληψής του στην Ελλάδα, για λαθρανασκαφές στη Βοιωτία και την Αττική, όμως τα στοιχεία χάθηκαν.

¹²⁷ Το ίδιο επιβεβαιώνει και ο C. Renfrew. Αποστολίδης 2006: 50.

¹²⁸ Αποστολίδης 2006: 29-73.

✓ **Ο κρατήρας του Ευφρονίου**

Ένα από τα πιο σπάνια αντικείμενα του αρχαίου κόσμου είναι ο Κρατήρας του Ευφρονίου¹²⁹, ο οποίος ήταν εκτεθειμένος στο Μητροπολιτικό Μουσείο της Νέας Υόρκης και σήμερα επαναπατρίστηκε στην Ιταλία, όπου και ανήκει. Πρόκειται για ένα προϊόν αρχαιοκαπηλίας στο οποίο εμπλέκονταν ο πρώην διευθυντής του μουσείου και ο Ρόμπερτ Χεχτ, ένας από τους μεγαλύτερους αρχαιοκάπηλους όλων των εποχών. Ο κρατήρας αγοράστηκε το 1972 έναντι ενός εκατομμυρίου δολαρίων (ποσό πολύ μεγάλο για την εποχή εκείνη) και γύρισε στη Ρώμη το 2008, ύστερα από πολυετή αγώνα των ιταλικών αρχών¹³⁰.

✓ **Θησαυρός των Αηδονιών**

Λίγο έξω από την περιοχή της Νεμέας βρίσκεται το μυκηναϊκό νεκροταφείο των Αηδονιών. Ο χώρος αυτός λεηλατήθηκε από το 1976 και για τα επόμενα 2 χρόνια, ώσπου να ξεκινήσουν οι επίσημες ανασκαφές. Από τους 20 περίπου τάφους οι 15 είχαν συληθεί πλήρως, εκτός από έναν λάκκο στον τάφο 7, όπου βρέθηκε ένας μικρός θησαυρός (τρία χρυσά δακτυλίδια και αρκετά κοσμήματα). Τα προϊόντα της λαθρανασκαφής διοχετεύθηκαν πρώτα στην Ελβετία και στη συνέχεια στην Αμερική. Τον Απρίλιο του 1993 μέρος των κλοπιμαίων εκτέθηκε στην Gallery Ward στη Νέα Υόρκη και περιλάμβανε κυρίως χρυσά κοσμήματα που χρονολογούνταν στα 1500-1400 π.Χ. Το Μάιο του 1993, η Ελλάδα προσέφυγε στο Ομοσπονδιακό δικαστήριο της Νέας Υόρκης, ζητώντας την ματαίωση της δημοπρασίας, με το επιχείρημα ότι αποτελούν προϊόν παράνομης εξαγωγής από τη Νεμέα. Τελικά, η Ελλάδα κατόρθωσε να επαναπατρίσει τον θησαυρό το 1996 και αυτό ουσιαστικά αποτέλεσε την πρώτη μεγάλη νίκη της κατά της αρχαιοκαπηλίας¹³¹.

---

¹²⁹ Πρόκειται για έναν καλυκόσχημο κρατήρα, του 6ου αιώνα. π.Χ., που απεικονίζει τον Ύπνο και τον Θάνατο να μεταφέρουν τον νεκρό Σαρπηδόνα. Σημαντικό είναι ότι φέρει την υπογραφή του ζωγράφου Ευφρόνιου. Cook 1994: 219, 328-329, 414. Κοκκορού-Αλευρά1995: 107. Τιβέριος 1996: 290 αρ. 94-95. Rasmussen, Spivey 1997: 147, 183-184, 199-204. Scheibler 2010: 156-160, 219.

¹³⁰ Το χρονικό της ιστορίας του κρατήρα είναι μεγάλο, για περισσότερες λεπτομέρειες. Αποστολίδης 2006: 147-191. Brodie 1998: 7. Brodie, Apostolidis 2007: 34. Watson, Todeschini 2007: 11-31. Σιμόπουλος 2010: 374. Χατζηδημητρίου 2012: 72-74.

¹³¹ Δημακοπούλου, Διβάρη-Βαλάκου 1997. Αποστολίδης 2006: 211-227. Brodie, Apostolidis 2007: 46-49, 63. Μάντης 2012: 186.

✓ **Κλοπή στο μουσείο της Κορίνθου**

Το 1990 εκλάπη το αρχαιολογικό μουσείο της Κορίνθου. Στην περιοχή εκείνη πραγματοποιούσε εκεί ανασκαφές η Αμερικανική Σχολή, και έτσι το 1993 κυκλοφόρησε έναν κατάλογο των κλοπιμαίων που περιλάμβανε φωτογραφίες και περιγραφή, δημοσιοποιήθηκε στο περιοδικό *IFAR* και διανεμήθηκε σε όλα τα μουσεία και τους αρχαιολόγους. Ύστερα από πολλούς αγώνες του Τμήματος Δίωξης Αρχαιοκαπηλίας και με τη συνδρομή ιδιωτικών ντέντεκτιβ, πρώην πρακτόρων και του FBI, κατόρθωσαν να εντοπίσουν τα περισσότερα και να τα επιστρέψουν στην Ελλάδα. Πρέπει να σημειωθεί πως τίποτα δεν θα είχε συμβεί, εάν δεν είχε συνταχθεί ο κατάλογος των κλοπιμαίων από την Αμερικανική Σχολή, σε σύντομο χρονικό διάστημα¹³².

3.3. Νομιμοποίηση παράνομα διακινημένων αρχαιοτήτων

Με ποιον τρόπο νομιμοποιούνται οι παράνομα διακινημένες αρχαιότητες; Στο «παιχνίδι» αυτό παίρνουν μέρος αρχαιοκάπηλοι, έμποροι αρχαιοτήτων, συλλέκτες, οίκοι δημοπρασιών και μουσεία.

Η κλασική περίπτωση είναι να πέσει ένας γεωργός, ένας κτηνοτρόφος ή ένας ψαράς, είτε επίτηδες είτε κατά λάθος πάνω σε κάτι σημαντικό, οπότε το αποθηκεύει και ψάχνει να βρει έναν ενδιάμεσο, δηλαδή έναν μεσάζοντα, που θα το μεταφέρει στο εξωτερικό. Σύμφωνα με το ντοκιμαντέρ του Ζηργάνου¹³³, υπάρχουν κυρίως δύο δρόμοι προς την Ευρώπη. Ο πρώτος είναι ο ιταλικός, μέσω θαλάσσης, και ο δεύτερος ο γερμανικός, μέσω του οδικού δικτύου. Σε μια Ευρώπη που εύκολα μπορεί ο καθένας να κινηθεί μεταφέρονται οι αρχαιότητες στο εξωτερικό, με μια ενδιάμεση στάση είτε στο Μόναχο είτε στο Free Port της Γενεύης. Πρόκειται για έναν χώρο, όπου υπάρχουν τεράστια συγκροτήματα αποθηκών και εισάγονται - εξάγονται αρχαιότητες, χωρίς κανέναν τελωνειακό έλεγχο.

Εκεί αποθηκεύονται προσωρινά σε έναν duty free χώρο, περιμένοντας τους αγοραστές, ενώ παράλληλα τρέχουν και οι ημερομηνίες παραγραφής. Το αντικείμενο «ξεπλένεται» με τριγωνικές συναλλαγές μεταξύ εταιρειών off-shore - συνήθως ο πρώτος και ο τελευταίος αποδέκτης είναι το ίδιο πρόσωπο. Από κει και πέρα, αφού

¹³² Αποστολίδης 2006: 269-299. Brodie, Apostolidis 2007: 50-53. Μάντης 2012: 186.

¹³³ Ζηργάνος 2010.

περάσουν τρία με πέντε χρόνια, το αντικείμενο φεύγει και πάει στις αγορές, στο Λονδίνο, τη Νέα Υόρκη, το Τόκιο, και πουλιέται σε δημοπρασίες. Αυτός πλέον που το 'χει αγοράσει, το 'χει νομιμοποιήσει και μπορεί να ισχυριστεί ότι το αγόρασε καλή τη πίστει¹³⁴.

Ακόμη, για να επιτευχθεί η νομιμοποίηση των αρχαιολογικών αντικειμένων μιας παράνομης συλλογής μέσω δημοπρασιών, θα πρέπει να υπάρχουν δύο απαραίτητες προϋποθέσεις. Πρώτον, θα πρέπει κάποιος αρχαιολόγος να πάρει την ευθύνη και να συντάξει, να προλογίσει και να σχολιάσει τον κατάλογο και το περιεχόμενό του. Δεύτερον, προσφερόμενος κάποιος ειδικός, στην προκειμένη περίπτωση ένας αρχαιολόγος, να γράψει μια εισαγωγή, αυτομάτως τα λαθραία αντικείμενα αποκτά μια βιβλιογραφική βάση. Με τον τρόπο αυτό συγκαλύπτεται η λαθρανασκαφή, χωρίς πλέον να έχουμε ακριβείς πληροφορίες για το πού και πότε βρέθηκε ένα αντικείμενο¹³⁵.

Χαρακτηριστικό παράδειγμα είναι ο Ελία Μπορόφσκυ με την έκθεση της συλλογής στο μουσείο της Καρλσρούης. Επίσης, ο George Ortiz, συλλέκτης από τη Γενεύη, ο οποίος διαθέτει τη μεγαλύτερη συλλογή μικρών πήλινων και χάλκινων αντικειμένων μετά το Αρχαιολογικό Μουσείο Αθηνών. Πολλά από τα αντικείμενα της συλλογής του δεν έχουν προέλευση¹³⁶ και για την νομιμοποίησή της είχε ζητήσει τη βοήθεια του Renfrew, ο οποίος φυσικά αρνήθηκε. Κύριος προμηθευτής του υπήρξε ο Νικολά Κουτουλάκης¹³⁷.

Σημαντικά πρόσωπα στην εξάπλωση του διεθνούς εμπορίου αρχαιοτήτων είναι και οι ίδιοι οι αρχαιοπώλες¹³⁸. Όπως ο Τζέρομ Άιζενμπεργκ με τη γκαλερί του Royal

---

¹³⁴ Αποστολίδης 2006: 33, 312-313. Αδαμοπούλου 2011.

¹³⁵ Αποστολίδης 2006: 39-43.

¹³⁶ Brodie 1998: 4. Watson, Todeschini 2007: 257.

¹³⁷ Αποστολίδης 2006: 87-90.

¹³⁸ Στην Ελλάδα το εμπόριο αρχαιοτήτων ξεκινά ήδη από τον 19ο αιώνα και συνεχίζεται και ως τις μέρες μας. Σημαντικοί πρόσωπα της αθηναϊκής κοινωνίας υπέκυψαν στον πειρασμό του κέρδους και άσκησαν το επάγγελμα του αρχαιοπώλη, σε μια εποχή κατά την οποία ο σεβασμός προς τα αρχαία μνημεία και η διαφύλαξή τους αποτελούσαν τεκμήρια φιλοπατρίας και ορθής σκέψης. Το εμπόριο αρχαιοτήτων δεν ήταν μόνο συνυφασμένο με την αρχαιοκαπηλία και τις λαθρανασκαφές αλλά αποκτούσε και νομιμότητα λόγω των «παραθύρων» που υπήρχαν στον πρώτο αρχαιολογικό νόμο του 1834. Έτσι εμφανίζονται στην Αθήνα τα πρώτα αρχαιοπωλεία που εμπορεύονται αρχαιότητες. Οι πελάτες τους ήταν Έλληνες, αλλά κυρίως Ευρωπαίοι και Αμερικάνοι. Πετράκος 2007: 22.

Οι Έλληνες αρχαιοπώλες αποτέλεσαν μια ιδιαίτερη επαγγελματική κατηγορία. Πολλές φορές, η κρατούσα αντίληψη, επί σειρά ετών, ήθελε την έννοια της κατοχής, της αγοράς και της μεταπώλησης ενός έργου τέχνης ή μιας αρχαιότητας συνώνυμη με την αρχαιοκαπηλία. Αν και η αντίληψη αυτή έχει βάση με χαρακτηριστικό παράδειγμα τον Κουτουλάκη, εντούτοις έπαιξαν σημαντικό ρόλο στο σχηματισμό των πρώτων συλλογών σε μεγάλα μουσεία της Ελλάδας, όπως το Μουσείο Μπενάκη ή το Μουσείο Κανελλόπουλου.

Athena στη Νέα Υόρκη. Το όνομά του έχει εμπλακεί και με την περίπτωση του μουσείου της Κορίνθου.

Όπως και οι γνωστοί οίκοι δημοπρασιών Κρίστι'ς με την εμπλοκή τους στην περίπτωση του μουσείου της Κορίνθου, έτσι και οι Σόθμπυ'ς¹³⁹ ενεπλάκησαν σε παράνομες πολιτικές και διεξήγαγαν λαθρανασκαφές, χρησιμοποιώντας το δίδυμο Μιχαηλίδης-Symes για λογαριασμό τους. Αποτέλεσμα ήταν να κλείσει το παράρτημα στο Λονδίνο και κάποιοι να οδηγηθούν στην φυλακή, στα τέλη της δεκαετίας του '80.

Οι Μιχαηλίδης-Symes υπήρξαν ζευγάρι από τη δεκαετία του 70 τόσο στη ζωή όσο και στο εμπόριο αρχαιοτήτων, στην Ελλάδα και το εξωτερικό, όπως το μουσείο Μίχο στην Ιαπωνία.¹⁴⁰

Τέλος, μεγάλα μουσεία όπως το Μητροπολιτικό Μουσείο της Νέας Υόρκης, το μουσείο της Καρλσρούης, της Βοστόνης, το μουσείο Γουλανδρή¹⁴¹ και το Ζαν Πωλ Γκετί στο Λος Άντζελες αγόρασαν ή έγιναν αποδέκτες, συλλογών, που ήταν αποτέλεσμα αρχαιοκαπηλίας¹⁴².

3.4. Αγορές – αποκτήσεις έργων τέχνης από τα Μουσεία

Η πρωταρχική λειτουργία των μουσείων, όπως καταγράφεται ιστορικά, ήταν η συλλογή, η προστασία και η παρουσίαση στο κοινό πολύτιμων έργων τέχνης¹⁴³. Αυτή η λειτουργία παραμένει και έως τις μέρες μας βασικός σκοπός τους. Μια από τις κύριες πολιτικές διαχείρισης ενός μουσείου είναι ο εμπλουτισμός των συλλογών του είτε μέσω αγορών είτε μέσω δωρεών, ανταλλαγών, κληροδοτημάτων ή δανεισμού έργων.

Έτσι, κάθε μουσείο ανάλογα με την κατεύθυνση, τον χαρακτήρα και τις δυνατότητές του ακολουθεί τη δική του πολιτική στη διεύρυνση των συλλογών του με νέες αγορές¹⁴⁴. Η πολιτική των μεγαλύτερων μουσείων παγκοσμίως (π.χ. MOMA

Χαρακτηριστικά παραδείγματα εμπόρων αρχαιοτήτων και αρχαιοπωλών υπήρξαν ο Ευθύφρων Ηλιάδης, ο Γιαννούκος, ο Γκούτης, ο Καλφαγιάν, ο Μαρτίνος και ο Ρούσσο. Μπόλης 2002: 9. Παυλόπουλος 2002: 11-14. Ρηγόπουλος 2002: 15-21.

¹³⁹ Αποστολίδης 2006: 305-307. Μανιάτης 2010: 208-209.

¹⁴⁰ Το 1999 πεθαίνει ο Μιχαηλίδης και αργότερα οδηγείται στη φυλακή και ο Symes, ενώ η περιουσία του πέρασε στα χέρια της οικογένειας του Μιχαηλίδη. Το 2006 παράλληλα με κατασχέσεις αρχαιοτήτων στο σπίτι της Μάριον Τρου στην Πάρο, οι ελληνικές αρχές προχώρησαν και στη βίλα του ζεύγους στη Σχοινούσα. Αποστολίδης 2006: 375-383, 431. Θερμού 2006: 31.

¹⁴¹ Πουρναρά 2011.

¹⁴² Watson, Todeschini 2007: 168-200.

¹⁴³ ICOM 2013: 3.

¹⁴⁴ Brodie, Doole, Watason 2000: 48-49.

Μουσείο Μοντέρνας Τέχνης της Νέας Υόρκης) μέχρι και τις αρχές της δεκαετίας του '80 ήταν προσανατολισμένη στην απόκτηση αντιπροσωπευτικών έργων, που θα παρουσίαζαν ένα πανόραμα των σημαντικότερων δημιουργών. Η διαμόρφωση ενός συλλεκτικού κανονισμού εμπεριέχεται στο ευρύτερο καταστατικό λειτουργίας του μουσείου, συσχετιζόμενα ήδη με τις υπάρχουσες συλλογές, τους στόχους και τις δραστηριότητές του.

Η αγορά ενός έργου τέχνης αποφασίζεται συνήθως ύστερα από μια αυστηρή διαδικασία ελέγχου όλων των στοιχείων που τεκμηριώνουν τη γνησιότητα αλλά και την καλλιτεχνική του αξία. Η πλήρης περιγραφή του έργου, της κατάστασής του και των επεμβάσεων σε αυτό, είναι απαραίτητο να συνοδεύονται από συγκεκριμένους τίτλους ιδιοκτησίας και κυριότητας. Επιπλέον, για την απόκτηση ενός έργου ή όχι είναι απαραίτητο να προσδιορίζεται η πορεία και η ιστορία του μέσα στο χρόνο, η σπανιότητά του, η ένταξή του μέσα σε ένα ευρύτερο φάσμα της καλλιτεχνικής του δημιουργίας, η οικονομική του εκτίμηση, καθώς και η παράθεση των δημοσιευμένων αναφορών γι' αυτό στη βιβλιογραφία. Σημαντικός παράγοντας επίσης, είναι κατά πόσο το συγκεκριμένο έργο εντάσσεται στον συλλεκτικό προσανατολισμό του μουσείου, συμβάλλοντας στους σκοπούς του και εμπλουτίζοντας ή συμπληρώνοντας τις υπάρχουσες συλλογές του¹⁴⁵.

Όπως έχει γίνει ήδη γνωστό, τα μουσεία σε καμία περίπτωση δεν μπορούν να ενθαρρύνουν την απόκτηση αμφισβητούμενων έργων. Ο κανονισμός τους προβλέπει την αποδοχή μόνο έργων τέχνης και αρχαιοτήτων, των οποίων η προέλευση δεν είναι αμφισβητούμενη ή αδιευκρίνιστη. Δεν είναι λίγες οι περιπτώσεις μουσείων τα οποία αγόραζαν έργα που προέρχονταν από παράνομες δραστηριότητες. Για το λόγο αυτό έχει θεσπιστεί ο Κώδικας Δεοντολογίας του ICOM (Διεθνούς Συμβουλίου Μουσείων), ο οποίος προβλέπει με σαφήνεια όλα τα κρίσιμα σημεία που αφορούν την απόκτηση έργων τέχνης, καθώς και τις απαιτούμενες διαδικασίες που οφείλουν να ακολουθούν τα μουσεία¹⁴⁶. Σημαντικές, ωστόσο είναι και οι νομοθεσίες των κρατών, καθώς και οι διεθνείς συμβάσεις για την πολιτιστική κληρονομιά και για αποφυγή παράνομης διακίνησης έργων τέχνης.

---

¹⁴⁵ ICOM 2013: 3-6.

¹⁴⁶ Brodie, Doole, Watason 2000: 45-49.

3.5. Συμβάσεις/ νόμοι για την προστασία αρχαιοτήτων

✓ Διεθνής σύμβαση για την απαγόρευση και παρεμπόδιση της παράνομης εισαγωγής, εξαγωγής και μεταβίβασης της κυριότητας των πολιτιστικών αγαθών

Το 1970 υπογράφεται στο Παρίσι η διεθνής σύμβαση της Ουνέσκο, η οποία είναι σχετική με τα ληπτέα μέτρα για την απαγόρευση και παρεμπόδιση της παράνομης εισαγωγής, εξαγωγής και μεταβίβασης της κυριότητας των πολιτιστικών αγαθών. Επίσης, επιδιώκει τη γενικότερη καταστολή και τον περιορισμό της παράνομης διακίνησης αρχαιοτήτων. Επιπλέον, καθορίζονται οι υποχρεώσεις των κρατών-μελών για την εξασφάλιση της προστασίας των πολιτιστικών αγαθών από την παράνομη εισαγωγή, εξαγωγή και μεταβίβαση της κυριότητας. Ωστόσο, όσον αφορά την υποχρέωση απόδοσης, η Σύμβαση περιορίζει ακόμη περισσότερο την έννοια των προστατευόμενων πολιτιστικών αγαθών, προβλέποντας ότι τα εν λόγω αγαθά θα πρέπει να έχουν κλαπεί από μουσεία ή παρόμοια ιδρύματα¹⁴⁷.

✓ Διεθνής σύμβαση Unidroit

Επόμενη διεθνής σύμβαση είναι η σύμβαση Unidroit περί κλαπέντων ή παρανόμως εξαχθέντων πολιτιστικών αγαθών, που υπογράφηκε στη Ρώμη το 1995. Η Σύμβαση αυτή αφορά την προστασία των πολιτιστικών αγαθών και οι στόχοι της είναι δύο: α) η αντιμετώπιση των τεχνικών προβλημάτων που απορρέουν από τις διαφορές ανάμεσα στις εθνικές ρυθμίσεις για τα πολιτιστικά αγαθά και β) ο περιορισμός του παράνομου εμπορίου πολιτιστικών αγαθών, καθώς και η ενίσχυση της ιδέας ότι ο εθνικός χαρακτήρας της προστασίας τους μπορεί να συμβαδίσει με την αύξηση της αλληλεγγύης ανάμεσα στα κράτη, προκειμένου να περισωθεί η πολιτιστική κληρονομιά καθενός από αυτά¹⁴⁸.

Η Σύμβαση καλύπτει ζητήματα της απόδοσης των κλοπιμαίων πολιτιστικών αγαθών και της επιστροφής των παρανόμως εξαχθέντων. Η σχετική διάταξη είναι

¹⁴⁷ Brodie, Doole, Watson 2000: 43. Αποστολίδης 2006: 139. Brodie, Apostolidis 2007: 33. Watson, Todeschini 2007: 81, 85-86. Μανιάτης 2010: 128-130. Θερού 2011.

¹⁴⁸ Watson, Todeschini 2007: 86.

εξαιρετικά σημαντική για χώρες όπως η Ελλάδα, όπου ανθεί το φαινόμενο των λαθρανασκαφών και της αρχαιοκαπηλίας¹⁴⁹.

Ωστόσο, η Σύμβαση αυτή περιορίζει το πεδίο εφαρμογής της ως προς την υποχρέωση επιστροφής των εν λόγω πολιτιστικών αγαθών, καθώς το κράτος προέλευσης για να επιτύχει την επιστροφή συγκεκριμένων πολιτιστικών αγαθών θα πρέπει να αποδείξει είτε ότι η απομάκρυνσή τους από το έδαφος του θίγει ένα από τα απαριθμούμενα συμφέροντα, όπως την ακεραιότητα ενός συνθέτου αντικειμένου, ή τη φυσική του διατήρηση, είτε ότι το αντικείμενο έχει ιδιαίτερη πολιτισμική σημασία¹⁵⁰.

✓ **Κέντρο Ερευνών Παρανόμων Αρχαιοτήτων**

Το 1999 δημιουργήθηκε στο Πανεπιστήμιο του Κέμπριτζ το Κέντρο Ερευνών Παρανόμων Αρχαιοτήτων [The Illicit Antiquities Research Centre (IARC)], το οποίο ίδρυσε ο Colin Renfrew και το διευθύνει ο αρχαιολόγος Neil Brodie¹⁵¹.

✓ **N. 3028/2002**

Πρόκειται για τον νέο αναθεωρημένο ελληνικό νόμο του 2002, «Για την προστασία των αρχαιοτήτων και εν γένει της πολιτιστικής κληρονομιάς». Μεταξύ των άλλων, ορίζονται θέσεις περί της διακίνησης πολιτιστικών αγαθών και συγκεκριμένα για την εισαγωγή, την εξαγωγή, τον δανεισμό και την ανταλλαγή αρχαιοτήτων. Επίσης, διευκρινίζονται οι όροι συλλέκτης, αρχαιοπώλης και έμποροι νεωτέρων μνημείων, τα δικαιώματα και οι υποχρεώσεις τους¹⁵².

✓ **Μνημόνιο κατά της αρχαιοκαπηλίας**

Το πιο πρόσφατο κείμενο κατά της αρχαιοκαπηλίας είναι το μνημόνιο συνεργασίας μεταξύ Ελλάδας και ΗΠΑ. Σύμφωνα με το κείμενο που υπογράφηκε στις 17 Ιουλίου του 2011, πρόκειται για το εκτενέστερο Μνημόνιο Συνεργασίας που έχουν υπογράψει με άλλη χώρα οι ΗΠΑ και αφορά έργα τέχνης που χρονολογούνται από την Ανώτερη Παλαιολιθική Εποχή (περίπου 2000 π.Χ.) έως το τέλος της Βυζαντινής Περιόδου

¹⁴⁹ Ως κλοπιμαία πολιτιστικά αγαθά θεωρούνται και εκείνα που προέρχονται από παράνομες ανασκαφές ή από νόμιμες, όταν κατακρατούνται παράνομα, αν αυτό είναι σύμφωνο προς το δίκαιο της πολιτείας στην οποία έγιναν οι ανασκαφές. Γραμματικάκη-Αλεξίου 2004: 253-259.

¹⁵⁰ Brodie, Doole, Watson 2000: 50.

¹⁵¹ Αποστολίδης 2006: 43. Watson, Todeschini 2007: 225.

και <http://www.mcdonald.cam.ac.uk/projects/iarc/home.htm>, τελευταίος έλεγχος: 30/5/11.

¹⁵² Τροβά 2004: 211-234, 246-250.

(15ος αι. μ.Χ.). Ορίζεται ότι δεν θα μπορούν να εισαχθούν στην Αμερική αντικείμενα αυτών των χιλιετιών, που ανασκάφθηκαν ή παρήχθησαν στον ελλαδικό χώρο και δεν έχουν νόμιμα πιστοποιητικά προέλευσης. Έτσι, δυσκολεύει η παράνομη διακίνηση ελληνικών αρχαιοτήτων, αλλά διευκολύνεται κατά πολύ και η δυνατότητα επιστροφής τους στη χώρα μας¹⁵³.

3.6. Αντιμετώπιση της αρχαιοκαπηλίας στην Ιταλία και στην Ελλάδα

Στην ενότητα αυτή αυτό θα επιχειρηθεί η παρουσίαση του τρόπου με τον οποίο χειρίστηκαν πρώτα οι Ιταλοί και στη συνέχεια οι Έλληνες το πρόβλημα της αρχαιοκαπηλίας.

Η μεγαλύτερη επιτυχία των ιταλικών αρχών πραγματοποιήθηκε το 1995 με επικεφαλής της επιχείρησης τον στρατηγό Ρομπέρτο Κονφόρτι. Με δικαστική απόφαση του εισαγγελέα Παολοτζότζιο Φέρρι ανοίχτηκαν αποθήκες στο Free Port της Γενεύης. Οι αποθήκες ανήκαν στον Τζιάκομο Μέντιτσι, έναν από τους μεγάλους αρχαιοπώλες – αρχαιοκάπηλους στην Ιταλία. Στο χώρο αυτό βρέθηκαν και κατασχέθηκαν πάνω από 10.000 αρχαιότητες, τοποθετημένες μέσα σε 3 αίθουσες. Βρέθηκε ακόμη και ένα εργαστήριο συντήρησης και αποκατάστασης αρχαιολογικών αντικειμένων. Έτσι, ο χώρος λειτουργούσε ως χώρος αποθήκευσης, συντήρησης και προώθησης των αντικειμένων στην αγορά¹⁵⁴.

Πίν. 1 Το χρονικό του κυκλώματος στην Ιταλία.
(Επιμ. Πίνακα: Ι. Π. Κακούρος)

¹⁵³ Μπάρκα 2011.

¹⁵⁴ Αποστολίδης 2006: 310-316. Brodie, Apostolidis 2007: 38. Watson, Todeschini 2007: 144-167.

Επίσης, βρέθηκαν πάρα πολλές φωτογραφίες πολารόνιτ με απεικονίσεις αρχαίων αντικειμένων από χώρους λαθρανασκαφών¹⁵⁵, καθώς και οι προσωπικές σημειώσεις του Μέντιτσι¹⁵⁶, μέσω των οποίων οι ιταλικές αρχές άρχισαν να ξετυλίγουν το κουβάρι της αρχαιοκαπηλίας.

Μια νίκη για την Ελλάδα σημειώθηκε το 1998, όταν οι ελληνικές αρχές κατόρθωσαν να σταματήσουν την πώληση ενός χάλκινου αγάλματος, του «σκεπτόμενου εφήβου» που είχε εξαχθεί παράνομα στη Γερμανία, στο Μουσείο Γκετί, από την Μάριον Τρου¹⁵⁷.

Στο σημείο αυτό πρέπει να αναφερθούμε στο μεγαλύτερο ιδιωτικό μουσείο του κόσμου, το Ζαν Πωλ Γκετί, το οποίο παρά την ψήφιση της συνθήκης της Ουνέσκο, από το 1973 έως και το 1985 αγόραζε ό,τι κλεμμένο και λαθραίο αντικείμενο κυκλοφορούσε¹⁵⁸. Μέχρι πριν από λίγα χρόνια έφορος και υπεύθυνη των αγορών του μουσείου ήταν η Μάριον Τρου με πρωτοβουλία της οποίας αγοράστηκε το 1993 από τον αρχαιοπώλη Κριστόφ Λεόν, ένα χρυσό μακεδονικό στεφάνι από τη Μακεδονία. Με τη συνεργασία όμως της Ιταλίας, του δημοσιογράφου Ν. Ζηργάνου και του ελληνικού κράτους προσπάθησαν την επιστροφή του στη χώρα. Η έρευνα των διωκτικών αρχών διήρκεσε μεγάλο χρονικό διάστημα και απλώθηκε σχεδόν σε όλη την Ελλάδα. Με βάση τα στοιχεία που προέκυψαν, αστυνομικοί του Τμήματος Δίωξης Αρχαιοκαπηλίας ταξίδεψαν σε πολλές ευρωπαϊκές πόλεις, ακολουθώντας τα ίχνη των διεθνών κυκλωμάτων αρχαιοκαπηλίας, που μέσα από διαδικασίες συνεχών μεταπωλήσεων, υπεράκτιων εταιρειών, δηλώσεις κτήσης συλλεκτών και άλλα τεχνάσματα, καταφέρνουν να διαμορφώνουν ένα προπέτασμα νομιμότητας γύρω από τους αρχαιολογικούς θησαυρούς που διακινούν. Τελικά, το Μουσείο Γκετί υποχρεώθηκε να επιστρέψει στην Ελλάδα το χρυσό στεφάνι στις 26 Μαρτίου του 2007 και πολλές άλλες αρχαιότητες στην Ιταλία¹⁵⁹.

Το σημαντικό είναι πως για πρώτη φορά ξεδιπλώθηκε το νήμα του εμπορίου αρχαιοτήτων και μπόρεσαν οι ιταλικές αρχές και εξάρθρωσαν τη μεγαλύτερη σπείρα

---

¹⁵⁵ Γιατί οι αρχαιοκάπηλοι χρησιμοποιούν φωτογραφίες πολารόνιτ; Η απάντηση είναι ότι οι φωτογραφίες πολารόνιτ προσφέρουν το πλεονέκτημα να εμφανίζουν στιγμιαία. Άρα, δεν μπορούν να υποστούν ψηφιακή επεξεργασία και η ποιότητά τους είναι μέτρια. Αποτελούν στοιχείο αυθεντικότητας των λαθραίων αρχαιοτήτων. Watson, Todeschini 2007: 146-147.

¹⁵⁶ Αποστολίδης 2006: 384.

¹⁵⁷ Αποστολίδης 2006: 339-346.

¹⁵⁸ Brodie, Doole, Watson 2000: 49.

¹⁵⁹ Brodie, Doole, Watson 2000: 49. Αποστολίδης 2006: 316-319, 346-356. Αντωνίου, Καραμανώλη 2006. Λαμπρόπουλος 2006.

αρχαιοκαπήλων και εμπόρων, όπως και των αμερικανικών μουσείων (π.χ. Μητροπολιτικό Μουσείο της Νέας Υόρκης με την επιστροφή του κρατήρα του Ευφρονίου).

Δυστυχώς όμως, παρότι υπήρχαν πολλές κατηγορίες για την Τρου και είχε παραπεμφθεί σε δίκες τόσο στην Ελλάδα όσο και στην Ιταλία, τα αδικήματά της παραγράφηκαν¹⁶⁰. Ο μόνος που καταδικάστηκε σε 8 χρόνια φυλάκιση ήταν ο Τζάκομο Μέντιτσι, προσέφυγε όμως στο Ακυρωτικό δικαστήριο της Ιταλίας¹⁶¹.

3.7. Το προφίλ του αρχαιοκάπηλου

Το πρόβλημα των λαθρανασκαφών και του εμπορίου αρχαιοτήτων αποκτά παγκόσμιες διαστάσεις και αποδίδεται κυρίως στα μεγάλα οικονομικά ποσά, που εξασφαλίζονται μέσω αυτών των παράνομων δραστηριοτήτων¹⁶². Έτσι, από το παρελθόν μέχρι τις μέρες και γίνονται πάρα πολλές ληστείες και περιστατικά αρχαιοκαπηλίας από οργανωμένες ομάδες και σπείρες, που δρουν σε παγκόσμια κλίμακα.

✓ Πώς δημιουργούνται αυτές οι ομάδες;

Στο ερώτημα αυτό θα προσπαθήσουμε να διακρίνουμε τις ομάδες των ατόμων που εμπλέκονται. Κυρίως πρόκειται για άτομα υπεράνω υποψίας¹⁶³. Ας υποθέσουμε πως έχουμε μια πυραμίδα, που στο πρώτο στρώμα, το κατώτερο, ανήκουν τα άτομα της υπαίθρου, που ασχολούνται με τον εντοπισμό των αρχαιοτήτων είτε περιστασιακά είτε συστηματικά. Πιο πάνω βρίσκονται άτομα που είτε για δικό τους λογαριασμό είτε για λογαριασμό τρίτων ασχολούνται με την εμπορία των αντικειμένων, εντός και εκτός συνόρων. Σε αυτή την ομάδα ανήκουν άτομα του υποκόσμου, αρχαιοπώλες και μεσάζοντες¹⁶⁴. Στην τελευταία κατηγορία, στην κορυφή της πυραμίδας, βρίσκονται οι τελικοί αποδέκτες. Πρόκειται για άτομα υψηλού επιπέδου, μεγάλης οικονομικής, πολιτικής και πνευματικής δύναμης, νεόπλουτοι, συλλέκτες ή και μουσεία¹⁶⁵.

¹⁶⁰ Κοντράρου, Ρασσιά, 2010.

¹⁶¹ Brodie, Apostolidis 2007: 40. Watson, Todeschini 2007: 480-504.

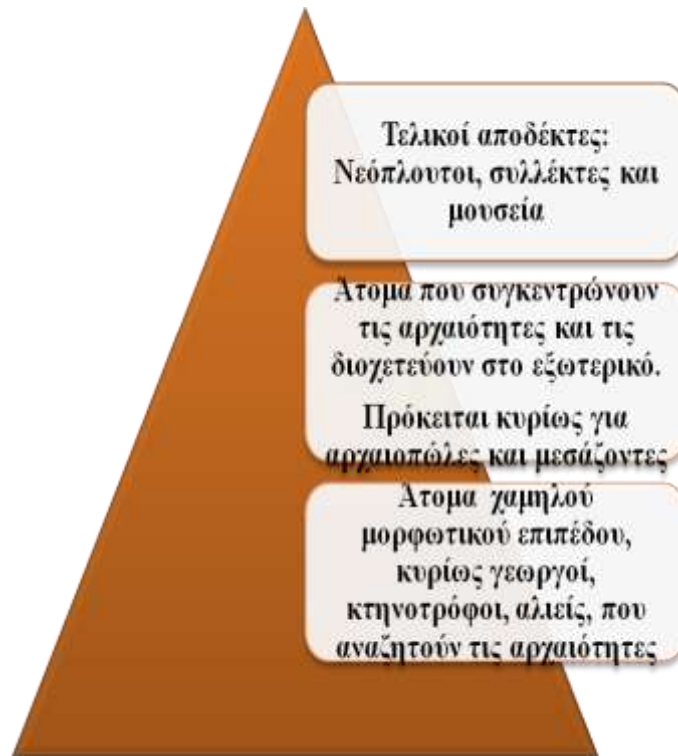
¹⁶² Brodie, Apostolidis 2007: 30-31.

¹⁶³ Αδαμοπούλου 2011.

¹⁶⁴ Brodie 1998: 4-6.

¹⁶⁵ Παπακωνσταντίνου 2003: 39-40. Αποστολίδης 2006: 275-276.

Πίν. 2 Οι ομάδες που εμπλέκονται σε ένα κύκλωμα αρχαιοκαπηλίας
(Επιμ. Πίνακα: Ι. Π. Κακούρος)

✓ Ποια είναι τα αίτια που υποδαυλίζουν την αρχαιοκαπηλία;

Οι κυριότεροι λόγοι ανάπτυξης της αρχαιοκαπηλίας είναι α) η ελλιπής φύλαξη μουσείων και αρχαιολογικών χώρων, β) το γεγονός ότι δεν έχουν καταγραφεί πλήρως όλα τα πολιτιστικά αγαθά, γ) η αύξηση ζήτησης για αρχαιότητες κυρίως από χώρες όπως η Αμερική και η Ιαπωνία. δ) Επίσης, το ελλιπές οδικό δίκτυο, σε περιοχές σε απομονωμένες περιοχές, ε) οι ανεξέλεγκτες γεωργικές και οικοδομικές δραστηριότητες, καθώς και στ) οι χαλαρές ή ανύπαρκτες ποινικές κυρώσεις. Η Ελλάδα ακόμη έχει δύο αδύναμα σημεία: ζ) τις ατελείωτες ακτές και τις αναρίθμητες βραχονησίδες. Τα δύο τελευταία, σε συνδυασμό με την ελευθερία μετακίνησης στην Ευρώπη, δημιουργούν τα αίτια διόγκωσης του φαινομένου¹⁶⁶.

Όσοι ασχολούνται με την αρχαιοκαπηλία και ιδιαίτερα αυτοί που ανήκουν στην τρίτη κατηγορία, δηλαδή των τελικών αποδεκτών, συλλεκτών και πολιτιστικών ιδρυμάτων, είναι άτομα κατά κανόνα μορφωμένα, με μια κουλτούρα και γνώσεις και έχουν υψηλό κοινωνικό και βιοτικό επίπεδο. Τα άτομα αυτά, κατά κύριο λόγο ιδιώτες με κίνητρο την κοινωνική τους προβολή, επιδιώκουν να κατέχουν μέρος της πολιτιστικής κληρονομιάς, με απώτερο φυσικά σκοπό το κέρδος. Δεν έχουν κανένα

¹⁶⁶ Παπακωνσταντίνου 2003: 51. Αποστολίδης 2006: 269. Αδαμοπούλου 2011. Μερκούρη 2012: 144.

ηθικό δισταγμό να αγοράζουν παράνομα εξαχθέντα αντικείμενα, αφού έχουν τους τρόπους νομιμοποίησής τους μέσα από τη διαδικασία του «ξεπλύματος»¹⁶⁷.

Μέσα από ένα μεγάλο δίκτυο μεγιστάνων ιδιωτών συλλογέων, εφόρων και διευθυντών μουσείων του εξωτερικού μπόρεσαν και ξέπλυναν πολλές συλλογές. Είναι γνωστό πως ο συλλογέας κέρδιζε από την όλη διαδικασία και τα αδημοσίευτα αντικείμενά του αποκτούσαν βιβλιογραφική βάση και αποδοχή.

Δυστυχώς, η αρχαιοκαπηλία και το εμπόριο αρχαιοτήτων δεν θα εξαλειφθεί αν δεν πάψει να υπάρχει ζήτηση αλλά και προσφορά και τα νούμερα σήμερα δεν είναι και πολύ ενθαρρυντικά¹⁶⁸. Παρά τις όλες προσπάθειες, όπως τη συνθήκη της Ουνέσκο και άλλες, αυτό το φαινόμενο συστηματοποιήθηκε ιδιαίτερα την τελευταία δεκαετία του 20ου και στις αρχές του 21ου αιώνα. Αυτό είχε ως αποτέλεσμα την μετατόπιση του ενδιαφέροντος από την Ευρώπη (Αγγλία, Γαλλία, Βασιλεία) στην Αμερική και την Ασία, όπου δημιουργήθηκαν νέες εστίες του εμπορίου αρχαιοτήτων.

---

¹⁶⁷ Αποστολίδης 2006: 322-323.

¹⁶⁸ Brodie, Doole, Watson 2000: 48-49. Watson, Todeschini 2007: 565.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4

4.1 Ορισμός συλλογής

Η συλλογή μπορεί σε γενικές γραμμές να οριστεί ως η συστηματική/ σκόπιμη συνάθροιση ομοειδών αντικειμένων που έχουν συγκεντρωθεί από ένα άτομο ή από μια στενά συνδεδεμένη ομάδα ανθρώπων (π.χ. μια οικογένεια) για κάποιο συμβολικό λόγο¹⁶⁹. Είναι επίσης το σύνολο των συγκεντρωμένων και ταξινομημένων ομοειδών πραγμάτων, τα κομμάτια του οποίου θεωρούνται ότι αποτελούν μια ενότητα¹⁷⁰.

Είναι μια συνειδητή ή ασυνείδητη επιλογή από το σύνολο των αντικειμένων που είναι διαθέσιμα σε μια κοινωνία, αυτών που μπορούν να διατηρηθούν στο χρόνο και θα αποκτήσουν αξία ως πολιτιστική κληρονομιά¹⁷¹. Οι λόγοι που κρύβονται πίσω από αυτή την επιλογή συνδέονται άμεσα με τις πνευματικές, οικονομικές και κοινωνικές συνθήκες της εποχής, με τον τρόπο που αυτές γίνονται αντιληπτές από το συλλέκτη, αλλά και με την ιδιοσυγκρασία του¹⁷².

Επίσης, η συλλεκτική δραστηριότητα αποσκοπεί στο να διαμορφώσει το περιβάλλον του συλλέκτη και τον κόσμο που θα παραδοθεί στις επόμενες γενιές. Η συμβολική λειτουργία της συλλεκτικής δραστηριότητας, η εσωτερική σχέση μεταξύ των συλλεγόντων αντικειμένων και η υποκειμενική αντίληψη του κατόχου είναι όλα σημαντικά χαρακτηριστικά της συλλογής¹⁷³. Το ίδιο φυσικά ισχύει και για το ότι η συλλογή είναι κάτι περισσότερο από το σύνολο των μερών της¹⁷⁴.

Τέλος, η συλλεκτική δραστηριότητα μπορεί να χαρακτηριστεί ότι είναι ανεξίτηλα περασμένη στο ανθρώπινο DNA, ίσως επειδή κάποτε αποτελούσε ουσιαστική ανάγκη επιβίωσης. Είναι μια δραστηριότητα επικεντρωμένη στα αντικείμενα, στην κωδικοποίηση, αποθήκευση, συντήρηση και ενίοτε στην προβολή και έκθεσή τους¹⁷⁵.

---

¹⁶⁹ Δρανδάκης 1933: 502-503. Πασσάς χχ: 140-141.

¹⁷⁰ Μπαμπινιώτης 1998: 1701.

¹⁷¹ Λιοντής 2002: 2. Μπούνια 1999: 41.

¹⁷² Pearce 2002: 62.

¹⁷³ Η αγάπη του συλλέγειν φυσικά και δεν είναι κάτι καινούργιο, ούτε κάτι το μοναδικό. Αυτό που καθιστά κάθε συλλογή μοναδική, πέρα από το προσωπικό κίνητρο του κάθε συλλέκτη, είναι τα επιμέρους χαρακτηριστικά της. Fricke 2012.

¹⁷⁴ Pearce 2002: 62-63.

¹⁷⁵ Χαριτάτος 2002: 28.

4.2. Κίνητρα απόκτησης συλλογών

Σύμφωνα με την Susan Pearce, η δημιουργία μιας συλλογής είναι ένας τρόπος οργάνωσης της σχέσης μας με τον εξωτερικό υλικό κόσμο, μέρος του οποίου αποτελούν οι συλλογές. Ακόμη, οι συλλογές αποτελούν σημαντικό στοιχείο στη απόπειρα μας να δομήσουμε τον κόσμο, είναι δηλαδή μια προσπάθεια κατανόησης και εξερεύνησης της σχέσης με αυτόν¹⁷⁶.

Ό,τι συλλέγουμε αποτελεί στην πραγματικότητα προέκταση του εαυτού μας. Μία συλλογή είναι το σημείο στο οποίο μπορούν να συναντιούνται η ψυχή, το πνεύμα και η υλιστική υπόστασή μας. Για την Pearce «η συλλεκτική δραστηριότητα είναι ένας τρόπος να ζει κανείς μέσα στο χάος και να το μεταμορφώνει, προσωρινά, σε νόημα». Απώτερος σκοπός είναι η επικοινωνία με τον κόσμο, ένας 'συλλογισμός' πάνω στα αντικείμενα και τη σημειολογία τους. Άλλωστε η σκέψη, ο χαρακτήρας ή το γούστο μας, εκ των πραγμάτων, ταυτίζονται με όσα επιλέγουμε να βρίσκονται γύρω μας. Και άρα, εάν τα αντικείμενα αποτελούν έναν ακόμη κώδικα επικοινωνίας, όπως είναι και η γλώσσα, αντιλαμβανόμαστε ότι ένας συλλέκτης δημιουργεί λόγο μέσα από τα υλικά αντικείμενα που συγκεντρώνει. Στην περίπτωση δε, που αυτά είναι έργα τέχνης, τότε αρθρώνει και κατασκευάζει έναν λόγο σύνθετο και μεστό νοημάτων¹⁷⁷.

Πως ο συλλέκτης προβαίνει στην επιλογή μια συλλογής; Μια από τις πιο σημαντικές ενέργειες τις οποίες κάνει ένας συλλέκτης είναι εκείνες του τρόπου/ της διαδικασίας επιλογής, ανεξάρτητα από οικονομικούς, διανοητικούς ή ιδιοσυγκρασιακούς λόγους μπορεί να έχει, όταν αποφασίζει πως θα επιλέξει, τι θα αποκτήσει και τι θα απορρίψει. Κάθε τι που επιλέγει έχει μια εγγενή αξία¹⁷⁸, μια μετωνυμική σχέση με τον κύριο όγκο του υλικού από το οποίο επιλέγει, διότι αποτελεί αναπόσπαστο τμήμα

---

¹⁷⁶ Pearce 2002: 62.

¹⁷⁷ *Id.* 80-87, 90.

¹⁷⁸ Σύμφωνα με τον Νταρόστ: «Μια συλλογή προσδιορίζεται βασικά από τη φύση της αξίας που προσδίδεται στα αντικείμενα ή στις ιδέες που ενέχονται στη συλλογή. Εάν η κυρίαρχη αξία ενός αντικειμένου είναι εγγενής στο άτομο που την κατέχει, εάν αξιολογείται κυρίως λόγω της χρήσης, του σκοπού ή άλλης αξίας που είναι εγγενείς στο αντικείμενο, τότε δεν είναι συλλογή. Εάν, όμως η κυρίαρχη αξία είναι αντιπροσωπευτική, δηλαδή εάν το συγκεκριμένο αντικείμενο αξιολογείται όσον αφορά τη σχέση του προς κάποιο άλλο αντικείμενο ή ιδέα, όπως εάν αποτελούν μέρος ενός συνόλου, δείγμα μιας κατηγορίας, τότε πρόκειται για αντικείμενο μια συλλογής» Μέσω αυτού του ορισμού διαφαίνεται η διάκριση μεταξύ των αντικειμένων που προορίζονται για χρήση και εκείνων που κατέχονται ως τμήμα μιας σειράς. Η ιδέα της σειράς ή της κατηγορίας συνιστούν την έννοια της συλλογής. *Id.* 76-77.

του. Η τελική συλλογή έχει πλέον μια αντιπροσωπευτική σχέση προς το όλον, ύστερα δηλαδή από τη διαδικασία της επιλογής και της απόσπασής της από το σύνολο¹⁷⁹.

Η ανάγκη δημιουργίας συλλογών υπάρχει από τα βάθη των αιώνων και μαρτυρείται σε όλο τον κόσμο. Οι λόγοι που ωθούν τους ανθρώπους να συλλέγουν αντικείμενα είναι διαφορετικοί και πολυδιάστατοι¹⁸⁰. Πολλοί ισχυρίζονται ότι πρόκειται για δυνατό ανθρώπινο ένστικτο. Για μια επιθυμία τιθάσευσης του απείθαρχου πάθους τους¹⁸¹. Άλλοι υποστηρίζουν ότι πρόκειται για οικονομική επένδυση (ειδικά με τον τρόπο που η αγορά τέχνης έχει αναπτυχθεί τις τελευταίες δεκαετίες)¹⁸². Επίσης, ένα ισχυρό κίνητρο για πολλούς συλλέκτες είναι η κοινωνική καταξίωση, ένας τρόπος προβολής προς τους γύρους του¹⁸³. Ένας άλλος λόγος είναι η αγάπη προς τα αντικείμενα και των φυσικών χαρακτηριστικών τους καθώς και η γνώση προς αυτά (δηλαδή του τρόπου κατασκευής τους, το κοινωνικό περιβάλλον μέσα στο οποίο δημιουργήθηκαν ή του τρόπου χρήσεως τους)¹⁸⁴.

Άλλοι αναφέρονται, ότι η απόκτηση συλλογών είναι μια μορφή αθανασίας, μια ανάγκη του ανθρώπου να αφήσει υλικές μαρτυρίες πίσω του, όταν αυτός θα έχει φύγει από τη ζωή. Όσο μεγαλύτερη είναι μια συλλογή και όσο περισσότερο χρόνο έχει αφιερώσει ο συλλέκτης σε αυτή, τόσο μεγαλώνει και η ανάγκη διοχέτευσής της σε κάποιο μουσείο. Οι συλλέκτες ανησυχούν μην κατακερματιστεί η συλλογή τους, πράγμα που σημαίνει την πώληση των σημαντικότερων έργων της και την πρόχειρη διάθεση ή καταστροφή των υπολοίπων. Έτσι, ο συλλέκτης συνήθως επιλέγει ένα έμπιστο μέλος της οικογένειάς του στο οποίο κληροδοτεί τη συλλογή του.

Κύριο κίνητρο για τη δωρεά πολλών συλλογών σε μουσεία και για τη χρηματοδότηση μουσείων που προορίζεται να στεγάσουν και να παρουσιάσουν μια συγκεκριμένη συλλογή, είναι η μακροχρόνια αναγνώριση του συλλέκτη, μια μορφή υστεροφημίας. Για παράδειγμα, οι συλλέκτες μέσω των δωρεών τους σε μουσεία απαιτούν οι συλλογές τους να διατηρούνται ως σύνολο ή μέρος σε μια μόνο έκθεση, έτσι ώστε ο επισκέπτης να σχηματίζει μια ολοκληρωμένη εικόνα. Πολλές φορές, η

---

¹⁷⁹ *Id.* 64-70, 77.

¹⁸⁰ *Id.* 62.

¹⁸¹ Fricke 2012. Κούρια 2002: 3. Πουρναρά 2011β.

¹⁸² Καφαγιάν 2002: 30-32. Πουρναρά 2012.

¹⁸³ Λιοντής 2002: 2. Coins Weekly 2011.

¹⁸⁴ Χαριτάτος 2002: 28. Οικονόμου 2003: 30.

ίδια η αίθουσα αποκτά και το όνομα του συλλέκτη (π.χ. Συλλογή Κωστάκη, στο Κρατικό Μουσείο Σύγχρονης Τέχνης)¹⁸⁵.

Τέλος, υπάρχουν συλλέκτες που δημιουργούν τις συλλογές τους, θέλοντας να προσδώσουν σε αυτές ένα ιστορικό πρεστίτζ. Για παράδειγμα, στη Γερμανία υπήρχαν δύο συλλέκτες, οι οποίοι ασχολούνταν με τη συλλογή οθωμανικών νομισμάτων και μολυβδόβουλων. Αυτοί είχαν αποφασίσει να δωρίσουν τις συλλογές τους σε κάποιο μουσείο της Γερμανίας, με σκοπό τον εμπλουτισμό των εθνικών συλλογών της χώρας, με το σκεπτικό πως κάτι τέτοιο δεν υπήρχε, άρα λόγω έλλειψης ιστορίας¹⁸⁶.

4.3. Είδη συλλογών/ συλλεκτών

Η συλλεκτική δραστηριότητα είναι μια δύσκολη διαδικασία, περίπλοκη και με πολλές εκφάνσεις, που η κάθε μια αντιπροσωπεύει ένα συγκεκριμένο τρόπο συγκρότησης μιας συλλογής. Θα μπορούσε να διακρίνει κανείς τέσσερις τύπους συλλογών: α) τις συλλογές ενθύμια, β) τις συλλογές φετίχ, γ) τις συστηματικές συλλογές¹⁸⁷ και δ) συλλογές ως επένδυση.

Συλλογές ενθύμια

Στις συλλογές ενθύμια περιλαμβάνονται κυρίως προσωπικά είδη (*personalia*) ή αναμνηστικά είδη (*memorabilia*)¹⁸⁸. Ως αναμνηστικά αντικείμενα που αποκτούν συλλεκτική αξία ονομάζονται τα αντικείμενα εκείνα που συνδέονται με την ιστορία είτε ενός μεμονωμένου προσώπου, είτε μιας ομάδας ανθρώπων, όπως για παράδειγμα μιας οικογένειας ή ενός ζευγαριού (λόγου χάρη οι μπομπονιέρες του γάμου, καρτ ποστάλ, κ.ά.). Τα αναμνηστικά καλύπτουν μια τεράστια ποικιλία αντικειμένων.

Μέσω αυτών των συλλογών επιδιώκεται η ανάδειξη και η προσωπικότητα του κάθε συλλέκτη. Τα ενθύμια «είναι τεκμήρια συμβάντων, που μπορούν να μνημονευτούν, αλλά δεν μπορούν να ξαναβιωθούν»¹⁸⁹. Έχουν την τάση να τονώσουν τη μνήμη και βοηθούν στην κατανόηση πτυχών του παρελθόντος. Επιλέγονται σκόπιμα και αποπνέουν έναν ρομαντικό χαρακτήρα.

¹⁸⁵ Κουνελάκη 1999: 2. Pearce 2002: 99-104.

¹⁸⁶ Το παράδειγμα προέρχεται από κατ' ιδίαν συνάντηση με την κα. Βασιλική Πέννα.

¹⁸⁷ Pearce 2002: 105-106.

¹⁸⁸ Σύμφωνα με την άποψη των επιμελητών μουσείων. *Id.* 109.

¹⁸⁹ *Id.* 110-111.

Μια ιδιαίτερη κατηγορία ενθυμίων είναι τα βαλσαμωμένα ζώα, που έχουν το χαρακτήρα τροπαίου. Στην Αγγλία υπάρχουν αρκετά μουσεία, επαύλεις, σε επαρχίες, όπως του Σόμερσετ και του Λέστερσαϊρ με τέτοιου είδους συλλογές (αγγλικά τρόπαια κυνηγιού)¹⁹⁰.

Σε αυτό, το πρώτο είδος συλλογών μπορούν να ενταχθούν οι ερασιτέχνες συλλέκτες. Πρόκειται για άτομα που δεν τους ενδιαφέρει τόσο αν κάτι είναι ιδιαίτερα παλιό ή ακριβό. Ο καθένας εξιδανικεύει τη σχέση του με τα αντικείμενα και δένεται μαζί τους¹⁹¹.

Συλλογές φετίχ

Πολλές φορές οι ιδιώτες συλλέκτες διακατέχονται από μια φετιχιστική επιθυμία να συγκεντρώνουν, να αγγίζουν, να ταχτοποιούν και να συγκατοικούν μαζί με τα αντικείμενά τους. Ο χαρακτήρας του φετιχισμού έγκειται στη σχέση μεταξύ των αντικειμένων και του συλλέκτη τους. Η συλλογή παίζει σημαντικό ρόλο στον προσδιορισμό της προσωπικότητας του συλλέκτη, που διατηρεί μια κτητική αλλά και λατρευτική διάθεση απέναντι στα αντικείμενά του¹⁹². Τέτοιου είδους συλλογές και συλλέκτες βρίσκονται στον αντίποδα των αναμνηστικών συλλογών. Σε αυτή την κατηγορία το υποκείμενο (δηλαδή ο συλλέκτης) υποτάσσεται στα αντικείμενα και μεταφέρει στα αντικείμενα τη βαριά ευθύνη της δημιουργίας μιας ρομαντικής πληρότητας¹⁹³.

Σε όλη τη διάρκεια του 17ου και 18ου αιώνα το είδος της συλλεκτικής μανίας επικεντρώνεται στη συλλογή αρχαιοτήτων, αλλά και σπανίων, αξιοπεριέργων αντικειμένων. Από τον 19ο και ιδιαίτερα στον 20ο αιώνα αναπτύσσεται μια συλλεκτική μανία και αναβαθμίζεται και το συλλεκτικό γούστο. Το πεδίο των αντικειμένων που συλλέγονται διευρύνεται. Το υλικό μπορεί πλέον, να είναι και σύγχρονης κατασκευής, στοιχείο που αντιβαίνει τους παραδοσιακούς συλλέκτες.

Το είδος αυτό της συλλεκτικής δραστηριότητας έχει δημιουργήσει ένα δικό του κόσμο από ομίλους, εμπορικές εκθέσεις για μεγάλους συλλέκτες, παζάρια και διαφημιστικό υλικό. Οι συλλογές αυτές μπορεί να περιλαμβάνουν κάθε είδους

---

¹⁹⁰ *Id.* 107-108.

¹⁹¹ Λιοντής 2002: 2.

¹⁹² Pearce 2002: 124.

¹⁹³ *Id.* 125.

αντικείμενα, όπως κεραμικά, έπιπλα, ρολόγια, αυτοκίνητα, βιβλία, κοσμήματα, σπιρτόκουτα, πακέτα τσιγάρων κ.ά.¹⁹⁴.

Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί η συλλογή του Σίγκμουντ Φρόιντ, η οποία απαρτιζόταν από 1900 περίπου αρχαιότητες (ελληνικές, ρωμαϊκές, ασσυριακές, αιγυπτιακές και κινέζικες αρχαιότητες). Ο Φρόιντ υπήρξε ένας συλλέκτης¹⁹⁵, ο οποίος σταδιακά δώρισε πολλά αντικείμενά του σε μουσεία και ιδιωτικούς οίκους. Σε ένα κείμενό του αναφέρει έναν σύντομο σχολιασμό για τη συλλεκτική του δραστηριότητα: «Ο πυρήνας της παράνοιας είναι η αποσύνδεση της λίμπιντο από τα αντικείμενα. Μια αντίστροφη πορεία ακολουθείται από το συλλέκτη, που κατευθύνει το πλεόνασμα της δικής του λίμπιντο σε ένα άψυχο αντικείμενο: στον έρωτα για τα πράγματα»¹⁹⁶.

Συστηματικές συλλογές

Η συστηματική συλλεκτική δραστηριότητα ανάγεται ήδη στον 15ο αιώνα, αλλά στον αποκτά κύριο περιεχόμενο από τον 17ο έως το 19ο αιώνα. Οι συστηματικές συλλογές αποτέλεσαν για τους τελευταίους τρεις αιώνες τις κυρίαρχες μορφές συλλεκτικής δραστηριότητας, τόσο εντός όσο και εκτός των μουσείων. Σκοπός τους δεν ήταν να προκαλέσουν το συναίσθημα, αλλά την κατανόηση και τη διεύρυνση του διανοητικού ελέγχου που ασκούσε στον κόσμο¹⁹⁷.

Πρέπει να τονιστεί ότι οι συστηματικές συλλογές δεν λειτουργούν μέσω της συσσώρευσης αντικειμένων, όπως κάνουν οι φετιχιστικές συλλογές, αλλά μέσω της επιλογής παραδειγμάτων που προορίζονται να εκπροσωπήσουν όλα τα άλλα του είδους τους και να ολοκληρώσουν ένα σύνολο, να «γεμίσουν ένα κενό στις συλλογές», όπως υποστηρίζουν πολλοί επιμελητές μουσείων. Μέσω των συλλογών αυτών επιδιώκεται η κατάταξη και ο προσδιορισμός των συλλογών, τοποθετώντας

---

¹⁹⁴ *Id.* 114-118.

¹⁹⁵ Η κατοικία του Φρόιντ δημιουργούσε στους επισκέπτες μεγάλη εντύπωση λόγω της αφθονίας των αντικειμένων που βρίσκονταν μέσα σε αυτή. Σε όλους τους χώρους υπήρχαν γλυπτά, μικροαντικείμενα, βάζα που κάλυπταν σχεδόν τα πάντα (βιβλιοθήκες, ράφια, ντουλάπια). Είναι χαρακτηριστικό το γεγονός ότι πάνω στο γραφείο του υπήρχαν αγαματίδια, καθώς και ένα κινέζικο ειδώλιο στο οποίο κάθε μέρα πριν ξεκινήσει την εργασία του, έλεγε 'καλημέρα'. *Id.* 113.

¹⁹⁶ *Id.* 113.

¹⁹⁷ *Id.* 126.

όρια μεταξύ τους, καθώς και η τοποθέτησή τους σε χρονολογική ή ειδολογική σειρά¹⁹⁸.

Η θεμελιώδης διαφορά μεταξύ των συστηματικών συλλογών και των άλλων δύο μορφών συλλογών έγκειται στο ότι οι συστηματικές εντάσσουν τον θεατή στα δικά τους πλαίσια. Προϋποθέτουν μια αμφίδρομη σχέση μεταξύ της συλλογής, η οποία έχει να πει κάτι δημόσιο (και όχι ιδιωτικό), και του ακροατηρίου, που μπορεί να μάθει ή να διαφωνήσει με κάτι. Επίσης, η συστηματική δραστηριότητα έχει στόχο την επίδειξη και απαιτεί οργανωμένο χώρο για τους ειδολογικούς της συσχετισμούς¹⁹⁹.

Στο σημείο αυτό αξίζει να σημειωθεί πως υπάρχει και ένα άλλο είδος συλλογών/συλλεκτών. Πρόκειται για τους **συλλέκτες – επενδυτές**, οι οποίοι δημιουργούν τις συλλογές τους με οικονομικά κριτήρια. Οι συλλογές αυτές αναφέρονται κυρίως σε πίνακες ζωγραφικής, σε σύγχρονα έργα και λιγότερο σε άλλες μορφές τέχνης, όπως για παράδειγμα τα γλυπτά. Υπάρχουν, ωστόσο, και πελάτες *private banking*, που το ενδιαφέρον τους επικεντρώνεται σε συγκεκριμένες συλλογές.

Έτσι, οι πελάτες αυτοί, σε συνεργασία με τα *private banking*, ψάχνουν άλλους συλλέκτες με αντίστοιχα ενδιαφέροντα σε ολόκληρο τον κόσμο, ενημερώνονται για δημοπρασίες, καθώς και για διαθέσιμα «κομμάτια» διαφόρων οίκων. Συνήθως η κατηγορία των πελατών αυτών δεν ενδιαφέρεται τόσο για τις αποδόσεις της συλλογής της, όσο για την απόκτησή της²⁰⁰. Αυτό έχει ως αποτέλεσμα να μη δίνουν μεγάλη σημασία στον καθορισμό ανώτατης τιμής «χτυπήματος» στις δημοπρασίες -στο βαθμό που το αντέχει η οικονομική τους δυνατότητα²⁰¹ και έχουν την πεποίθηση ότι θα τα ξαναπουλήσουν γρηγορότερα, βγάζοντας περισσότερα χρήματα²⁰².

Πολλοί από τους συλλέκτες βλέπουν τα έργα τέχνης ως έναν καινούργιο τομέα ασφαλούς επένδυσης, με πολύ υψηλούς δείχτες απόδοσης μακροπρόθεσμα²⁰³. Στην κατηγορία αυτή ανήκουν και νεόπλουτοι συλλέκτες, οι οποίοι διακατέχονται από μια

---

¹⁹⁸ *Id.* 130.

¹⁹⁹ *Id.* 130-132.

²⁰⁰ Καλφαγιάν 2002: 31-32. Πουρναρά 2012.

²⁰¹ Λιοντής 2002: 2.

²⁰² Πουρναρά 2012.

²⁰³ Σε γενικές γραμμές σε περιόδους κρίσης τα έργα τέχνης δεν χάνουν φυσικά την αξία τους και αν έχουν αποκτηθεί σε σωστές τιμές μπορούν να λειτουργήσουν καλύτερα από τις μετοχές του χρηματιστηρίου. Καλφαγιάν 2002: 32.

τάση υπέρμετρης προβολής, αγοράζοντας έργα σε πολύ υψηλές τιμές, πολύ πάνω από την αρχική τιμή²⁰⁴.

4.4. Χαρακτηριστικά παραδείγματα συλλεκτών

Έχει γίνει αναφορά στη δημιουργία των πρώτων συλλογών και στην ίδρυση των πρώτων μουσείων. Αξίζει όμως να σημειωθεί, ότι κυρίως από τις αρχές του 20ου αιώνα πολλοί ιδιώτες συλλέκτες προσεγγίζουν μουσεια και προσφέρουν με δωρεές ή κληροδοτήματα τις συλλογές τους στο Ελληνικό Κράτος. Πολλοί από αυτούς τους συλλέκτες προέρχονταν από τη Διασπορά και είχαν έντονο το αίσθημα της εθνικής συνείδησης, της κοινωνικής προσφοράς. Οι συλλογές αυτές αποτέλεσαν τον πυρήνα των εθνικών συλλογών ή συμπλήρωσαν τις ήδη υπάρχουσες²⁰⁵. Με αυτό το σκεπτικό παρατίθενται παραδείγματα συλλεκτών: Συλλογές Μουσείου Μπενάκη, συλλογή Σταθάτου, συλλογή Βλαστού-Σερπιέρη, συλλογή Γ. Κωστάκη, συλλογή Γ. Τσολοζίδη και συλλογές ελληνικών και ξένων τραπεζών.

Στον αντίποδα υπάρχουν και συλλέκτες αδίστακτοι που για να αποκτήσουν μοναδικά αντικείμενα προβαίνουν σε παράνομες πράξεις, διακατεχόμενοι από απληστία²⁰⁶. Δεν είναι λίγες οι περιπτώσεις όπου πραγματοποιήθηκαν μεγάλες κλοπές κατά παραγγελία συλλεκτών, αρχαιοπωλών και οίκων δημοπρασιών. Ενδεικτικό παράδειγμα είναι η κλοπή από την Εθνική Πινακοθήκη τριών έργων (του Πικάσο, του Μοντριάν και του Γκουλιέλμο Κάτσια) το 2012²⁰⁷.

✓ Συλλογές Μουσείου Μπενάκη

Το Μουσείο Μπενάκη ιδρύθηκε το 1930 από τον Αντώνη Μπενάκη (1873-1954), σύμφωνα με τις αρχές των Ιδρυμάτων Ιδιωτικού Δικαίου²⁰⁸. Γεννημένος στην Αλεξάνδρεια της Αιγύπτου, ο «Τρελαντώνης» των παιδικών μας χρόνων, ανέπτυξε από πολύ νωρίς τις συλλεκτικές του δραστηριότητες. Ανατράφηκε μέσα στη ζωντανή ακόμα παράδοση της εποποιίας, που από τα πρώτα μεταεπαναστατικά χρόνια της απελευθερωμένης Ελλάδας εδραιώνεται στο χώρο του παροικιακού Ελληνισμού.

²⁰⁴ Coins Weekly 2011.

²⁰⁵ Κουνελάκη 1996: 2. Κουνελάκη 1999: 25-31.

²⁰⁶ Chase, Chase, Topsey 1988: 56.

²⁰⁷ Γιαννάρου 2012: 23.

²⁰⁸ Κόκκου 2009: 297-301.

Στην Αλεξάνδρεια αρχίζει το σχηματισμό των συλλογών του, ενώ παράλληλα ωριμάζει μέσα του η ιδέα της δωρεάς, που συγκεκριμενοποιείται το 1926, όταν εγκαθίσταται πλέον οριστικά στην Αθήνα. Η προσωπικότητά του είχε έντονα επηρεαστεί από παλιότερες εμπειρίες του, όπως η άμεση επαφή του με τα προβλήματα του Ελληνισμού, συμμετοχή του στον ατυχή ελληνοτουρκικό πόλεμο το 1897 και αργότερα στον νικηφόρο πρώτο βαλκανικό πόλεμο 1912-1913. Ακόμη, η βίωση του ιστορικού δράματος (κυρίως της Μικρασιατικής Καταστροφής) και η συναίσθηση του κοινωνικού χρέους. Τέλος, ο οικογενειακός του δεσμός με τον Ελευθέριο Βενιζέλο και τα οράματα εκείνης της εποχής²⁰⁹.

Το έργο του Α. Μπενάκη είχε από την αρχή μεγάλη απήχηση και ανταπόκριση στο κοινό. Πολλοί γνωστοί συλλέκτες και οικογένειες καταθέτουν στο ίδρυμα πολύτιμα έργα τέχνης, οικογενειακά κειμήλια, σπάνια χειρόγραφα και βιβλία, ιστορία αρχεία, φωτογραφικό υλικό κ.ά. Σημαντικές είναι και οι αγορές του μουσείου, τόσο από Έλληνες ιδιώτες όσο και από το εξωτερικό.

Το Μουσείο Μπενάκη, εκτός από τις μεγάλες συλλογές της Ισλαμικής, Κοπτικής και Κινεζικής Τέχνης, καθώς και των επιμέρους σημαντικών συλλογών Ελληνορωμαϊκών, Βυζαντινών, Μεταβυζαντινών και Νεωτέρων Χρόνων. Την ιδιαιτερότητα της φυσιογνωμίας του προσδιορίζουν μια ειδικευμένη Βιβλιοθήκη και δύο Αρχεία με ιστορικό και φωτογραφικό υλικό. Ο συνολικός αριθμός των αντικειμένων του ιδρύματος ξεπερνά τις 45.000. Σε αυτά προστίθενται 190.000 αρνητικά και φωτογραφίες του Φωτογραφικού Αρχείου, 45.000 τόμοι της Βιβλιοθήκης και 570 μεγάλες αρχειακές μονάδες των Ιστορικών Αρχείων με πάνω από 500.000 έγγραφα²¹⁰.

Παράλληλη με τον εμπλουτισμό των μουσειακών συλλογών του Μουσείου Μπενάκη, υπήρξε και η ανάπτυξη της μουσειακής δραστηριότητας σε πολλούς νέους τομείς. Αξίζει να σημειωθεί ότι για πρώτη φορά καθιερώνεται στην Ελλάδα η δημιουργία εκπαιδευτικών προγραμμάτων καθώς και η συστηματική διοργάνωση περιοδικών εκθέσεων τόσο στο εσωτερικό όσο και στο εξωτερικό. Επίσης, προχωρά στην έκδοση επιστημονικών αναλυτικών καταλόγων όλων των μουσειακών συλλογών. Ακόμη, για την διαχείριση όλων των αντικειμένων του έχει δημιουργήσει

---

²⁰⁹ Δεληβοριάς 1998: 93-94. Κουνελάκη 1999: 18-19.

²¹⁰ Κουνελάκη 1999: 18-24.

και τμήμα συντήρησης για τη διαρκή φροντίδα των έργων τέχνης. Τέλος, οργανώθηκε ένα τμήμα τεκμηριώσεως με ηλεκτρονικούς υπολογιστές²¹¹.

✓ Συλλογή Σταθάτου

Μια από τις μεγαλύτερες συλλέκτριες του 20ου αιώνα υπήρξε η Ελένη Σταθάτου, που γεννήθηκε στην Αλεξάνδρεια το 1887 και πέθανε στην Αθήνα το 1982. Με ένα απίστευτο ένστικτο και πάθος προχώρησε στην αναζήτηση των αντικειμένων της συλλογής της. Τα κριτήρια απόκτησης των αντικειμένων των συλλογών της ήταν υποκειμενικά και είχε μια σπάνια αίσθηση της ποιότητας. Προέβαινε στην αγορά αντικειμένων με σκοπό να χαρεί η ίδια και δεν απέβλεπε ποτέ στην αξία του υλικού κατασκευής ή στην οικονομική επένδυση²¹².

Κατ'αυτόν τον τρόπο διέσωσε από τους αρχαιοκάπηλους πολύτιμους θησαυρούς της αρχαία και νεότερης ελληνικής παραδοσιακής κληρονομιάς διασκορπισμένους στην αγορά. Ταυτόχρονα όμως φρόντισε για τη συγκέντρωση και το συσχετισμό σπάνιων ευρημάτων με κοινή προέλευση, καθώς και για τη μελέτη και δημοσίευσή τους από έγκριτους επιστήμονες²¹³.

Η προσφορά της ως προς τη μουσειακή αξία των αντικειμένων και των ολοκληρωμένων συλλογών είναι μεγάλη, διότι συμβάλλουν στον εμπλουτισμό του μουσειακού υλικού του Μουσείου Μπενάκη με σημαντικά έργα. Οι συλλεκτικές της δραστηριότητες καλύπτουν ένα μεγάλο φάσμα συλλογών: κοσμηματοτεχνίας, μεταλλοτεχνίας, συλλογές εικόνων, καθώς και ένα μοναδικό ξυλόγλυπτο δωμάτιο υποδοχής από την Κοζάνη. Νοιώθει από πολύ νωρίς την επιθυμία να παραμείνουν οι θησαυροί της στην Ελλάδα. Επίσης, αναπτύσσεται έντονα η ιδέα της προσφοράς προς το κοινωνικό σύνολο και δωρίζει «εν ζωή» τις συλλογές της τόσο στο Μουσείο Μπενάκη όσο και στο Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο και στη Γενναδείο Βιβλιοθήκη²¹⁴.

Η συλλογή Σταθάτου εκτίθεται στην αίθουσα 42, στο ισόγειο του Εθνικού Αρχαιολογικού Μουσείου, και συμπληρώνει τις μόνιμες εκθέσεις του. Το 1957 παραδόθηκε από την ίδια τη συλλέκτρια μια συλλογή από 971 αρχαιότητες που καλύπτουν ένα διάστημα από την 5η χιλιετία π.Χ. έως και τους μεταβυζαντινούς

²¹¹ Δεληβοριάς, Φωτόπουλος 1997: 15-37. Δεληβοριάς 1998: 93-95.

²¹² Κουνελάκη 1999: 20.

²¹³ Ζώση 2010: 62.

²¹⁴ Κουνελάκη 1999: 20. Ζώση 2010: 62-65.

χρόνους. Μάλιστα, μετά από μερικούς μήνες, εγκαινιάστηκε η έκθεσή της μετά από επιμέλεια της ίδιας²¹⁵.

✓ **Συλλογή Βλαστού-Σερπιέρη²¹⁶**

Ο Μιχαήλ Π. Βλαστός (1874-1936) υπήρξε Έλληνας της Διασποράς και έζησε σε διάφορα μέρη του κόσμου. Προερχόταν από αστική οικογένεια, με ιδιαίτερη μόρφωση. Υπήρξε συλλέκτης κυρίως αρχαιοτήτων και νομισμάτων. Συνεργάστηκε με αρχαιοπώλες για να αποκτήσει τις συλλογές του, με σκοπό να μην μεταφερθούν αρχαιότητες στο εξωτερικό. Αυτό που ξεχωρίζει τον Βλαστό από άλλους συλλέκτες είναι ότι προχώρησε στη μεθοδική κατάταξη της συλλογής του και τη δημοσίευση πολλών νομισματικών μελετών. Το 1988 δόθηκε η συλλογή του στο Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο από την οικογένειά του, η οποία απαρτίζεται από 451 αρχαιότητες, που καλύπτουν χρονικά μια περίοδο από το 3000 π.Χ. έως και τον 3ο αιώνα π.Χ.

✓ **Συλλογή Γ. Κωστάκη**

Ο συλλέκτης Γιώργος Κωστάκης ανήκει στους ανθρώπους εκείνους που είχαν το χάρισμα της ορθής κρίσης και της σωστής επιλογής. Σε μια περίοδο απόλυτης κυριαρχίας του σοσιαλιστικού ρεαλισμού, ο Κωστάκης αγόραζε αυτό που οι άλλοι περιφρονούσαν, με αποτέλεσμα σήμερα η συλλογή του να είναι από τις σημαντικότερες στον κόσμο στο είδος της²¹⁷. Γεννήθηκε στη Μόσχα το 1913, όπου έζησε το μεγαλύτερο μέρος της ζωής του. Εργάστηκε ως οδηγός στην Ελληνική πρεσβεία μέχρι το 1940 και στη συνέχεια ως επικεφαλής του τοπικού προσωπικού της Καναδικής πρεσβείας. Στα πλαίσια των επαγγελματικών του καθηκόντων συνόδευε ξένους διπλωμάτες στις επισκέψεις τους σε παλαιοπωλεία και χώρους τέχνης.

Χωρίς να έχει ιδιαίτερη καλλιτεχνική παιδεία και επαφή με τη μοντέρνα τέχνη, εντυπωσιάστηκε όταν αντίκρισε το 1946 ένα πίνακα της Olga Rozanova. Άρχισε να ενδιαφέρεται για τη ρωσική τέχνη των αρχών του 20ού αιώνα και ήρθε σε επαφή με τις οικογένειες των καλλιτεχνών από τους οποίους αγόραζε τα έργα. Ο Κωστάκης συνέχισε για τρεις τουλάχιστον δεκαετίες τη συγκέντρωση των έργων, σχηματίζοντας

---

²¹⁵ Ζώση 2010: 62.

²¹⁶ Γκαδόλου, Καββαδίας 2010: 102-103.

²¹⁷ Κουνελάκη 1996: 2.

έτσι μία περίφημη συλλογή, η οποία διέσωσε από την καταστροφή ένα σημαντικό τμήμα της μοντέρνας ευρωπαϊκής τέχνης εφόσον το σταλινικό καθεστώς είχε θέσει σε απαγόρευση τα έργα της ρωσικής πρωτοπορίας, επιβάλλοντας στην τέχνη το δόγμα του σοσιαλιστικού ρεαλισμού²¹⁸.

Η συλλογή Κωστάκη απαρτίζεται από 1275 έργα τέχνης: πίνακες ζωγραφικής, σχέδια, κατασκευές, κεραμικά σημαντικών καλλιτεχνών της ρωσικής πρωτοπορίας όπως οι Kazimir Malevich, Vasilii Kandinsky, Liubov Popova, Vladimir Tatlin, Aleksandr Rodchenko, Ivan Kliun, Solomon Nikritin, Olga Rozanova, Varvara Stepanova, Nadezhda Udaltsova, Mikhail Matiushin, Gustav Klutsis. Η συλλογή του είναι αντιπροσωπευτική όλων των ρευμάτων και των τάσεων της ρωσικής πρωτοπορίας, μίας από τις πιο ενδιαφέρουσες περιόδους της παγκόσμιας τέχνης που άνθισε στις τρεις πρώτες δεκαετίες του 20ού αιώνα²¹⁹.

Η αγορά της Συλλογής Κωστάκη έγινε από το ελληνικό δημόσιο το Μάρτιο του 2000 και στεγάστηκε στο νεοϊδρυθέν τότε Κρατικό Μουσείο Σύγχρονης Τέχνης, το οποίο βρίσκεται στη βορειοανατολική πτέρυγα του συγκροτήματος της Μονής Λαζαριστών, στη Σταυρούπολη Θεσσαλονίκης. Η συμφωνία υπογράφηκε ανάμεσα στην οικογένεια Κωστάκη και στη διοίκηση του Μουσείου, αφού προηγήθηκε η σύσταση διεθνούς επιτροπής ειδικών, η οποία εκτίμησε την οικονομική και καλλιτεχνική αξία της συλλογής, αφού πρώτα τόνισε την αυθεντικότητα και τη μοναδικότητά της.

✓ Συλλογή Γ. Τσολοζίδη²²⁰

Ο Γ. Τσολοζίδης από το Κάιρο της Αιγύπτου ήταν ένας παθιασμένος συλλέκτης. Στην κατοχή του περιλαμβάνονται ελληνικές, αιγυπτιακές και κοπτικές αρχαιότητες. Με την εγκατάστασή του στην Ελλάδα απέκτησε νόμιμη άδεια συλλέκτη και προσπάθησε να αποκομίσει τις απαραίτητες γνώσεις για τη συντήρηση των αντικειμένων της συλλογής του. Ο ίδιος λέει: «Είναι ασύλληπτο πόσο πολλαπλασιάζονται οι συγκινήσεις του συλλέκτη κάθε φορά που διαπιστώνει ότι μπορεί με τα χέρια του να διορθώσει, να αποκαταστήσει και να ξαναζωντανέψει το αγαπημένο του εύρημα. Έπρεπε βέβαια να φροντίσω τη διατήρησή τους για να

²¹⁸ Κουνελάκη 1996: 4. Πουρναρά 2013.

²¹⁹ Τσαντσάνογλου 2012: 13.

²²⁰ Συλλογή Τσολοζίδη 2010.

μπορούν να τα απολαύσουν και άλλοι στο μέλλον, αφού ποτέ δεν πίστεψα ότι μου ανήκουν αποκλειστικά, αυτά που αποτελούν την πολιτιστική μας κληρονομιά».

Η συλλογή του Γεωργίου Τσολοζίδη αριθμεί περί τα 3000 αντικείμενα. Η συλλογή, χάρη στην ειδολογική και χρονολογική ποικιλία της και στη αντιπροσωπευτικότητά της σε έργα όλων των περιόδων, παρουσιάστηκε για πρώτη φορά το 1994 στο Παλαιό Αρχαιολογικό Μουσείο της Θεσσαλονίκης, προσφέροντας ένα πανόραμα των επιτευγμάτων και των κατακτήσεων της Ελληνικής τέχνης από την αρχαιότερη νεολιθική περίοδο (6000-5200 π.Χ.), στην αυγή της Ελληνικής κλασικής τέχνης, έως την ύστερη μεταβυζαντινή περίοδο (19ος αιώνας), στις απαρχές του νεοελληνικού μας βίου.

✓ Συλλογές ελληνικών και ξένων τραπεζών²²¹

Οι τράπεζες, τα «ευαγή» αυτά ιδρύματα, στο πέρασμα του χρόνου εκτός από τις οικονομίες μας, συνέλεξαν και συλλέγουν έργα Τέχνης. Η δραστηριότητα αυτή φαίνεται να διαφοροποιείται ανά περίπτωση και να επηρεάζεται τόσο από την πολιτική της κάθε τράπεζας απέναντι στη συλλογή έργων τέχνης όσο και α) από τις κοινωνικές συνθήκες της κάθε εποχής, β) από την προσωπικότητα του εκάστοτε διευθυντή (για την Ελλάδα), γ) από την οικονομική ευρωστία της κάθε τράπεζας, δ) την αποστολή της, αλλά και ε) την ιστορική εξέλιξη της ίδιας της Τέχνης. Η συλλεκτική δραστηριότητα των τραπεζών υποκρύπτει εν μέρει την προσπάθειά τους να «επιστρέφουν» τις οφειλές τους στην κοινωνία. Η συλλεκτική διαδρομή των ελληνικών τραπεζών είναι σύγχρονη της δημιουργίας του Ελληνικού Κράτους και της ανάδυσης της αστικής τάξης.

Στην επιλογή των έργων παρατηρείται επιφύλαξη απέναντι στην πρωτοπορία, και μια συγκατάθεση στην αγορά έργων ακαδημαϊκού χαρακτήρα. Ακόμη, τα ιδρύματα αυτά σε χαλεπούς και δύσκολους καιρούς όπως οι πόλεμοι, στήριζαν οικονομικά τους καλλιτέχνες, αγοράζοντας έργα τους²²².

Η **Εθνική τράπεζα** (1841) ιδρύθηκε με τη συνδρομή του Ελβετού φιλέλληνα και τραπεζίτη Ιωάννη-Γαβριήλ Ευνάρδου και του Γεωργίου Σταύρου. Συγχρόνως με την προσπάθειά της να εισέλθει στην χρηματοπιστωτική αγορά, ξεκίνησε και τη συλλεκτική δραστηριότητά της. Έτσι διαθέτει μια συλλογή που απαρτίζεται από

²²¹ Καραγιάννη 2010.

²²² Πουρναρά 2013.

1.300 πρωτότυπα έργα ζωγράφων, γλυπτών και χαρακτών του 19ου και 20ου αιώνα. Ο πυρήνας της συλλογής απαρτίστηκε από εκπροσώπους της Σχολής του Μονάχου (Λύτρας, Βολονάκης, Γύζης) και στη συνέχεια εμπλουτίστηκε με έργα της γενιάς του '30 και εκτείνεται μέχρι τον Β΄ παγκόσμιο Πόλεμο. Μέρος της εκτίθεται σε χώρο της Τράπεζας και είναι ανοιχτή για το κοινό.

Η **τράπεζα της Ελλάδος** (1928), συνέδεσε τη σύσταση της συλλογής της με την οικοδόμηση και τον καλλωπισμό του μεγάρου της οδού Πανεπιστημίου. Διαθέτει έναν μεγάλο αριθμό έργων που περιλαμβάνει τις περισσότερες περιόδους της νεοελληνικής ζωγραφικής από το μέσον του 19ου αιώνα έως το τέλος του 20ου, ορισμένες δε, με ιδιαίτερη πυκνότητα. Η συλλογή έδωσε βάρος στους εκπροσώπους της Σχολής του Μονάχου επειδή αυτοί κρίθηκαν ως θεμελιωτές της Νεοελληνικής Τέχνης.

Η συγκρότηση της συλλογής διαμορφώθηκε και επηρεάστηκε κατά πολύ από τους διευθυντές της και χαρακτηρίζεται από συντηρητισμό ως προς την θεματογραφία. Προτιμήθηκαν θέματα ιστορικά και μυθολογικά, τοπία, περιορισμένες προσωπογραφίες και αποκλείστηκαν σχεδόν τα γυμνά. Το 2002 στοιχειοθετήθηκε ένα *corpus* έργων και εμπλουτίστηκε ανάλογα με τις ελλείψεις της. Η θέαση μέρους της συλλογής είναι δυνατή online μέσω ενός εικονικού μουσείου που υλοποίησε η τράπεζα, χωρίς δυστυχώς αποτελέσματα αντάξια ενός τέτοιου φορέα. Έργα της συλλογής τοποθετούνται επίσης στις υπηρεσίες και τα καταστήματα των τραπεζών.

Η **Alpha Bank** έχει μια συλλογή από 4.000 έργα που προέρχονται από αγορές, δωρεές και από τη συγχώνευσή της με άλλες τράπεζες. Τα έργα αυτά αντιπροσωπεύουν τη νεοελληνική Τέχνη από το 1880 μέχρι σήμερα. Εκθέσεις στην Ελλάδα και την Κύπρο πραγματοποιούνται συχνά από το 2005 οπότε η συλλογή πρωτοπαρουσιάστηκε στο μουσείο Μπενάκη.

Η Νομισματική Συλλογή της Alpha Bank χαρακτηρίζεται ως μία από τις σημαντικότερες συλλογές διεθνώς. Αριθμεί περισσότερα από 10.000 νομίσματα από τον αρχαίο ελληνικό κόσμο. Ανάμεσά τους ξεχωρίζουν πολύ σπάνια κομμάτια, μοναδικά δείγματα της αρχαίας σφραγιστικής. Τα χρονικά όριά της εκτείνονται από τα τέλη του 7ου αιώνα π.Χ. έως τον 3ο αιώνα μ.Χ. Στη Συλλογή περιλαμβάνονται και ορισμένα ρωμαϊκά και βυζαντινά νομίσματα. Με πρωταρχικό στόχο να αναδείξει την έκταση, τη διάδοση και την επιρροή του ελληνικού πολιτισμού στον αρχαίο κόσμο, η

Συλλογή οργανώνει εκθέσεις, διαλέξεις και εκπαιδευτικά προγράμματα, συμμετέχει σε επιστημονικά συμπόσια και διεθνή συνέδρια και δημοσιεύει σχετικές εκδόσεις²²³.

Η συλλεκτική δραστηριότητα των τραπεζών εκτός Ελλάδος παρουσιάζεται ενδεικτικά μέσω δύο ευρωπαϊκών τραπεζικών ιδρυμάτων, τα οποία συλλέγουν για διαφορετικούς λόγους, αλλά και τα δύο προωθούν την τέχνη και τους καλλιτέχνες. Οι ευρωπαϊκές τράπεζες παρουσιάζουν μεγαλύτερη εξωστρέφεια, με διαρκή στήριξη των καλλιτεχνών μέσω προγραμμάτων και εκθέσεων, καθώς και με την ίδρυση μουσείων με σκοπό την ακόμη μεγαλύτερη θέαση των συλλογών, αντίθετα με τις συλλογές των ελληνικών τραπεζικών καταστημάτων.

Η **Deutsche Bank** (1870) με έδρα τη Γερμανία αναγνώρισε την πολιτιστική συμμετοχή της ως ένα ουσιαστικό στοιχείο της εμπορικής και κοινωνικής της ευθύνης. Πρόκειται για τη μεγαλύτερη εταιρική συλλογή έργων τέχνης σε ολόκληρο τον κόσμο, που σήμερα αριθμεί πάνω από 56.000 έργα τέχνης με μεγαλύτερη έμφαση στα σύγχρονα έργα σε χαρτί. Το 1997 συνεργάστηκε με τον οργανισμό *Guggenheim* για τη δημιουργία μουσείου-δορυφόρου στο Βερολίνο, το οποίο στηρίζεται οικονομικά από κεφάλαια της τράπεζας και φιλοξενεί εκθέσεις των συλλογών και των δύο εταίρων, δίνοντας βήμα και σε νέους καλλιτέχνες.

Η **Erste Bank**, που έχει έδρα την Τσεχία και δραστηριοποιείται στην κεντρική, ανατολική και νοτιοανατολική Ευρώπη, διατηρεί τη συλλογή της ως «αποστολή». Καλύπτει ένα κενό που εκτιμά ότι υπάρχει στην αγορά μιας ορισμένης χρονικής περιόδου και προσπαθεί να αποτυπώσει την εξέλιξη της Τέχνης μετά την εγκαθίδρυση των κομμουνιστικών καθεστώτων, αλλά και τις επιρροές που έχει ασκήσει και δεχθεί η τέχνη τα χρόνια αυτά..

---

²²³ Νομισματική συλλογή Alpha Bank. <http://www.alphanumismatics.gr/collection.aspx>, τελευταίος έλεγχος 13/6/2013.

ΕΠΙΛΟΓΟΣ – ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Τί είναι τελικά ο συλλέκτης; Ένας παθιασμένος ατομικιστής; Κάποιος που προπορεύεται του καιρού του και αγοράζει έργα των οποίων η αξία στην πραγματικότητα εκτιμάται αργότερα; Και ποιοι άραγε είναι οι βασικοί άξονες αυτού του πάθους που οδηγεί στο συλλέγειν; Αδύνατον, κατά μια άποψη, να ανιχνευθούν τα κίνητρα του συλλέγειν, δεδομένου ότι πρόκειται για πάθος που μοιράζονται προσωπικότητες πολύ διαφορετικές μεταξύ τους και άρα δεν είναι δυνατόν να προσδιορισθεί ένας συγκεκριμένος κοινωνιολογικός - πολιτιστικός τύπος συλλέκτη²²⁴. Και φυσικά, καθοριστικός παράγοντας της «αξίας» κάθε συλλογής είναι η προσωπικότητα του κάθε συλλέκτη.

Κοινά στοιχεία μπορούν να εντοπισθούν ίσως μόνο στο πάθος αυτό για τη συσσώρευση έργων τέχνης και το οποίο είναι η ειδοποιός διαφορά μεταξύ του συλλέκτη-εραστή της τέχνης και του κατά όνομα συλλέκτη, ωστόσο στην πραγματικότητα επενδυτή-κερδοσκόπου, όπως ονομάστηκε ο χαρακτηριστικός τύπος του αγοραστή έργων τέχνης στις αρχές της δεκαετίας του '90, όταν οι τιμές, ιδιαίτερος πινάκων, ανέρχονταν σε δημοπρασίες σε ιλιγγιώδη ποσά²²⁵. Ο πραγματικός συλλέκτης αποποιείται οποιαδήποτε λειτουργία του έργου τέχνης ως συμβόλου κοινωνικής θέσεως.

Η ανάγκη του συλλέγειν, εξάλλου, δεν έχει καμία σχέση με την επιθυμία χρησιμοποίησεως των έργων τέχνης ως διακοσμητικών στοιχείων. Φαίνεται πως είναι σωστή η σκέψη ότι ο συλλέκτης ονειρεύεται και τον εαυτό του ως μοναδικό δημιουργό, μόνο που, όχι σπάνια, η δική του φαντασία μπορεί να ανταγωνίζεται τη φαντασία των καλλιτεχνών, που τους οδήγησε στη δημιουργία των έργων τους και τα οποία αποκτά ο συλλέκτης²²⁶. Υπέρ του συλλέγειν προβάλλεται ότι μπορεί να είναι αυτό θετικό και δημιουργικό. Μπορεί να οδηγήσει το συλλέκτη σε άγνωστες και ανεξερεύνητες περιοχές. Ότι μπορεί να διανοίξει νέα πεδία μελέτης και νέες προσεγγίσεις, αφού κατά βάση ο συλλέκτης διακρίνεται για έναν εκλεκτικισμό γενναιόδωρο και ανοικτό προς άλλους πολιτισμούς²²⁷.

---

²²⁴ Κούρια 2002: 3. Πουρναρά 2011β. Fricke 2012.

²²⁵ Πουρναρά 2009.

²²⁶ Πουρναρά 2013.

²²⁷ Κούρια 2002: 3.

Υποστηρίζουν πολλοί ότι τα κίνητρα δεν είναι πάντα τα ίδια. Μπορεί να είναι η πραγματική αγάπη για το αισθητικά ωραίο, μπορεί να είναι όμως και η επιθυμία επιδείξεως ή μόδας. Όμως, όπως και να έχει, το αποτέλεσμα είναι που μετράει: η ίδια η συλλογή. Πολλοί συλλέκτες υποστηρίζουν ότι αυτοί μόνον είναι ικανοί να δημιουργήσουν πραγματικές συλλογές και όχι οι επιστήμονες και οι επιμελητές που εργάζονται για ένα μουσείο, και ο λόγος που προβάλλουν σχετικά είναι ο εξής: η απόκτηση έργων τέχνης από ένα μουσείο προϋποθέτει συγκεκριμένη οργάνωση, έγκριση από επιτροπές και διοικητικά συμβούλια και, άρα, πληθώρα απόψεων που θα πρέπει να σταθμίζονται με περίσκεψη και όσο το δυνατόν χωρίς να υπεισέρχονται συμφέροντα και αντιζηλίες. Άρα, σύμφωνα με την ανωτέρω άποψη, η απόκτηση έργων τέχνης από ένα μουσείο δεν εμφορείται από το πάθος του συλλέκτη²²⁸.

Είναι αλήθεια πως η βασική διαφορά ιδιωτικών και δημοσίων συλλογών, είναι ότι οι τελευταίες είναι καταρχήν μη εκποιήσιμες. Στο γεγονός αυτό οφείλεται και το ότι δεν είναι εύκολο να διορθωθεί ένα «λάθος», ή, όπως λέγεται, αυτός είναι ο λόγος που καθιστά καθοριστικό για την ιστορία της αισθητικής, το «δικαίωμα στο λάθος». Όμως δεν πρέπει να παραβλέπεται και η δυνατότητα της επικαιροποίησης των επιλογών των Κρατικών Μουσείων, σύμφωνα με τις τρέχουσες συλλεκτικές συνήθειες ή επιλογές, ιδιαίτερα στη συλλογή αντικειμένων σύγχρονης τέχνης. Η τέχνη δεν είναι δυνατόν να ζήσει απομονωμένη μέσα στους τοίχους των μουσείων. Ως εκ τούτου, η σχέση δημοσίων μουσείων και ιδιωτικών συλλογών είναι πολύ στενή, εκτός των άλλων, διότι πολλά μουσεία βασίσθηκαν και οργανώθηκαν γύρω από ιδιωτικές συλλογές, ιδιαίτερα από τις αρχές της δεκαετίας του '80.

Η ιστορία της τέχνης είναι μια συνεχής απόδειξη του γεγονότος πως έργα τέχνης που είναι αδιάφορα για την αγορά σε μια δεδομένη χρονική περίοδο, μπορεί αργότερα να καταστούν ανεκτίμητα. Είναι βέβαια σαφές, ότι η αξία ενός έργου τέχνης δεν μπορεί να υπολογισθεί πρωτευτόντος με την οικονομική του αξία στη σύγχρονη αγορά. Η δημιουργία των μουσείων τροποποίησε την πορεία της καλλιτεχνικής δημιουργίας, απελευθερώνοντας την τέχνη από την αρχιτεκτονική: οι καλλιτέχνες, αντί να δημιουργούν έργα κατά παραγγελίες ιδιωτών, άρχισαν να δημιουργούν κατά

---

²²⁸ Chase, Chase, Topsey 1988: 58-60, 87.

παραγγελίες των δημοσίων μουσείων ή γκαλερί ή ιδιωτών συλλεκτών²²⁹. Κατά αυτόν τον τρόπο ενισχύθηκε η οικουμενική διάσταση της τέχνης.

Μια ανεξέλεγκτη κυκλοφορία των έργων τέχνης είναι δυνατόν να έχει απρόβλεπτα και ανεπιθύμητα αποτελέσματα. Επιρρίπτεται στην ιδιαίτερα μεγάλη ανάπτυξη των τελευταίων ετών της αγοράς έργων τέχνης ότι τα κινητά υλικά πολιτιστικά αγαθά - κατηγορία ευρύτερη αυτής των έργων τέχνης - έχουν καταστεί απλά εμπορεύματα, υποκείμενα σε χρηματιστηριακούς υπολογισμούς. Ότι αποτελούν μια σίγουρη επένδυση σε περιόδους κρίσεως και πληθωρισμού και ότι προσφέρονται για ταχείες και διακριτικές μεταβιβάσεις. Συνέπεια αυτών είναι η αύξηση της ζήτησεως και αντίστοιχα των τιμών. Παρατηρείται ότι η εξέλιξη αυτή, ιδιαίτερα όσον αφορά στη διεθνή κυκλοφορία των πολιτιστικών αγαθών, δεν θα ήταν αφεαυτής καταδικάσιμη αν ευνοούσε μια διεθνή πολιτιστική ανταλλαγή και έναν αμοιβαίο πολιτιστικό πλουτισμό των λαών. Δεν συμβαίνει όμως αυτό, δεδομένου ότι πλέον η διεθνής κυκλοφορία των πολιτιστικών αγαθών, γίνεται προς μία μόνο κατεύθυνση, δηλαδή από τα πλούσια σε πολιτιστικά αγαθά κράτη σε ορισμένα κράτη πλούσια σε οικονομικούς πόρους²³⁰.

Από την άλλη πλευρά, υποστηρίζεται ότι βασικό συμπέρασμα της οικονομικής αναλύσεως είναι πως το εκούσιο εμπόριο έργων τέχνης έχει πλεονεκτήματα για όλους όσους αφορά, όχι όμως απαραίτητα και για την κοινωνία ως σύνολο. Η μεγάλη επιθυμία αποκτήσεώς τους από ιδιώτες επενδυτές και από μουσεία, όπως αναφέρθηκε, αυξάνει τη ζήτηση και το τελευταίο γεγονός δημιουργεί κίνητρα για κλοπή των αντικειμένων αυτών²³¹.

Η κλοπή δεν επηρεάζει άμεσα τις τιμές, όμως υπάρχουν τρεις έμμεσες συνέπειες που βλάπτουν την αποτελεσματικότητα του συστήματος τιμών στο εμπόριο τέχνης, εσωτερικό και διεθνές: α) Κατά τη διαδικασία της κλοπής, τα έργα τέχνης φθείρονται, και αυτό συμβαίνει περισσότερο στους αρχαιολογικούς χώρους παρά στα μουσεία ή στις εκκλησίες. β) Επειδή ο κίνδυνος της κλοπής είναι μεγάλος, ξοδεύονται περισσότερα χρήματα για προστατευτικά μέτρα, με συνέπεια να μειώνεται το καθαρό κέρδος των φίλων της τέχνης, αφού, αφενός τα μουσεία γίνονται λιγότερο προσιτά, οι ώρες εισόδου του κοινού μειώνονται και τα έργα τέχνης εκθέτονται κατά τρόπο που δυσκολεύει τη θέασή τους, και αφετέρου αυξάνονται η τιμή εισόδου και οι φόροι

---

²²⁹ Πουρναρά 2013.

²³⁰ Οικονόμου 2003: 30.

²³¹ Chase, Chase, Topsey 1988: 56.

λόγω του κόστους των προστατευτικών μέτρων. γ) Η αύξηση των τιμών δίνει μεγαλύτερα κίνητρα για την κατασκευή πλαστών και απομιμήσεων, γεγονός το οποίο με τη σειρά του προκαλεί αβεβαιότητα στην αγορά τέχνης²³².

Το ζήτημα αυτό της κλοπής έργων τέχνης, αλλά και όλων των πολιτιστικών αγαθών συμπεριλαμβανομένων και των αρχαιολογικών ευρημάτων, αποτελεί ένα από τα σημαντικότερα ζητήματα της διεθνούς διακινήσεως παρανόμων πολιτιστικών αγαθών και από τις βασικότερες επικρίσεις κατά των ιδιωτών συλλεκτών, αλλά κάποιες φορές και των μουσείων. Θεμελιώδης διαφορά των αρχαιολογικών ευρημάτων από τα άλλα αντικείμενα τέχνης είναι ότι τα αρχαιολογικά ευρήματα είναι μεν έργα τέχνης που μπορεί να θαυμάσει κάποιος σε μουσεία ή να αποκτήσει ο ιδιώτης συλλέκτης, αλλά, επίσης και αντικείμενα που προέρχονται άμεσα από το έδαφος. Κατά συνέπεια, είναι αδύνατον να καθορισθούν και να καταταχθούν πριν να βρεθούν²³³.

Και εδώ ανακύπτει το μεγάλο ζήτημα της τυχαίας ή μη ανευρέσεώς τους, της παράνομης ή νόμιμης ανασκαφής με στόχο την ανεύρεσή τους. Επιρρίπτεται, έτσι, η κατηγορία στους συλλέκτες, ιδιαιτέρως στους πλουσίους ότι, μαζί με τους αρχηγούς των ομάδων λαθρανασκαφών, αποτελούν τη μία από τις τρεις ομάδες υπευθύνων για την καταστροφή των αρχαιολογικών τόπων (οι άλλες δύο ομάδες είναι οι τυμβωρύχοι και οι έμποροι αρχαίων αντικειμένων - μερικοί από τους τελευταίους χρηματοδοτούν και τις ανασκαφές)²³⁴. Τους προσάπτουν ότι αρνούνται πως τα στοιχεία που πλαισιώνουν την έρευνα είναι απαραίτητα, δηλαδή τις αναγκαίες εκείνες πληροφορίες για την προέλευση των αντικειμένων, με αποτέλεσμα οι πληροφορίες που παρέχουν για παλαιούς πολιτισμούς να είναι αμφισβητήσιμες και υποκειμενικές. Ακραία έκφανση της μομφής προς τους αποκτώντες αντικείμενα παρανόμως, καταστρέφοντας το πλαίσιό τους, που θα μπορούσε να τους δια φωτίσει και συγκεντρώνοντάς τα λίγο πολύ αυθαίρετα μέσα σε μια βιτρίνα, έστω πολυτελή, είναι ότι αποτελούν αυτά ναυάγια βουβά μιας ιστορίας βυθισμένης για πάντα, κατατασσόμενα στην κατηγορία των «παραδόξων» ή των έργων τέχνης για να ικανοποιήσουν μοναχικές ευχαριστήσεις και στείρες μαιτιοδοξίες²³⁵.

Οι συλλέκτες όμως απορρίπτουν την κατηγορία ότι συμβάλλουν στην καταστροφή των πολιτιστικών δεδομένων, υποστηρίζοντας αντίθετα ότι διασώζουν

---

²³² *Id.* 60, 87.

²³³ *Id.* 60.

²³⁴ *Id.* 56.

²³⁵ Βλ. Κεφ. 3.

πράγματα που αλλιώς θα καταστρέφονταν. Αυτό είναι και το επιχείρημα όσων αντιτίθενται στη θέσπιση προστατευτικών νόμων για την πολιτιστική ιδιοκτησία σε κράτη ανεπτυγμένα, λέγοντας ότι η ανικανότητα ή η απροθυμία των υπολοίπων κρατών (ιδιαίτερα χωρών που βρίσκονται σε πολεμική σύρραξη ή επικρατεί πολιτική αστάθεια όπως Συρία, Αίγυπτος, Αφγανιστάν, Ιράκ) να προστατέψουν τα πολιτιστικά τους αγαθά καθιστούν απολύτως σεβαστή τη διατήρηση των αγαθών αυτών από τους συλλέκτες²³⁶. Όμως, η στάση αυτή μάλλον προδίδει έναν πατερναλισμό, που μπορεί να δείχνει ένα ενδιαφέρον για τα πολιτιστικά αγαθά, αλλά συγχρόνως και μια έλλειψη σεβασμού για τα κράτη αυτά. Άλλωστε η αλήθεια είναι ότι μια συλλογή που δημιουργείται και εμπλουτίζεται χωρίς επιστημονική επικουρία είναι καταστροφική για τα πολιτιστικά αγαθά.

Αντιτάσσεται από τους συλλέκτες στις ανωτέρω επικρίσεις ότι ο αρχαιολόγος και ο συλλέκτης έχουν ξεκινήσει για το ίδιο ταξίδι. Ότι η διαφορά τους είναι πως ο μεν αρχαιολόγος έχει άμεση επαφή με την γη, ενώ ο συλλέκτης διασώζει ό,τι οι άλλοι έχουν ανακαλύψει και το διαφυλάσσει για τις μέλλουσες γενεές²³⁷. Γεγονός είναι ότι, αν ο ιδιώτης συλλέκτης επιτύχει να εκθέσει σε μουσείο αρχαιότητες η πηγή των οποίων δεν αναφέρεται, η συλλογή αποκτά επιπλέον αξία και αυτό θα αποτελέσει πλεονέκτημα αν στο μέλλον ο συλλέκτης θελήσει να τις πουλήσει ή να τις δωρίσει στο κράτος με αντάλλαγμα έκπτωση από φόρο.

Το ελπιδοφόρο είναι πως, παρά την απαισιόδοξη θέση πολλών ότι η «ληηλασία» των πολιτιστικών αγαθών έχει περάσει στα ήθη, έχουν ενισχυθεί και οι φωνές διαμαρτυρίας των ασχολουμένων με την ανεύρεση και προστασία τους είτε είναι αυτοί αρχαιολόγοι είτε επιμελητές μουσείων είτε ιδιώτες συλλέκτες, ώστε να θέτουν πλέον τα μουσεία ως όρο βασικό για την απόκτηση πολιτιστικών αγαθών τη γνώση νόμιμης προελεύσεώς τους²³⁸.

Το απαισιόδοξο είναι ότι πολλά κράτη σε δεινή οικονομική θέση απογυμνώνονται από τους πολιτιστικούς τους θησαυρούς, αφού η ανέχεια εύκολα αλλοτριώνει τα ήθη, επιτρέποντας μέχρι και την ιερόσυλη αφαίρεση πολυτίμων εικόνων από εκκλησίες - πολύ συχνό φαινόμενο - και αποβλέποντας στο κέρδος που θα τους αποφέρει η σίγουρη διοχέτευση, άμεση ή μέσω των εμπορών, κυρίως σε

²³⁶ Κούρια 2002: 3. Brodie, Apostolidis 2007: 54-57.

²³⁷ Chase, Chase, Topsey 1988: 60, 87.

²³⁸ Brodie, Doole, Watson 2000: 10-18, 51.

συλλέκτες, συχνά του είδους που προκαλεί τις παράλογες υπέρμετρες ανατιμήσεις των έργων τέχνης στο εμπόριο, δηλαδή των νεόπλουτων επενδυτών²³⁹.

Αξίζει να σημειωθεί ότι η εξέλιξη του αρχαιολογικού νόμου στην Ελλάδα ξεκίνησε από την ίδρυση του ελληνικού κράτους το 1830 και πέρασε από διάφορα στάδια, έως ότου φτάσει στον ισχύοντα νόμο του 3028/2002. Οι πρώτοι νόμοι του 1834 και του 1899 Ν. ΒΧΜΣΤ' (2646) είχαν πολλές ασάφειες, όσον αφορά στην κυριότητα και στη δημιουργία συλλογών, με αποτέλεσμα να προκύπτουν προβλήματα παρερμηνείας και αρχαιοκαπηλίας.

Το 1932 έγινε η τρίτη σημαντική μεταβολή στην αρχαιολογική νομοθεσία με τον κωδικοποιημένο νόμο 5351/1932, κυρίως λόγω των παρεμβάσεων των συλλεκτών στην τότε κυβέρνηση. Σε αυτό το νόμο, πέρα των άλλων διατάξεων που ορίζονται, συγκεκριμενοποιούνται οι όροι δημιουργίας/ απόκτησης μιας συλλογής, οι προϋποθέσεις, τα δικαιώματα και οι υποχρεώσεις απέναντι στο ελληνικό κράτος. Επίσης, ορίζονται στα άρθρα 54-56 η χορήγηση άδειας για εμπορία αρχαίων. Ιδιαίτερα σημαντικό είναι το άρθρο 53, το οποίο έχει σχέση με την πώληση «αχρήστων αρχαιοτήτων». Πρόκειται για κατεχόμενες αρχαιότητες του Δημοσίου, που μπορούν να χαρακτηριστούν από τα μουσεία του Κράτους ως άχρηστες. Δίνεται, λοιπόν, η δυνατότητα ανταλλαγής προς άλλα χρήσιμα προς τα μουσεία αρχαία στην Ελλάδα ή στο εξωτερικό ή και πώληση αυτών. Κάποιοι υποστηρίζουν πως μέσω αυτού του άρθρου υποβοηθείται η ανάπτυξη της αρχαιοκαπηλίας, με τρόπο που νομιμοποιείται από το κράτος²⁴⁰. Μια άλλη άποψη υποστηρίζει πως με αυτό τον τρόπο το κράτος καταπολεμά καίρια την αρχαιοκαπηλία. Πρόκειται για ένα έξυπνο μέτρο, που μέσω της οργάνωσης δημοπρασιών από τα ίδια τα μουσεία, θα έπληγε σοβαρά το θέμα του παράνομου εμπορίου αρχαιοτήτων, πάντα μέσα στα πλαίσια μιας ελεύθερης αγοράς και με ελεγχόμενες ανταλλαγές.

Ο κωδικοποιημένος νόμος 5351/1932 έμελλε να ισχύσει μέχρι το 2002, οπότε αντικατεστάθη από τον νόμο 3028/2002 “για την προστασία των αρχαιοτήτων και της πολιτιστικής κληρονομιάς εν γένει της πολιτιστικής κληρονομιάς”²⁴¹. Στο άρθρο 31 του ισχύοντος νόμου, το οποίο διαρθρώνεται σε 14 παραγράφους, γίνεται λόγος για τους συλλέκτες κινητών μνημείων. Σύμφωνα με τις διατάξεις του άρθρου αυτού συστηματοποιείται, οριοθετείται και προσδιορίζεται επακριβώς η έννοια και το

²³⁹ Λιοντής 2002: 2.

²⁴⁰ Σιμόπουλος 2010: 400-401. Μερκούρη 2012: 152-153.

²⁴¹ Αυγουστιανάκης 2004: 415-435. Καρύμπαλη-Τσίπτσιου 2009: 140-184.

περιεχόμενο του συλλέκτη. Στο άρθρο 32 του Ν. 3028/2002 δίνεται ο ορισμός των αρχαιοπωλών και των εμπόρων νεότερων μνημείων, οι δραστηριότητες των οποίων βρίσκονται πάντα υπό την άμεση εποπτεία και παρακολούθηση του ΥΠΠΟ. Η άσκηση των δραστηριοτήτων αυτών είναι δυνατή μετά από σχετική άδεια και αυστηρές προϋποθέσεις. Στον Ν. 5351/1932 γινόταν λόγος για τη δημιουργία παλαιοπωλείων σε τρεις μεγάλες πόλεις (Αθήνα, Θεσσαλονίκη και Κρήτη), στον ισχύοντα νόμο, επιτρέπεται η λειτουργία τους και σε άλλες πόλεις, αρκεί να εδρεύουν σε αυτές αρμόδιες υπηρεσίες του Υπουργείου.

Τέλος, βασικό είναι το ερώτημα ποιο είναι το ηθικό καθήκον του συλλέκτη ή της κοινωνίας, όταν λειτουργεί ως συλλέκτης. Η έννοια του πάτρωνα/ μαικήνα, όρου που αρχικά σήμαινε τον υπερασπιστή, προστάτη και συνήγορο μιας ιδέας - στη συγκεκριμένη περίπτωση της τέχνης - έχει εκφυλιστεί με το πέρασμα του χρόνου, ώστε πλέον να αποδίδεται ο όρος στο συλλέκτη. Οπωσδήποτε μπορούν οι έμπειροι και καλλιεργημένοι, γενικότερα ή και ειδικότερα στο θέμα της συλλογής τους συλλέκτες, να συμβάλουν στην ουσιαστική προστασία των πολιτιστικών θησαυρών των κρατών. Σε αυτό μάλιστα συνηγορούν και τα περισσότερα παραδείγματα συλλεκτών που προηγήθηκαν, οι οποίοι είχαν έντονο το αίσθημα της εθνικής συνείδησης και της κοινωνικής προσφοράς/ δωρεάς «εν ζωή», ιδιαίτερα του Α. Μπενάκη και της Ε. Σταθάτου.

Αυτό που έχει σημασία είναι οι προϋποθέσεις και το προσωπικό ήθος του κάθε συλλέκτη και φυσικά να μπορεί να απαλείψει οποιαδήποτε μομφή περί επιλήψιμης δημιουργίας μιας συλλογής. Να μην προβαίνει μόνο στην απόκτηση συλλογών, αλλά να ασχολείται και με την ταξινόμηση, καταγραφή και αξιοποίηση του υλικού. Άλλωστε, όπως γνωρίζει κάθε καλός συλλέκτης, μια συλλογή δεν έχει αξία εάν δεν είναι κατάλληλα ταξινομημένη και τεκμηριωμένη.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Ελληνική βιβλιογραφία

- Αποστολίδης 2006:** Αποστολίδης Α., *Αρχαιοκαπηλία και εμπόριο αρχαιοτήτων. Μουσεία, έμποροι αρχαιοτήτων, οίκοι δημοπρασιών, ιδιωτικές συλλογές*, Αθήνα: Εκδόσεις Άγρα.
- Αυγουστιανάκης 2004:** Αυγουστιανάκης Μ. Κ., «Προστασία και ανάδειξη κινητών μνημείων – ιδιωτικές συλλογές», στο Σ. Φλογαίτης, Ε. Τροβά (επιμ.), *Η πολιτιστική κληρονομιά και το δίκαιο*, Αθήνα-Θεσσαλονίκη: εκδόσεις Σάκκουλα, 415-435.
- Βαλαβάνης 2007:** Βαλαβάνης Π., «Η Αθηναϊκή Αγορά. Συνάντηση με την πρώτη δημοκρατία», στο Π. Βαλαβάνης (επιμ.), *Μεγάλες στιγμές της ελληνικής αρχαιολογίας*, Αθήνα: εκδόσεις ΚΑΠΟΝ, 202-219.
- Γκαδόλου, Καββαδίας 2010:** Γκαδόλου Α. – Καββαδίας Γ., «Συλλογή Βλαστού Σερπιέρη», στο *Εθνικό αρχαιολογικό μουσείο*, Αθήνα: εκδόσεις ΚΑΠΟΝ, 102.
- Γραμματικάκη-Αλεξίου 2004:** Γραμματικάκη-Αλεξίου Α., «Καταπολέμηση της παράνομης διακίνησης πολιτιστικών αγαθών: Η Σύμβαση UNIDROIT», στο Σ. Φλογαίτης – Ε. Τροβά (επιμ.), *Η πολιτιστική κληρονομιά και το δίκαιο*, Αθήνα-Θεσσαλονίκη: εκδόσεις Σάκκουλα, 253-259.
- Δεληβοριάς, Φωτόπουλος 1997:** Δεληβοριάς Α. – Φωτόπουλος Δ., *Η Ελλάδα του Μουσείου Μπενάκη*, Αθήνα: εκδόσεις Μουσείο Μπενάκη.
- Δημακοπούλου, Διβάρη-Βαλάκου 1997:** Δημακοπούλου Κ. – Διβάρη-Βαλάκου Ν., *Ο θησαυρός των Αηδονιών*, Αθήνα: Ταμείο Αρχαιολογικών Πόρων και Απαλλοτριώσεων.
- Ζώση 2010:** Ζώση Ε., «Συλλογή Σταθάτου» στο: *Εθνικό αρχαιολογικό μουσείο*, Αθήνα: εκδόσεις ΚΑΠΟΝ, 62.
- Gruben 2000:** Gruben G., *Ιερά και ναοί των αρχαίων Ελλήνων*, (μτφρ. Δήμητρα Ακτσελή), Αθήνα: εκδόσεις Καρδαμίτσα.
- Καρύμπαλη-Τίπτσιου 2009:** Καρύμπαλη-Τίπτσιου Γ., *Νομικό καθεστώς μνημείων. Συλλέκτες, Αρχαιοπώλες, Έμποροι*

νεοτέρων μνημείων, Αθήνα-Θεσσαλονίκη:
εκδόσεις Σάκκουλα.

- Κόκκου 2009:** Κόκκου Α., *Η μέριμνα για τις αρχαιότητες στην Ελλάδα και τα πρώτα μουσεία*, Αθήνα: εκδόσεις ΚΑΠΟΝ.
- Κοκκόρου-Αλευρά 1995:** Κοκκόρου-Αλευρά Γ., *Η τέχνη της αρχαίας Ελλάδας. Σύντομη ιστορία (1050 -50 π.Χ.)*, Αθήνα: εκδόσεις Καρδαμίτσα.
- Cook 1994:** Cook R. M., *Ελληνική αγγειογραφία*, (μτφρ. Δέσποινα Τσουκλίδου), Αθήνα: εκδόσεις Καρδαμίτσα.
- Μαλλούχου-Tufano 2007:** Μαλλούχου-Tufano Φ., «Η περιπέτεια της Ακρόπολης τον 19ο αιώνα. Από κάστρο σε μνημείο», στο Βαλαβάνης Π. (επιμ.), *Μεγάλες στιγμές της ελληνικής αρχαιολογίας*, Αθήνα: εκδόσεις ΚΑΠΟΝ, 36-57.
- Μανιάτης 2010:** Μανιάτης Α. Π., *Εργασίες προστασίας μνημείων και καταπολέμησης της αρχαιοκαπηλίας. Εμβάθυνση στο πολιτιστικό δίκαιο*, Αθήνα: εκδόσεις Σάκκουλα.
- Μάντης 2012:** Μάντης Α., «Η διαρπαγή και η διασπορά των ελληνικών αρχαιοτήτων», στο Σ. Ματθαίου – Α. Χατζηδημητρίου (επιμ.), «*Ξενιτεμένες*» ελληνικές αρχαιότητες. *Αφετηρίες και διαδρομές*, Αθήνα: εκδόσεις Ινστιτούτο νεοελληνικών ερευνών/ Εθνικό Ίδρυμα Ερευνών, 171-196.
- Ματθαίου 2012α:** Ματθαίου Σ., «Η καθιέρωση της ιδέας της εθνικής ιδιοκτησίας των αρχαίων μνημείων», στο Σ. Ματθαίου – Α. Χατζηδημητρίου (επιμ.), «*Ξενιτεμένες*» ελληνικές αρχαιότητες. *Αφετηρίες και διαδρομές*, Αθήνα: εκδόσεις Ινστιτούτο νεοελληνικών ερευνών/ Εθνικό Ίδρυμα Ερευνών, 15-31.
- Ματθαίου 2012β:** Ματθαίου Σ., «Ο Στέφανος Κουμανούδης (1818-1899) και οι αρχαιολογικές δραστηριότητες των Ευρωπαίων στην Ελλάδα», στο Σ. Ματθαίου – Α. Χατζηδημητρίου (επιμ.), «*Ξενιτεμένες*» ελληνικές αρχαιότητες. *Αφετηρίες και διαδρομές*, Αθήνα: εκδόσεις Ινστιτούτο νεοελληνικών ερευνών/ Εθνικό Ίδρυμα Ερευνών, 125-139.
- Μερκούρη 2012:** Μερκούρη Χ., «Εξαγωγές αρχαιοτήτων κατά τον 19^ο και στις αρχές του 20^{ου} αι. Το πρώτο νομοθετικό πλαίσιο για την προστασία τους», στο Σ. Ματθαίου – Α. Χατζηδημητρίου (επιμ.),

«Ξενιτεμένες» ελληνικές αρχαιότητες. Αφειρηίες και διαδρομές, Αθήνα: εκδόσεις Ινστιτούτο νεοελληνικών ερευνών/ Εθνικό Ίδρυμα Ερευνών, 141-170.

- Μπίρης, Καρδαμίτση-Αδάμη 2001:** Μπίρης Μ. - Καρδαμίτση-Αδάμη Μ., *Νεοκλασική αρχιτεκτονική στην Ελλάδα*, Αθήνα: εκδόσεις Μέλισσα.
- Οικονόμου 2003:** Οικονόμου Μ., *Μουσείο: Αποθήκη ή ζωντανός οργανισμός; Μουσειολογικοί προβληματισμοί και ζητήματα*, Αθήνα: εκδόσεις Κριτική.
- Πάντος 2001:** Πάντος Π. Α., *Κωδικοποίηση νομοθεσίας για την πολιτισμική κληρονομιά, κατά θέματα. Α' ελληνική νομοθεσία*, Αθήνα: έκδοση διευθύνσεως αρχείου μνημείων και δημοσιευμάτων υπουργείου Πολιτισμού.
- Παπακωνσταντίνου 2003:** Παπακωνσταντίνου Β. Σ., *Εγχειρίδιο αρχαιοκαπηλίας, επίσημης και ανεπίσημης*, Αθήνα: εκδόσεις Περίπλους.
- Pearce 2002:** Pearce S. M., *Μουσεία, αντικείμενα και συλλογές*, Λία Γυιόκα (επιμ.), (μτφρ. Λία Γυιόκα, Αλέξης Καζάζης, Παναγιώτης Μπίκας), Θεσσαλονίκη: εκδόσεις Βάνιας.
- Πετράκος 1987:** Πετράκος Β. Χ., *Η εν Αθήναις Αρχαιολογική Εταιρεία. Η ιστορία των 150 χρόνων της 1837-1987*, Αθήναι.
- Πετράκος 1989:** Πετράκος Β. Χ., «Ίδεογραφία της εν Αθήναις Αρχαιολογικής Εταιρείας», *Αρχαιολογική Εφημερίς*, 126, (1989), εν Αθήναις.
- Πετράκος 2007:** Πετράκος Β. Χ., «Τα στάδια της ελληνικής αρχαιολογίας», στο Βαλαβάνης Π. (επιμ.), *Μεγάλες στιγμές της ελληνικής αρχαιολογίας*, Αθήνα: εκδόσεις ΚΑΠΟΝ, 18-33.
- Rasmussen, Spivey 1997:** Rasmussen T. – Spivey N. (επιμ.), *Προσεκτικές ματιές στα ελληνικά αγγεία*, (μτφρ. Θεόδωρος Ξένος), Αθήνα: εκδόσεις Καρδαμίτσα.
- Σαμαρά-Κάουφμαν 2007α:** Σαμαρά-Κάουφμαν Α., «Η Αφροδίτη της Μήλου», στο Βαλαβάνης Π. (επιμ.), *Μεγάλες στιγμές της ελληνικής αρχαιολογίας*, Αθήνα: εκδόσεις ΚΑΠΟΝ, 318-321.
- Σαμαρά-Κάουφμαν 2007β:** Σαμαρά-Κάουφμαν Α., «Η Νίκη της Σαμοθράκης», στο Βαλαβάνης Π. (επιμ.), *Μεγάλες*

στιγμές της ελληνικής αρχαιολογίας, Αθήνα:
εκδόσεις ΚΑΠΟΝ, 322-325.

- Σιμόπουλος 1999α:** Σιμόπουλος Κ., *Ξένοι ταξιδιώτες στην Ελλάδα 333μ.Χ. – 1700. Δημόσιος και ιδιωτικός βίος, λαϊκός πολιτισμός, Εκκλησία και οικονομική ζωή, από τα περιηγητικά χρονικά*, τόμος Α΄, Αθήνα: εκδόσεις Στάχυ.
- Σιμόπουλος 1999β:** Σιμόπουλος Κ., *Ξένοι ταξιδιώτες στην Ελλάδα 1700 - 1800. Δημόσιος και ιδιωτικός βίος, λαϊκός πολιτισμός, Εκκλησία και οικονομική ζωή, από τα περιηγητικά χρονικά*, τόμος Β΄, Αθήνα: εκδόσεις Στάχυ.
- Σιμόπουλος 1999γ:** Σιμόπουλος Κ., *Ξένοι ταξιδιώτες στην Ελλάδα 1800 - 1810. Δημόσιος και ιδιωτικός βίος, λαϊκός πολιτισμός, Εκκλησία και οικονομική ζωή, από τα περιηγητικά χρονικά*, τόμος Γ1΄, Αθήνα: εκδόσεις Στάχυ.
- Σιμόπουλος 1999δ:** Σιμόπουλος Κ., *Ξένοι ταξιδιώτες στην Ελλάδα 1810 - 1821. Δημόσιος και ιδιωτικός βίος, λαϊκός πολιτισμός, Εκκλησία και οικονομική ζωή, από τα περιηγητικά χρονικά*, τόμος Γ2΄, Αθήνα: εκδόσεις Στάχυ.
- Σιμόπουλος 2010:** Σιμόπουλος Κ., *Η λεηλασία και καταστροφή των ελληνικών αρχαιοτήτων*, Αθήνα: εκδόσεις Πιρόγα.
- Scheibler 2010:** Scheibler I., *Ελληνική κεραμική. Παραγωγή, εμπόριο και χρήση των αρχαίων ελληνικών αγγείων*, (μτφρ. Ελένη Μανακίδου), Αθήνα: εκδόσεις Καρδαμίτσα.
- Stoneman 1996:** Stoneman R., *Αναζητώντας την Κλασική Ελλάδα*, Ελένη Αγγελομάτη-Τσουγκαράκη (επιμ.), (μτφρ. Αντιγόνη Φιλippoπούλου), Αθήνα: εκδόσεις Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης.
- Stroszeck 2007:** Stroszeck J., «Κεραμικός Ι. Η αποκάλυψη του αρχαίου νεκροταφείου», στο Βαλαβάνης Π. (επιμ.), *Μεγάλες στιγμές της ελληνικής αρχαιολογίας*, Αθήνα: εκδόσεις ΚΑΠΟΝ, 58-69.
- Τιβέριος 1996:** Τιβέριος Μ., *Αρχαία ελληνικά αγγεία*, Αθήνα: εκδόσεις Εκδοτική Αθηνών.
- Τόλιας 2012:** Τόλιας Γ., «Διασπορά, εντοπιότητα και εθνική κληρονομιά. Οι ελληνικές αρχαιότητες κατά τους τελευταίους προεπαναστατικούς χρόνους», στο Σ. Ματθαίου – Α. Χατζηδημητρίου(επιμ.), *«Ξενιτεμένες» ελληνικές αρχαιότητες. Αφετηρίες*

και διαδρομές, Αθήνα: εκδόσεις Ινστιτούτο νεοελληνικών ερευνών/ Εθνικό Ίδρυμα Ερευνών, 79-104.

Τροβά 2004: Τροβά Ε. (επιμ.), *Η πολιτιστική κληρονομιά και το δίκαιο*, Αθήνα-Θεσσαλονίκη: εκδόσεις Σάκκουλα.

Τσιγκάκου 2007: Τσιγκάκου Φ. Μ., *Η Αθήνα με τα μάτια των ζωγράφων – περιηγητών 16^{ος} – 19^{ος} αιώνας*, εκδόσεις Τέχνης Οίστρος, Αθήνα.

Χατζηδημητρίου 2012: Χατζηδημητρίου Α., «Ο εκπατρισμός των ελληνικών αρχαιοτήτων και η συμβολή τους στη συγκρότηση των πρώτων αρχαιολογικών συλλογών και μουσείων», στο Σ. Ματθαίου – Α. (επιμ.), Χατζηδημητρίου «Ξενιτεμένες» ελληνικές αρχαιότητες. *Αφιερώσεις και διαδρομές*, Αθήνα: εκδόσεις Ινστιτούτο νεοελληνικών ερευνών/ Εθνικό Ίδρυμα Ερευνών, 33-78.

Watson, Todeschini 2007: Watson P. – Todeschini C., *Η συνωμοσία Μέντιτσι. Το παράνομο ταξίδι των λεηλατημένων αρχαιοτήτων από τους τυμβωρύχους της Ιταλίας στα μεγαλύτερα μουσεία όλου του κόσμου*, (μτφρ. Αλέξης Εμμανουήλ), Αθήνα: εκδόσεις Ωκεανίδα.

Λεξικά

Δρανδάκης 1933: Δρανδάκης Π. (επιμ.), *Μεγάλη ελληνική εγκυκλοπαίδεια*, τόμος δεύτερος, Αθήνα: εκδόσεις Πυρσός, 502-503.

Μπαμπινιώτης 1998: Μπαμπινιώτης Γ. Δ., *Λεξικό της Νέας ελληνικής γλώσσας. Με σχόλια για τη σωστή χρήση των λέξεων*, Αθήνα: εκδόσεις Κέντρο Λεξικολογίας, 1701.

Πασσάς χχ: Πασσάς Ι. Δ. (επιμ.): *Νετερον Εγκυκλοπαιδικό Λεξικόν*, τόμος ΚΑ΄, Αθήνα: εκδόσεις Ήλιος, 140-141.

Άρθρα σε Εφημερίδες

Αδαμοπούλου 2011: Αδαμοπούλου Μ., «Στα πλοκάμια της αρχαιοκαπηλίας», άρθρο στην εφημερίδα «*Τα Νέα Σαββατοκύριακο*», (23/4/2011), διαθέσιμο σε: <http://www.tanea.gr/ellada/article/?aid=4625242>, τελευταίος έλεγχος: 30/5/11.

Αντωνίου, Καραμανώλη 2006: Αντωνίου Δ. – Καραμανώλη Ε., «Διώξεις για το χρυσό στεφάνι. Πολυετής έρευνα των διωκτικών

αρχών για το πώς έφθασε το μακεδονικό κειμήλιο στο Μουσείο Γκετί», άρθρο στην εφημερίδα «Καθημερινή», (22/11/2006), διαθέσιμο σε: http://news.kathimerini.gr/4dcgi/w_articles_ell_2_22/11/2006_206095, τελευταίος έλεγχος: 30/5/11.

- Γιαννάρου 2012:** Γιαννάρου Λ., «Από τον Πικάσο στον... Ματίς» άρθρο στην εφημερίδα «Καθημερινή, Τέχνες και Γράμματα», (15/1/2012), διαθέσιμο σε: http://portal.kathimerini.gr/4dcgi/w_articles_kath_extra_1_16/01/2012_422969, τελευταίος έλεγχος 22/4/2013.
- Δεληβοριάς 1998:** Δεληβοριάς Α., «Μουσείο Μπενάκη. Το παρελθόν, το παρόν και το μέλλον του», άρθρο στην εφημερίδα «Καθημερινή», *Επτά Ημέρες - Ιδρύματα πολιτισμού και έρευνας*, τόμος ΚΣΤ', 92-97.
- Θερμού 2006:** Θερμού Μ., «Πλυντήριο αρχαιοτήτων η Σχοινούσα», άρθρο στην εφημερίδα «Βήμα», (19/4/2006), 31.
- Θέρμου 2011:** Θέρμου Μ., «Μουσεία-αυτουργοί της αρχαιοκαπηλίας», άρθρο στην εφημερίδα «Βήμα», (8/5/2011), διαθέσιμο σε: <http://www.tovima.gr/culture/article/?aid=399567>, τελευταίος έλεγχος: 30/5/11.
- Καλφαγιάν 2002:** Καλφαγιάν Ρ., «Η ελληνική αγορά τέχνης σήμερα», άρθρο στην εφημερίδα «Καθημερινή», *Επτά Ημέρες – ANTIKA. Η γοητεία του παλιού*, (3/3/2002), 30-32.
- Καραγιάννη 2010:** Καραγιάννη Μ., «Η τέχνη του χρήματος», άρθρο στο περιοδικό *People & Ideas*, (15/11/2010), διαθέσιμο σε: <http://peopleandideas.gr/2010/11/15/money/>, τελευταίος έλεγχος 22/4/2013.
- Κιόσσε 2006:** Κιόσσε Χ., «Κλεμμένες αρχαιότητες και μεγάλα μουσεία», άρθρο στην εφημερίδα «Βήμα», *Το Άλλο Βήμα*, (2/4/2006), 8-9.
- Κοντράρου-Ρασσιά 2010:** Κοντράρου-Ρασσιά Ν., «Η Ιταλία απειλεί τα αμερικανικά μουσεία», άρθρο στην εφημερίδα «Ελευθεροτυπία», (21/10/2010), διαθέσιμο σε: <http://www.enet.gr/?i=news.el.article&id=215725>, τελευταίος έλεγχος: 30/5/11.
- Κουνελάκη 1996:** Κουνελάκη Π. (επιμ.), «Η συλλογή Γ. Κωστάκη και η Ρωσική Πρωτοπορία», άρθρο στην

εφημερίδα «Καθημερινή», *Επτά Ημέρες - Η Ρωσική Πρωτοπορία 1910-1940*, (25/2/1996), 2-32.

- Κουνελάκη 1999:** Κουνελάκη Π. (επιμ.), «Μεγάλες Εθνικές Συλλογές», άρθρο στην εφημερίδα «Καθημερινή», *Επτά Ημέρες*, (5/9/1999), 2-31.
- Κούρια 2002:** Κούρια Α., «Το φετίχ της αντίκας», άρθρο στην εφημερίδα «Καθημερινή», *Επτά Ημέρες – ANTIKA. Η γοητεία του παλιού*, (3/3/2002), 3-6.
- Λαμπρόπουλος 2006:** Λαμπρόπουλος Β. Γ., «Πώς ‘έκλεινε’ το κύκλωμα της Σχοινούσας », άρθρο στην εφημερίδα «*Βήμα*», (7/5/2006), διαθέσιμο σε: <http://www.tovima.gr/relatedarticles/article/?aid=173062>, τελευταίος έλεγχος 22/4/2013.
- Λιόντης 2002:** Λιόντης Κ., «Η άφραστη γοητεία», άρθρο στην εφημερίδα «Καθημερινή», *Επτά Ημέρες – ANTIKA. Η γοητεία του παλιού*, (3/3/2002), 2.
- Μπόλης 2002:** Μπόλης Γ., «Τα πρώτα συλλεκτικά σκιρτήματα στην Ελλάδα», άρθρο στην εφημερίδα «Καθημερινή», *Επτά Ημέρες – ANTIKA. Η γοητεία του παλιού*, (3/3/2002), 7-10.
- Μπούνια 1999:** Μπούνια Α., «Συλλογές και συλλέκτες στην Αρχαία Ρώμη: 1^{ος} αι. π.Χ. – 1^{ος} αι. μ.Χ.» άρθρο στο περιοδικό *Αρχαιολογία και Τέχνες*, τχ. 73, 41-45.
- Παυλόπουλος 2002:** Παυλόπουλος Δ., «Ο πατριάρχης των Ελλήνων Εμπόρων Τέχνης», άρθρο στην εφημερίδα «Καθημερινή», *Επτά Ημέρες – ANTIKA. Η γοητεία του παλιού*, (3/3/2002), 11-14.
- Πουρναρά 2009:** Πουρναρά Μ., «Πολλοί συλλέκτες είναι αδηφάγοι», άρθρο στην εφημερίδα «Καθημερινή», *Τέχνες και Γράμματα*, (19/7/2009), διαθέσιμο σε: http://news.kathimerini.gr/4dcgi/w_articles_civ_1_19/07/2009_322528, τελευταίος έλεγχος 22/4/2013.
- Πουρναρά 2011α:** Πουρναρά Μ., «Η αρχαιοκαπηλία αλλοιώνει την ιστορία», άρθρο στην εφημερίδα «Καθημερινή», *Τέχνες και Γράμματα*, (22/5/11), διαθέσιμο σε: http://news.kathimerini.gr/4dcgi/w_articles_civ_2_22/05/2011_442646, τελευταίος έλεγχος: 30/5/11.
- Πουρναρά 2011β:** Πουρναρά Μ., «Το συλλέγειν είναι μανία, πάθος, πρόκληση αλλά και πολυτέλεια», άρθρο στην

εφημερίδα «Καθημερινή», *Τέχνες και Γράμματα*, (10/7/2011), διαθέσιμο σε:
<http://www.naro.gr/18/1459491/to-sullegein-einai-mania-pathos-proklisi-alla-kai-poluteleia.html>,
τελευταίος έλεγχος 22/4/2013.

Πουρναρά 2012:

Πουρναρά Μ., «Συλλέκτες εγκλωβισμένοι στη Σοφοκλέους της Τέχνης», άρθρο στην εφημερίδα «Καθημερινή», *Τέχνες και Γράμματα*, (26/8/2012), διαθέσιμο σε:
http://portal.kathimerini.gr/4dcgi/w_articles_kath_extra_1_27/08/2012_458449, τελευταίος έλεγχος 22/4/2013.

Πουρναρά 2013α:

Πουρναρά Μ., «Ο ζωγράφος δημιουργεί, ο συλλέκτης υποστηρίζει», άρθρο στην εφημερίδα «Καθημερινή», *Τέχνες και Γράμματα*, Κυριακή (24/2/2013), διαθέσιμο σε:
http://news.kathimerini.gr/4dcgi/w_articles_civ_2_24/02/2013_512076, τελευταίος έλεγχος 22/4/2013.

Πουρναρά 2013β:

Πουρναρά Μ., «Ο συλλέκτης με το αλάθητο αισθητήριο», άρθρο στην εφημερίδα «Καθημερινή», *Τέχνες και Γράμματα*, (14/4/2013), διαθέσιμο σε:
http://news.kathimerini.gr/4dcgi/w_articles_civ_1_14/04/2013_517231, τελευταίος έλεγχος 22/4/2013.

Ρηγόπουλος 2002:

Ρηγόπουλος Δ., «Γενιά προς γενιά αρχαιοπόλες», άρθρο στην εφημερίδα «Καθημερινή», *Επτά Ημέρες – ANTIKA. Η γοητεία του παλιού*, (3/3/2002), 15-21.

Τσαντσάνογλου 2012:

Τσαντσάνογλου Μ., «Συλλογή Κωστάκη: Η διαδρομή μιας συλλογής μετά το συλλέκτη», άρθρο στο περιοδικό *Τεχνογράφημα*, (1/2/2012), 12-13, διαθέσιμο σε:
http://portal.tee.gr/portal/page/portal/teetkm/GRAFEIO_TYPOY/TEXNOGRAFHMA_2012/TEXNOGRAFHMA_434/434%2012_13.pdf, τελευταίος έλεγχος 22/4/2013.

Χαριτάτος 2002:

Χαριτάτος Μ., «Η μανία του συλλέκτη», άρθρο στην εφημερίδα «Καθημερινή», *Επτά Ημέρες – ANTIKA. Η γοητεία του παλιού*, (3/3/2002), 28-29.

Ξενόγλωσση βιβλιογραφία

- Brodie 1998:** Brodie N., «Pity the poor middlemen», *Culture Without Context*, no. 3, Autumn, 4-6, διαθέσιμο σε: <http://www.stanford.edu/group/chr/cgi-bin/drupal/files/1998%20Pity%20the%20poor%20middlemen.pdf>, τελευταίος έλεγχος 22/4/2013.
- Brodie 2006:** Brodie N., «The effect of an artifact's provenance on its sale ability», *Culture Without Context*, no. 19, Autumn, 4-6, διαθέσιμο σε: <http://www.stanford.edu/group/chr/cgibin/drupal/files/2006%20Effect%20of%20provenance%20on%20saleability%281%29.pdf>, τελευταίος έλεγχος 22/4/2013.
- Brodie, Doole, Watson 2000:** Brodie N. – Doole J. – Watson P., *Stealing history: The illicit trade in cultural material*, published by The McDonald Institute for Archaeological Research, Cambridge, διαθέσιμο σε: <http://www.stanford.edu/group/chr/stealinghistory.pdf>, τελευταίος έλεγχος 22/4/2013.
- Brodie, Apostolidis 2007:** Brodie N. – Apostolidis A., *History Lost*, Hellenic Foundation for Culture, Anemon productions, Athens, διαθέσιμο σε: <http://www.witnessthepast.gr/images/HistoryLostbook.pdf>, τελευταίος έλεγχος 22/4/2013.
- Chase, Chase, Topsey 1988:** Chase A. F. – Chase D. Z. – Topsey H. W., «Archaeology and the ethics of collecting», *Archaeology*, no. 41, 56-60, διαθέσιμο σε: <http://www.caracol.org/include/files/chase/cct88.pdf>, τελευταίος έλεγχος 22/4/2013.
- ICOM 2013:** *ICOM Code of ethics for museums*, διαθέσιμο σε: http://icom.museum/fileadmin/user_upload/pdf/Codes/code_ethics2013_eng.pdf, τελευταίος έλεγχος 27-5-2013.
- Fricke 2012:** Fricke D., «Uncovering the history behind collecting», διαθέσιμο σε: <http://www.horizonlines.org/volume4/about/why/index.html>, τελευταίος έλεγχος 23-5-2012.

Ντοκιμαντέρ

Αποστολίδης 2005: Αποστολίδης Α., *Το κύκλωμα*, Σκηνοθεσία Α. Αποστολίδης, Παραγωγή Γ. Κασπίρης-Illusion, 2005, διαθέσιμο σε: http://www.dailymotion.com/video/xetz30_yy-yyyyyyy_people, τελευταίος έλεγχος: 30/5/11.

Ζηργάνος 2010: Ζηργάνος Ν., «*Looters of the Gods. Museums and illicit trade in Antiquities*», Director Adolfo Conti, greek - italian production, 2010, διαθέσιμο σε: <http://vimeo.com/25709988>, τελευταίος έλεγχος: 30/5/11.

Νόμοι

Νόμος 5351/1932: *Νόμος 5351/1932*: διαθέσιμο σε: www.nsk.gov.gr/webnsk/pdf.jsp?fileid=30649970, τελευταίος έλεγχος 22/4/2013.

Νόμος 3028/2002: *Νόμος 3028/2002*, διαθέσιμο σε: http://www.yppo.gr/files/g_1950.pdf, τελευταίος έλεγχος 22/4/2013.

Ιστοσελίδες

Coins Weekly 2011: «Hype for coins from Thessaly», διαθέσιμο σε: <http://www.coinsweekly.com/en/Review-auction/10?&id=552>, τελευταίος έλεγχος 4/6/2013.

Συλλογή Τσολοζίδη 2010: «Συλλογή Γεωργίου Τσολοζίδη», διαθέσιμό σε: <http://www.tsolozidiscollection.org/collection/main.php>, τελευταίος έλεγχος 4/6/2013.

Συλλογή Alpha Bank: Νομισματική συλλογή Alpha Bank. <http://www.alphanumismatics.gr/collection.aspx>, τελευταίος έλεγχος 13/6/2013.